

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Klára Čížková

Osobní zájmena v psané češtině neslyšících

Personal pronouns in written Czech of the deaf

Praha, 2010

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Marie Komorná

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím
uvedené literatury.

V Praze dne: 29. 7. 2010

Podpis:

Chtěla bych poděkovat vedoucí této bakalářské práce Mgr. Marii Komorné za ochotu, vstřícnost a cenné připomínky při zpracování. Dále děkuji všem respondentům, kteří se zúčastnili mého výzkumu.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Katedra / ústav: Ústav českého jazyka a teorie komunikace

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení studenta: Klára Čížková

Datum narození: 21. 5. 1978

Kontaktní adresa: Klára Čížková (u Budínů), Vodňanského 8, Praha 6, 169 00

Obor studia / kombinace: Čeština v komunikaci neslyšících

Diplomat obor:

Název práce v češtině: Osobní zájmena v psané češtině neslyšících

Název práce v angličtině: Personal pronouns in written Czech of the deaf

Vedoucí práce: Mgr. Marie Komorná

Konzultant:

Pokyny k vypracování:

1. Prostudovat popisy různých znakových jazyků ve vztahu k problematice osobních zájmen.
2. Prostudovat pojetí osobních zájmen v gramatikách českého jazyka.
3. Prostudovat pojetí osobních zájmen v učebnicích českého jazyka pro neslyšící.
4. Na základě studia odborné literatury vysvětlit odlišnosti užívání osobních zájmen v českém jazyce a v českém znakovém jazyce.
5. Na základě analýzy psaných textů neslyšících a elicitační metody popsat, do jaké míry neslyšící osobní zájmena v češtině používají a ovládají, a vyvodit problémy, které s užíváním osobních zájmen souvisí a se kterými se čeští neslyšící v psaném projevu potýkají.
6. Pokusit se navrhnout metodiku osvojení významu a užívání osobních zájmen (ZŽ).

Doporučená literatura:

- Baker-Shenk, B. – Cokely, D. *American Sign Language. A teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. Washington, D. C.: Gallaudet University Press 1980.
- Deuchar, M. *British Sign Language*. London: Routledge and Kegan Paul 1984.
- Kyle, J. – Woll, B.: *Sign Language. The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge: Cambridge University Press 1993.
- Valli, C. – Lukas, C. *Linguistics of American Sign Language. An Introduction*. Washington, D. C.: Gallaudet University Press 1992.

Knižní monografie zaměřené na kompetence neslyšících ve většinovém jazyce a na gramotnost neslyšících (Quigley – Paul, Schirmer, Kretschmer – Kretschmer).

Studie a články (uveřejněné v časopisech, sbornících, příp. na webových stránkách) vztahující se k psané češtině českých neslyšících a k českému znakovému jazyku.

Bakalářské a magisterské diplomové práce oboru ČNES zaměřené na český znakový jazyk a psanou češtinu českých neslyšících.

Mluvnice češtiny (Havránek – Jedlička, Mluvnice češtiny, Příruční mluvnice češtiny aj.), příručky obecné lingvistiky (Černý, Čermák, Erhart aj.), Encyklopedický slovník češtiny.

Učebnice češtiny pro neslyšící.

Vedoucí práce (podpis):

Datum zadání práce: 20. dubna 2009

OPONENT: prof. KREJČOVÁ

Vedoucí základní součásti:

L.S.
Univerzita Karlova v Praze
Křesťanská fakulta
Studijní oddělení
Praha 1, nám. J. Palackého 2, 128 58

Děkan:

Datum:

Anotace

Bakalářská práce se věnuje problematice osobních zájmen v psané češtině českých neslyšících. V teoretické části práce jsou popsána osobní zájmena v češtině, českém znakovém jazyce a dalších znakových jazycích. Jsou zde také uvedeny rozdíly ve fungování zájmen v češtině a českém znakovém jazyce. Další část práce je zaměřena na rozbor učebnic češtiny pro neslyšící a učebnic češtiny pro cizince v oblasti osobních zájmen. Součástí práce byl výzkum pomocí elicitacní metody, jehož se zúčastnilo 33 respondentů – studentů střední a vysoké školy. Respondenti vyplňovali test, který obsahuje tři části – překlad vět ze znakového jazyka do psané češtiny, cvičení a krátké vlastní vyprávění. Získané materiály byly analyzovány; byly popsány typy chyb, které se při použití osobních zájmen u respondentů objevily, a uvedeny možné souvislosti mezi typem chyb v psané češtině neslyšících a způsobem fungování znakového jazyka. V závěru práce je zařazen návrh metodiky pro osvojení významu zájmen a jejich užívání.

Annotation

The bachelor's thesis is dealing with the problematic of personal pronouns in written Czech language of the Czech deaf. In the theoretical part of the thesis the personal pronouns in Czech, Czech Sign Language and other sign languages are described. There are also mentioned the differences in functioning of personal pronouns in Czech language and Czech sign language. Next part of the thesis is focused on the description of the textbooks of Czech language for deaf and for foreigners learning Czech in the field of personal pronouns. In the research 33 respondents – the students of the secondary school and the university – were engaged. The usage of personal pronouns was examined by means of the questionnaires given to the respondents. The questionnaire had three parts – a translation of the sentences from Czech Sign Language to Czech, grammatical exercises and a short essay. The acquired data were analysed; the mistakes in the usage of pronouns were described and the possible connections between the types of the mistakes in written Czech and the mode of functioning of the sign language were introduced. Finally a concept of the methodics for acquisition of personal pronouns by deaf is suggested.

Klíčová slova

osobní zájmeno, neslyšící, psaná čeština, znakový jazyk, odkazování (deixe)

Key words

personal pronoun, deaf, written Czech, sign language, deixis

Obsah

Úvod	2
1. Použité metody	3
1.1. Elicitační metoda	3
1.1.1. Test	3
1.1.2. Video – podklad pro elicitaci	4
2. Hypotézy	5
3. Respondenti	6
4. Obecně o zájmenech	7
4.1. Deixe a deiktické prostředky	7
4.2. Proforma	8
4.3. Zájmena a valence	8
4.4. Honorifika	9
5. Osobní zájmena v českém jazyce	10
5.1. Gramatická kategorie osoby	11
5.2. Gramatická kategorie rodu	11
5.3. Tvary osobních zájmen	12
6. Osobní zájmena v českém znakovém jazyce	13
6.1. Zájmena 1., 2. a 3. osoby – „JÁ, TY, ON“	13
6.2. Množné číslo osobních zájmen	13
6.3. Umístění osobních zájmen v prostoru	16
6.4. Rod osobních zájmen v českém znakovém jazyce	16
7. Slovesa v českém znakovém jazyce a v češtině	17
7.1. Typy sloves v českém znakovém jazyce	17
8. Osobní zájmena v jiných znakových jazycích	21
8.1. Americký znakový jazyk	21
8.2. Dánský znakový jazyk	24
9. Rozdíly v užívání osobních zájmen v češtině a v českém znakovém jazyce	25
9. Učebnice	26
9.1. Učebnice češtiny pro neslyšící	27
9.1.1. Tištěné učebnice	27
9.1.2. Pracovní sešity pro neslyšící	29
9.1.3. Audiovizuální učebnice češtiny pro neslyšící	32
9.2. Učebnice češtiny pro cizince	34
10. Praktická část	41
10.1. Analýza získaných materiálů	41
10.1.1. Větné celky	41
10.1.2. Cvičení	68
10.1.3. Vyprávění	88
11. Celkové hodnocení získaných materiálů	96
12. Návrh metodiky pro osvojení významu zájmen a jejich užívání	98
13. Závěr	101
14. Seznam literatury	104
15. Přílohy	108

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma osobní zájmena v psané češtině českých neslyšících. Problematika psané češtiny neslyšících byla již obecně zpracována a popsána a určité typické rysy písemného projevu osob se sluchovým postižením jsou již známy. Je také známo, že mnoho neslyšících má s psanou češtinou značné potíže, a to jak s recepcí textů, tak s produkováním textů vlastních. Tyto problémy pramení z velké rozdílnosti dvou jazyků – prvního (a přirozeného) jazyka neslyšících, tj. jazyka znakového, a češtiny, kterou se sluchově postižení lidé učí jako svůj druhý a tedy cizí jazyk.

Pro svůj výzkum a následný rozbor jsem si vybrala konkrétní oblast psané češtiny neslyšících, a to používání osobních zájmen. Tuto oblast jsem zvolila z několika důvodů. Prvním z nich je skutečnost, že používání osobních zájmen působí podle mých pozorování nerodilým mluvčím – zvláště osobám neslyšícím – značné potíže, dalším důvodem je to, že porozumění zájmenům a schopnost je správně používat je velmi podstatná pro produkci smysluplných textů a také pro recepci textů jiných pisatelů. Posledním důvodem je fakt, že vyjadřování osobních zájmen v češtině a v českém znakovém jazyce je naprosto odlišné, a proto lze očekávat, že tato jazyková oblast je pro neslyšící náročná, a je tedy nutné věnovat jí při výuce českého jazyka zvýšenou pozornost.

Cílem mé bakalářské práce je shromáždit psané texty neslyšících obsahující osobní zájmena a jejich následným rozbořem zjistit, do jaké míry neslyšící osobní zájmena užívají a zda jim jejich používání činí potíže. Mým záměrem je určit, jaké typy chyb neslyšící v oblasti osobních zájmen dělají, a také nastínit postup, jakým by bylo možné tuto problematiku ve školách vyučovat.

1. Použité metody

1.1. Elicitační metoda

Používání osobních zájmen neslyšícími jsem zkoumala pomocí elicitací metody. Od neslyšících jsem pomocí testů získala materiály, které jsem dále analyzovala. Pro svůj výzkum jsem si vybrala celkem 33 respondentů. Jednalo se konkrétně o studenty těchto škol:

- Střední zdravotnická škola pro sluchově postižené v Praze 5-Radlicích
- Střední pedagogická škola pro sluchově postižené v Hradci Králové
- Středního odborné učiliště pro sluchově postižené v Hradci Králové
- Filozofická fakulta Univerzity Karlovy oboru Čeština v komunikaci neslyšících.

1.1.1. Test

Test obsahuje tři části. Sestavila jsem ho tak, aby zahrnoval různé typy cvičení na osobní zájmena, překlad ze znakového jazyka do češtiny a také vlastní produkci textu – krátké vyprávění na předem zadané téma. Tento test jsem předložila celkem 33 respondentům. Jako podklad pro vyplnění testů jsem použila video, které obsahuje texty ve znakovém jazyce. Nejprve jsem sestavila texty v českém jazyce a ty byly poté převedeny rodilým mluvčím do znakového jazyka a předloženy respondentům. Jedná se konkrétně o deset větných celků, krátké vyprávění a zadání vyprávění a čtyř cvičení.

Při výběru použitých větných celků jsem přihlížela k existenci tří typů sloves v českém znakovém jazyce a k různému užívání zájmen u těchto jednotlivých typů. Zahrnula jsem tedy ve větách slovesa, jejichž ekvivalentem ve znakovém jazyce jsou slovesa prostá, směrová i prostorová. Použila jsem rovněž věty, v nichž rodilí mluvčí češtiny neužívají osobní zájmeno, jelikož osoba je známá z kontextu a použití zájmena není tudíž nutné. Předpokládám totiž, že neslyšící v těchto typech vět osobní zájmena často nadužívají.

Pro vyprávění jsem zvolila téma, u kterého považuji užití osobních zájmen v českém textu za nezbytné. Jedná se o téma „Péče o pejska“. Jako výchozí materiál jsem respondentům předložila krátké vyprávění na toto téma ve znakovém jazyce. Jejich úkolem bylo napsat podobné vyprávění v psané češtině v rozsahu přibližně 10-12 vět s použitím deseti předem daných sloves.

Poslední část testu obsahuje čtyři cvičení – dvě z nich jsou doplňovací, třetí cvičení je substituční a čtvrté cvičení je korektura krátkého textu. Předpokládala jsem, že na doplňovací cvičení jsou studenti zvyklí z hodin českého jazyka a že jim tudíž nebudou činit větší potíže. Záměrně jsem však zahrnula také cvičení jiného typu, která zjišťují, zda studenti rozumějí, k čemu zájmena použita v textu odkazují, a zda jsou schopni s nimi samostatně pracovat. U třetího cvičení jsem jako pomůcku pro vytvoření názorné představy přiložila obrázek, který koresponduje se slovním popisem pokoje použitým v tomto cvičení. Úkolem respondentů bylo nahradit podstatná jména v textu zájmeny.

Test jsem sestavila tak, aby bylo možné vypracovat ho za 45 minut, tedy v době jedné vyučovací hodiny. Kratším testem bych nezjistila dostatek informací o užívání osobních zájmen v různých kontextech a delší test by byl pro respondenty pravděpodobně odrazující. Formulář testu se nachází v přílohách.

1.1.2. Video – podklad pro elicitaci

První část dotazníků byla zaměřena na překlad vět z českého znakového jazyka do psané češtiny. Výchozím materiálem byla videa se záznamy 10 vět či větných celků ve znakovém jazyce. Také vyprávění bylo natočeno ve znakovém jazyce a sloužilo jako inspirace pro vlastní vyprávění studentů na totéž téma.

Figurantem pro natočení videí byl rodilý mluvčí znakového jazyka s dobrou znalostí češtiny. Natočený materiál jsem poté předložila dalšímu rodilému mluvčímu s lingvistickým vzděláním k posouzení toho, zda překlad ve znakovém jazyce odpovídá uvedeným větám v češtině. Tento konzultant souhlasil s překladem devíti vět, v desátém větném celku (*Zloděj sahal staré paní do tašky. Praštila ho kabelkou a on utekl.*) odhalil gramatickou chybu a to tu, že figurant umístil oba účastníky děje (zloděje i starou paní) do stejného místa v prostoru. To mohlo některé respondenty zmást a znemožnit jim tak porozumění větě. Ve vztahu k osobním zájmenům je umístění účastníků děje ve znakovém jazyce velmi důležité, jelikož umožňuje odkazování k daným osobám v průběhu vyprávění. Proto jsem tuto větu z dalšího hodnocení vyřadila.

2. Hypotézy

Na základě pozorování česky psaných textů od neslyšících, se kterými jsem se doposud setkala, jsem si vytvořila tyto hypotézy:

- neslyšící používají osobní zájmena v menší míře, spíše se jejich užití snaží vyhnout a nahradit je opakováním jmen
- většina neslyšících nedokáže úspěšně pracovat s osobními zájmeny, tzn. volit vhodná osobní zájmena odpovídající textu a také jejich správné tvary
- v některých případech neslyšící osobní zájmena nadužívají, tzn., že je užívají i v kontextech, ve kterých je rodilí mluvčí češtiny spíše nepoužije
- neslyšící mají problém zjistit, k čemu v textu použitá zájmena odkazují či jaké jméno zastupují

3. Respondenti

Do svého výzkumu jsem zahrnula celkem 33 respondentů. Tabulka s bližšími údaji o nich je zařazena v přílohách. Jednalo se o studenty dvou středních škol (v Praze a Hradci Králové), jednoho učiliště (v Hradci Králové) a také o studenty oboru Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zahrnula jsem záměrně studenty střední a vysoké školy, nikoliv žáky základní školy, jelikož ve vyšších stupních studia již lze očekávat od studentů zvládnutí všech gramatických jevů včetně mnou zkoumaných osobních zájmen.

Co se míry sluchového postižení respondentů týče, výzkumu se zúčastnilo 25 studentů neslyšících, 5 těžce nedoslýchavých, 1 středně nedoslýchavý a 1 respondent s praktickou hluchotou. U jednoho dotazovaného nelze jednoznačně určit stupeň sluchového postižení, jelikož uvedl dva údaje (těžká nedoslýchavost a zbytky sluchu).

Rodiče respondentů jsou ve většině případů slyšící, a to konkrétně u 25 dotazovaných. Dalších 6 respondentů má rodiče neslyšící, v jednom případě nedoslýchavé a u posledního respondenta je jeden z rodičů slyšící a druhý neslyšící.

4. Obecně o zájmenech

Zájmena funkčně slouží především k vyjádření substituce (nahrazují nejčastěji substantiva a adjektiva) a také k oběma formám ukazování, tj. deixi (viz dále v textu) a anafoře¹. K jejich základním druhům patří zájmena osobní, ukazovací, neurčitá, přivlastňovací, tázací a vztažná. Některé typy zájmen mohou v některých jazycích chybět, např. irština nezná vztažná zájmena. Systém osobních zájmen bývá velmi rozvinutý v jazycích, které vyjadřují odstíněné zdvořilostní vztahy (viz honorifika) (srov. Čermák, 2001, s. 183).

4.1. Deixe a deiktické prostředky

Termín *deixe* pochází z řeckého slova *deixis* což znamená „ukázání“ (srov. Macurová, Bímová 2001, s. 285). V každém jazyce existuje soubor prostředků, které mluvčímu umožňují usouvztažnit svou výpověď s okolnostmi, za kterých komunikace probíhá. Deixi je tedy myšleno ukazování a odkazování k určitým okolnostem a také užívání některých výrazů. Patří k nim tzv. indexy *já*, *ty*, *zde* a *ted*, dále demonstrativa, prostředky vyjádření času (časová a místní adverbia) a také prostředky identifikující účastníky nebo ne-účastníky komunikace (srov. Hirschová, 2006, s. 35). Podle použitých prostředků a formy komunikace můžeme rozlišit deixi prostorovou, časovou, personální, ale také sociální či textovou. K osobním zájmenům se úzce váže deixe personální, která vztahuje výpověď ke komunikačním partnerům, resp. odlišuje účastníky a ne-účastníky komunikace. Projevuje se to právě v systému osobních zájmen, kdy 1. osoba (*já*) vyjadřuje mluvčího, 2. osoba (*ty*) adresáta a 3. osoba toho nebo to, o čem se mluví. Prostředky personální deixe, osobní zájmena, tedy vyjadřují, kdo je autorem sdělení a kdo jeho adresátem. Od „já“ autora a „ty“ adresáta, tj. od přímých účastníků komunikace, je možné odlišit další osoby, které se komunikace neúčastní (ty jsou stejně jako věci označovány zájmeny 3. osoby) (srov. Macurová, Bímová, 2001, s. 286).

Existenci deixe a užívání deiktických prostředků lze pozorovat nejen v mluvených jazycích, ale také v jazyce znakovém. Macurová a Bímová tvrdí, že deixi je možné vést

¹ Termín *anafora* souvisí s odkazováním uvnitř textu. Odkazovat lze v textu na místa předcházející nebo následující. V prvním případě se jedná o *anaforu* (př. *Vrátil se k mostu a tam se zastavil.*), – slovo *tam* odkazuje na jiné, předcházející místo v textu, tedy na spojení *k mostu*. V druhém případě jde o *kataforu* (př. *Věc se má následovně: nechci, abys mluvil s policajty, aniž u toho budu já.*), kdy výraz *následovně* odkazuje k textu, který pokračuje (srov. Cvrček a kol., 2010, s. 274).

směrem k osobám, k času nebo k místu, přičemž ve všech případech je jejím východiskem mluvící nebo znakující osoba a její zakotvení v prostoru a čase, tzn. její „já“, „zde“ a „nyní“. Deiktické prostředky tedy mohou nabývat mnoha různých významů v závislosti na mluvčí či znakující osobě: výraz „vlevo“ může představovat pokaždé jiné místo v závislosti na umístění mluvčího, stejné je to například s časovým vyjádřením – výraz „včera“ může v konkrétní promluvě představovat různá data (jednou 21. listopadu, jindy 3. června, nebo úplně jiné datum) v závislosti na okamžiku promluvy (srov. Macurová, Bímová, 2001, s. 285n.).

4.2. Proforma

Jazykové prostředky, jejichž funkcí je něco zastupovat jinou formou, bývají také označovány jako proforma neboli zástupka. Jako proforma často slouží právě osobní zájmena, která v textu mohou zastupovat jména nebo jmenné skupiny. „Ve shodě s významem termínu zájmeno (pro-nomen = za-jméno) se zájmena definují jako množina slov, která zastupují jména. Dnes se ovšem zástupnost chápe nikoli „pro-nomen“, ale „pro-forma“ (a příslušné výrazy se i jako proforma označují)“, čímž se má postihnout, že zájmena mají stejnou distribuci nikoli s jiným (ohebným) slovním druhem, nýbrž minimálně se složkami/frázemi.“ (ESČ, 2002, s. 555). Jako příklad takového zastupování ESČ uvádí: *[Můj starší bratr] se rozvedl – [On] se rozvedl; Slíbil jsem mu, že [ho pozvu], ale pak jsem [to] zapomněl udělat x Slíbil jsem mu, že ho pozvu, ale pak jsem na [to] zapomněl* (srov. ESČ, 2002, s. 555).

4.3. Zájmena a valence

„Valence je schopnost slova vázat na sebe jiné slovo (jiná slova) nutné jako jeho sémantické doplnění a nutné k jeho syntaktickému využití.“ (Čechová, 1996, s. 64n.). Schopnost vázat na sebe jiná slova mají různé slovní druhy. Určité doplnění vyžaduje většina sloves, ale také podstatná a přídavná jména, a proto se spojují s jinými slovy v určitém tvaru.

Slovesa se z valenčního hlediska dělí na slovesa 1. nevalenční (nepotřebují žádná doplnění, aby tvořila smysluplnou větu: *prší, sněží, mrzne...*), 2. jednovalenční (*někdo spí, stárne, šteká..., někoho mrazí, někomu chutná* atd.), 3. dvojvalenční (*někdo někoho chválí, vidí, slyší..., někdo někomu věří, děkuje, hrozí, někoho bolí, píchá... někde*), 4. trojvalenční (*někdo dává někomu něco, někdo seznámí někoho s něčím/s někým, někdo zproští někoho něčeho, někdo zaveze něco/někoho někam* atd.).“ (Čechová, 1996, s. 315). Valence se

objevuje také u jiných slovních druhů, zvláště u předložek, které se pojí s podstatnými jmény (příp. zájmeny, která tato jména zastupují) v určitých pádech, např. předložky *k, proti, díky, kvůli, vůči* se pojí jen se 3. pádem, předložky *z, u, od, do, bez, podle, vedle* pouze se 2. pádem (srov. Čechová, 1996, s. 64). Jiné předložky, např. *na, nad, pod* se pojí s více pády v závislosti na daném kontextu. Tvar zájmen tedy závisí na valenci slov, k nimž se dané zájmeno ve větě váže.

4. 4. Honorifika

Honorifika jsou jazykové prostředky a struktury – často velmi bohaté – užívané pro vyjádření odstíněného vztahu mluvčího k adresátovi. Je možné se setkat i s výskytem více zájmen pro tutéž funkci, např. zájmen pro vyjádření „já“ (např. v japonštině), a to v odstínech skromnosti, autority apod. Složitě rozlišování vztahů mezi komunikačními partnery je v kontrastu se situací v češtině, němčině či francouzštině s jednoduchým systémem tykání a vykání, případně k situaci anglické, kde se nevyjadřuje ani tento rozdíl (viz Čermák, 2001, s. 45).

V českém znakovém jazyce a pravděpodobně také v mnoha dalších znakových jazycích se nerozlišuje tykání a vykání, avšak například v americkém znakovém jazyce jsou honorifika také užívána. Jejich existenci v českém znakovém jazyce zmiňuje Půlpánová (2004, s. 28n.).

5. Osobní zájmena v českém jazyce

Osobní zájmena (*personalia*) v češtině zastupují nebo nahrazují podstatná či přídavná jména nebo k nim v textu odkazují. Jejich hlavní funkcí je identifikace účastníků komunikačního aktu. Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (dále jen ESČ) (2002, s. 557) představují osobní zájmena uzavřenou množinu výrazů, které pojmenovávají komunikační role účastníků komunikace v okamžiku promluvy. Dále ESČ uvádí, že v evropské gramatické tradici jsou výrazy pro roli mluvčího označovány jako zájmena 1. osoby, pro roli adresáta jako zájmena 2. osoby a jako zájmeno 3. osoby se označuje výraz, u kterého nacházíme absenci těchto významů.

V *Příruční mluvnici češtiny* (dále jen PMČ) (2000, s. 285) se o osobních zájmenech píše, že jejich úlohou je označovat role v komunikaci a odkazovat k referentu v rámci situace nebo textu. Podle postavení a míry účasti v komunikaci rozlišuje tři hlavní role: 1. mluvčí, 2. adresát, 3. osoba stojící mimo komunikaci.

Role jednotlivých zájmen jsou v PMČ (2000, s. 285n.) vymezeny takto:

Zájmeno *já* označuje mluvčího. Mluvčí může být vyjádřen pouze zájmenem nebo zároveň zájmenem i substantivem nebo adjektivem: *já, umělec; mně, Marii atd.*

Zájmeno *ty* označuje adresáta. Adresát může být také pojmenován současně zájmenem a jménem: *Ty (Petře)! Ty (kuchař) ručíš za pořádek v kuchyni.*

Zájmeno *on, ona, ono* zastupují označení předmětu komunikace kromě mluvčího a adresáta a odkazují na něj v rámci textu nebo situace. *Dej mu, co mu patří. Ona ho poznala.*

Zájmeno *my* označuje vždy mluvčího a další osoby: *My se jdeme koupat.* Zpřesňující přímé pojmenování může označovat obecnou skupinu, do níž se mluvčí zahrnuje: *my rodiče, nám učitelům.*

Zájmeno *vy* označuje adresáta a další osoby s výjimkou mluvčího: *Jak se oba máte, Petře?; Vy studenti, přítomní i nepřítomní.* Výjimkou je vykání jedné osobě: *Co vy mi můžete říct, vážený pane.* Zároveň se zájmenem *vy* lze užít i jména oslovované osoby (či osob) ve vokativu: *Vy, Petře, ty a tvá žena; vám, Jano a vašim kolegům.*

Zájmeno *oni, ony, ona* zastupují označení předmětů komunikace a odkazují na ně v textu nebo v situaci: *Vzpomněl si na ně.* (PMČ, 2000, s. 285n.).

5.1. Gramatická kategorie osoby

S osobními zájmeny úzce souvisí gramatická kategorie osoby. Podle ESČ (2002, s. 299) se v rámci flexivních jazyků, k nimž patří také čeština, jedná o morfologickou kategorii slovesa tvořenou trojčlenným paradigmatickým hodnot označovaných jako první, druhá a třetí osoba. „*Vyjadřuje vztah obsahu predikátu k účastníkovi komunikačního aktu: morfém 1. osoby vyjadřuje predikační vztah k mluvčímu/pisateli jakožto autoru promluvy (např. čtu, chci, dělám), 2. osoba predikační vztah k adresátovi promluvy (čteš, chceš, děláš) a 3. osoba predikační vztah k jinému předmětu komunikace (čte, chce, dělá).*“ (ESČ, 2002, s. 299).

5.2. Gramatická kategorie rodu

Zájmena je možno dělit také na základě vyjádření či nevyjádření **kategorie jmenného rodu** na **zájmena rodová a bezrodá**. Bezrodá zájmena jsou rodově neutrální, to znamená, že kategorie jmenného rodu u nich chybí. Náleží k nim především zájmena osobní, konkrétně zájmena *já, ty, my, vy, se*. Ve shodném přívlastku i přísudku je rod vyjádřený tvarem řídícího jména nebo slovesa (*my žáci jsme tam nebyli, záložnice nebyly*). S kategorií rodu souvisí i kategorie čísla, která u bezrodých zájmen také chybí. Pokud jde o význam čísla, nejsou zájmena *my, vy* číslem množným k *já, ty*, každá dvojice má samostatné soubory tvarů – *já* a *ty* singulárové, *my* a *vy* plurálové. Pádové tvary bezrodých zájmen jsou substantivního typu, přičemž ve většině pádů zájmen *já* a *ty* jsou dvojí tvary – kratší a delší (srov. Čechová, 2000, s. 209).

Oproti tomu zájmena rodová mají tvarové prostředky pro vyjádření jmenného rodu i čísla. Jejich tvarová soustava je adjektivní, pro každý rod a číslo tedy mají vlastní soubor tvarů, jsou tedy trojrodá (srov. Čechová, 2000, s. 210).

5.3. Tvary osobních zájmen

Jednotné číslo

1. pád -	<i>já</i>	<i>ty</i>	<i>on</i>	<i>ona</i>	<i>ono</i>
2. pád -	<i>mne mě</i>	<i>tebe tě</i>	<i>jeho/něho ho</i>	<i>jí/ní</i>	<i>jeho/něho ho</i>
			<i>jej/něj</i>		<i>jej/něj</i>
3. pád -	<i>mně mi</i>	<i>tobě ti</i>	<i>jemu/němu mu</i>	<i>jí/ní</i>	<i>jemu/němu mu</i>
4. pád -	<i>mne mě</i>	<i>tebe tě</i>	<i>jeho/něho ho</i>	<i>ji/ní</i>	<i>je/ně ho</i>
			<i>jej/něj -ň</i>		<i>jej/něj</i>
5. pád -		<i>ty</i>			
6. pád -	<i>o mně</i>	<i>o tobě</i>	<i>o něm</i>	<i>o ní</i>	<i>o něm</i>
7. pád -	<i>mnou</i>	<i>tebou</i>	<i>jím/ním</i>	<i>jí/ní</i>	<i>jím/ním</i>

Množné číslo

1. pád -	<i>my</i>	<i>vy</i>	<i>oni ony než.</i>	<i>ony ona</i>
2. pád -	<i>nás</i>	<i>vás</i>		<i>jich/nich</i>
3. pád -	<i>nám</i>	<i>vám</i>		<i>jim/nim</i>
4. pád -	<i>nás</i>	<i>vás</i>		<i>je/ně</i>
5. pád -		<i>vy</i>		
6. pád -	<i>o nás</i>	<i>o vás</i>		<i>o nich</i>
7. pád -	<i>námi</i>	<i>vámi</i>		<i>jimi/nimi</i>

PMČ, 2000, s. 286n.

Jak je vidět z uvedené tabulky tvarů pro jednotlivé pády, u osobních zájmen existují dvě řady forem. Jedná se o dubletní tvary – dlouhé a krátké (např. *mně – mi*, *jeho – ho*), přičemž tvaru delšího je užíváno po pauze (na začátku věty), při důrazu a po předložce, např. *Dal to mně, a ne tobě. Jemu to říkat nemusíš, on to ví*. Kratší tvary jsou příklonné, to znamená, že se objevují se vždy za první přízvučnou pozicí ve větě a nemohou stát samostatně; např. *Dej mu to. To mi nedělej*. (srov. PMČ, 2000, s. 287).

6. Osobní zájmena v českém znakovém jazyce

Mluvené a znakové jazyky jsou v mnohém odlišné. Liší se už v základu, a to způsobem své existence. Mluvené jazyky jsou totiž produkovány v kanálu audioorálním, zatímco znakové jazyky v kanálu vizuálně-motorickém. Jinak řečeno – mluvené jazyky jsou produkovány mluvidly a vnímány sluchem a znakové jazyky jsou produkovány rukama (a dalšími částmi těla) a vnímány očima. I přes tento svůj základní rozdíl a řadu dalších rozdílů, mezi nimi existuje také mnoho shodných rysů. Mezi jeden z nich patří existence deiktických prostředků včetně osobních zájmen v obou těchto jazycích.

Vyjádření osobních zájmen v českém znakovém jazyce a způsob jejich produkování je oproti českému jazyku zcela odlišný. Jeden ze základních rozdílů je ten, že zájmena v českém znakovém jazyce neproměňují svůj tvar v závislosti na pádech (Půlpánová, 2004, s. 17).

Pro **rozlišení osobních zájmen** ve znakovém jazyce užíváme následující **prostředky** (Půlpánová, 2004, s. 19):

- umístění znaku v prostoru
- různé pohyby rukou
- tvar rukou – pro vyjádření různých osobních zájmen je stále stejný

6.1. Zájmena 1., 2. a 3. osoby – „JÁ, TY, ON“

U všech těchto zájmen je užit stejný tvar ruky – D.

Zájmeno JÁ – ukazováček směřuje k produktorovi a dotkne se jeho hrudi.

TY – směřuje od těla produktora, ukazováček směřuje k adresátovi.

ON – ukazováček směřuje vpravo či vlevo od adresáta (konkrétně 1. ON se umístí vpravo, 2. ON vlevo od adresáta a 3. ON se umístí vpravo od prvního ON (srov. Půlpánová, 2004, s. 19n.).

6.2. Množné číslo osobních zájmen

Zájmeno *my*

Zájmeno 1. osoby plurálu (*my*) se vyjadřuje v případě nepřítomnosti osob zahrnutých do *my* pomocí tvaru ruky D, kdy prst směřuje k hrudi produktora. Na rozdíl od 1. osoby singuláru – *já* – kde pohyb směřuje přímo k hrudi se u zájmena *my* ruka pohybuje od

znakujícího do prostoru v půlkruhovitě oblouku směrem doprava nebo doleva. V případě, že zájmeno *my* odkazuje k osobám přítomným, pohyb ruky je veden obloukem podél nich.

Pro vyjádření 1. osoby plurálu je také možné užít dvouruční znak. Děje se tak v případě, že osoby nejsou přítomny, nebo při uměleckém projevu. V tomto případě je užito obou rukou ve tvaru D, přičemž pohyb začíná kontaktem na hrudi, poté se ruce oddalují a směřují obloukem po obou stranách (vlevo i vpravo) současně (srov. Půlpánová, 2004, s. 22).

Zájmeno *vy*

K vyjádření *vy* jako jednoručního znaku se užije tvar ruky D. Pohyb vychází z neutrálního prostoru, ukazováček směřuje od adresáta obloukem podél osob zahrnutých do „vy“. Pro odkázání k nepřítomným osobám lze tento znak užít jen v případě, že je alespoň jeden příslušník této skupiny přítomen a zastupuje tak celou skupinu. V tomto případě pohyb zahrnuje prostor kolem zástupce skupiny (malým obloukem nebo kruhem).

U dvouručního znaku se užívá podobný pohyb jako u *my*, je však veden opačným směrem (od osoby umístěné naproti mluvčímu). Tento znak se užívá jen v situaci, kdy jsou všechny osoby přítomny (srov. Půlpánová, 2004, s. 23).

Zájmeno *oni*

Pro *oni* se užije ruka s tvarem ruky D, kdy ukazováček směřuje na místo mimo adresáta. Jsou-li osoby zahrnuté do *oni* přítomny, ukazuje na ně. Pokud přítomny nejsou, vybere si mluvčí místo, které je bude zastupovat. Obouruční znak se pro vyjádření zájmena *oni* neužívá (srov. Půlpánová, 2004, s. 24).

Další typy plurálu užívané v českém znakovém jazyce

Ve znakovém jazyce je možné vyjádřit klasický plurál – tedy množné číslo označující počet od dvou do nekonečného množství osob. Znakový jazyk však nabízí také možnost specifikace počtu osob a také vyjádření informace, které konkrétní osoby jsou do *my*, *vy* či *oni* zahrnuty.

Ve znakovém jazyce je možné rozlišit, kolik individuí plurál zahrnuje, a to maximálně do počtu pěti osob. V množném čísle je tedy možné dále vyčlenit *duál*, *triál*, *kvadrál* a *kvintál* pro vyjádření dvou, tří, čtyř či pěti osob. Použitý tvar ruky se mění v závislosti na

množství osob, které jsou do plurálu zahrnuty. Tvarem ruky je možné také rozlišit *inkluzivní plurál*, kdy mluvčí zahrnuje i adresáta, a *exkluzivní plurál*, kdy adresáta nezahrnuje (srov. Půlpánová, 2004, s. 25).

6.3. Umístění osobních zájmen v prostoru

Ve znakovacím prostoru má organizující úlohu „JÁ“ mluvčího, tedy osoby, od níž vychází sdělení. Umístění dalších referentů zastupujících subjekty přítomné (či nepřítomné) je v českém znakovém jazyce vůči autorskému „JÁ“ do značné míry povinné – je gramatikalizováno. Označení „TY“ adresáta je umístěno naproti „JÁ“, první „ON/ONA“ se nachází vpravo od „JÁ“, druhé „ON/ONA“ vlevo a třetí „ON/ONA“ mezi první „ON/ONA“ a autorem (srov. Macurová, Bímová, 2001, s. 285n.). Všechny tři osoby jednotného čísla mají přítom ve znakovém jazyce stejnou formu – jsou ukázány pomocí tvaru indexu, což je tvar D („ukazující prst“). Tyto tři osoby (tři zájmena) se liší pouze ve směru, kterým index ukazuje. Pro 1. osobu (JÁ) směřuje k mluvčímu – produktorovi, index pro 2. osobu (TY) směřuje na protější osobu směrem od mluvčího a index pro 3. osobu (ON) směřuje jinam – vlevo či vpravo od adresáta promluvy (srov. Půlpánová, 2004, s. 17n.).

6. 4. Rod osobních zájmen v českém znakovém jazyce

Jak už bylo řečeno, u 3. osoby se v českém znakovém jazyce nerozlišuje rod. Půlpánová popisuje, jak vyrozumíme rod zájmena podle kontextu. Zájmenu totiž předchází pojmenování osoby. Např. mluvčí vypráví o rodičích. Na začátku ukáže znak „maminka“ a znak pro činnost, kterou maminka vykonává, např. „vařit“. Když pokračuje ve vyprávění o mamince (která není přítomna), vybere si určité místo v neutrálním prostoru (např. vlevo) a ukáže tvarem D do místa, kam právě maminku umístil. Když později přidává o mamince další informace, odkazuje přítom právě k onomu místo vlevo, které si na počátku pro maminku vybral. Když začne produktor vyprávět o tatínkovi, nejdříve ukáže znak „tatínek“ a znak pro činnost, kterou vykonává, např. „číst“. Potom pokračuje produktor stejným způsobem jako ve vyprávění o mamince, tzn. vybere si zástupné místo pro tatínka (např. vpravo) a k tomuto místu může v dalším vyprávění o tatínkovi odkazovat (srov. Půlpánová, 2004, s. 20).

7. Slovesa v českém znakovém jazyce a v češtině

S osobními zájmeny je velmi těsně spjata kategorie slovesné osoby. Pro vyjádření osoby užíváme systém časování. V češtině je tak slovesná osoba obvykle vyjádřena tvarem použitého slovesa – jeho koncovkou. Osobní zájmeno v roli podmětu tedy nemusí být v české větě vyjádřeno. Jeho užití je v tomto případě příznakové. Čermák uvádí, že užití osobních zájmen kolísá, ve flektivních a aglutinačních jazycích (např. v češtině a finštině) v neutrální funkci vedle slovesa použita být nemusejí, bývají užitá jen v příznakových funkcích, např. při zdůraznění (srov. Čermák, rok 2001, s. 184).

Pro vyjadřování osoby v českém znakovém jazyce se na rozdíl od češtiny proměňují jen některá slovesa – a proměňují se zcela odlišně než slovesa v češtině (např. změnou směru pohybu rukou). Existují však také slovesa, která se nijak neproměňují. Jedná se o slovesa označovaná jako prostá, která musí osobu vyjadřovat pomocí osobního zájmena. Užití osobních zájmen je tedy u tohoto typu sloves nutné (srov. Macurová, Bímová 2001, s. 290).

7. 1. Typy sloves v českém znakovém jazyce

Pro objasnění odlišného fungování sloves v českém znakovém jazyce je nutné uvést jednotlivé slovesné typy, jejich základní charakteristiky a způsoby jejich užívání. Jednotlivé typy sloves ve znakovém jazyce mají totiž, co se užívání osobních zájmen týče, odlišné charakteristiky.

Slovesa ve znakových jazycích jsou obvykle dělena do tří základních skupin – typů sloves. V českém znakovém jazyce se jedná o slovesa prostá, shodová a prostorová. Nyní se podíváme na bližší informace o jednotlivých těchto typech.

Prostá slovesa

Slovesa prostá se ve větě, v kontextu, pro vyjadřování osoby a čísla neproměňují. Existují pouze v citátovém tvaru. Jejich argumenty je třeba vyjádřit lexikálně, a to jménem nebo zájmenem: „Argumentem se v lingvistice rozumí jakákoliv jmenná skupina, která je v nějakém gramatickém vztahu ke slovesu a která musí být přítomna, aby sloveso bylo užito gramaticky. Tak např. české sloveso *smát se* vyžaduje „povinně“ jen jeden argument (*Petr se směje* je gramatické). Sloveso *rozbít* vyžaduje dva argumenty: *Petr rozbil autíčko* (*Petr rozbil* je negramatické). Sloveso *dát* vyžaduje tři argumenty: *Máma dá Petrovi autíčko* atd. Argumenty prostých sloves je tedy v českém znakovém jazyce třeba vyjádřit jménem nebo

zájmenem (v pozici subjektu a/nebo přímého i nepřímého objektu). Gramatické významy osoby (a čísla) pak nese jméno nebo zájmeno, nikoli sloveso samo. V českém znakovém jazyce se mezi prostá slovesa řadí např. MÍT RÁD (mám tě ráda vyžaduje sled znaků index-JÁ + MÍT RÁD + index-TY; máš mě rád? zase sled index-TY + MÍT RÁD + index-JÁ + nemanuální nosič významu "otázka zjišťovací").“ (Macurová, Bímová 2001, s. 291).

Mezi prostá slovesa se řadí většina sloves artikulovaných na těle nebo v jeho těsné blízkosti, např. MÍT RÁD, PAMATOVAT SI, LÍBIT SE, DĚKOVAT, INFORMOVAT, OBVIŇOVAT, POMÁHAT, POROUČET, PROSIT, RESPEKTOVAT, VYSLÝCHAT, VYŠETŘOVAT, ZRANIT a mnoho dalších (srov. Macurová, Bímová 2001, s. 291).

Shodová slovesa

Slovesa shodová jsou taková slovesa, která využívají gramatikalizovaného prostoru: své argumenty vyjadřují tato slovesa změnou svého tvaru. Gramatické významy osoby a čísla subjektu a objektu tedy vyjadřují slovesa tohoto typu sama, a užití jména nebo zájmena spolu se slovesem tedy není nutné. Pro vyjádření gramatických významů osoby a čísla je využita inkorporace místa artikulace a změna směru pohybu v horizontální linii. Příkladem může být sloveso VRÁTIT. Výpovědi JÁ-VRÁTÍM-TI a TY-VRÁTÍŠ-MI se liší pouze počátečním a koncovým místem artikulace a směrem prováděného pohybu. V prvním případě začíná pohyb u mluvčího a směřuje k adresátovi, v druhém případě je pohyb veden opačně – od adresáta k mluvčímu. Podobným způsobem (tedy místy artikulace a směrem pohybu v horizontální linii) jsou rozlišeny také věty JÁ-VRÁTÍM-MU, TY-VRÁTÍŠ-MU, ON-VRÁTÍ-MNĚ. Typické je u shodových sloves také vyjadřování kategorie čísla – typem pohybu je možno rozlišit typ plurálu, např. v konstrukci JÁ-VRÁTÍM-VÁM-VŠEM se uplatňuje typický pohyb ruky v půlobluku. Jiný pohyb, a to opakovaný pohyb od mluvčího k různým adresátům, slouží k vyjádření plurálu v konstrukcích typu JÁ-VRÁTÍM-VÁM-TŘEM (srov. Macurová, Bímová, 2001, s. 291n.).

V rámci skupiny shodových sloves převládají slovesa, u nichž pohyb směřuje od subjektu k objektu, v menšině jsou slovesa s pohybem opačným (např. VYUŽÍVAT, ZVÁT). Mezi shodová slovesa lze zařadit např. slovesa DÁT, KRMIT, NABÍZET, NADÁVAT, NAVŠTĚVOVAT, ODPOVÍDAT, PLATIT, PTÁT SE, RADIT, SLOUŽIT, VRACET, VYUČOVAT, ZVÁT a mnoho dalších. Je však třeba zdůraznit skutečnost, že hranice jednotlivých skupin sloves nejsou jednoznačně vymezené. Ostrá není ani sama hranice mezi slovesy prostými a shodovými. Výzkumy ukázaly, že u některých respondentů jsou užívána některá slovesa (např. PROSIT, ZNAKOVAT) jako slovesa prostá, u jiných respondentů nabývají rysů sloves shodových (srov. Macurová, Bímová, 2001, s. 292).

Prostorová slovesa

Slovesa prostorová (někdy nazývaná jako lokalizační, pohybově-lokalizační nebo klasifikátorová) význam osoby a čísla sama o sobě nevyjadřují. Pro užívání osobních zájmen je ve vztahu k této skupině sloves podstatné to, že argumenty prostorových sloves je třeba vyjadřovat jménem nebo zájmenem. Použití zájmen je tedy u prostorových sloves nutné. Při použití ve větě se tato slovesa proměňují: podávají informace o umístění děje nebo stavu, o pohybu objektu a často vyjadřují prostředek inkorporací změněného tvaru ruky. U prostorových sloves je přítomný určitý izomorfismus se skutečným dějem, resp. stavem –

s jeho umístěním, průběhem a směrem, jeho začátkem a koncem (ty nejsou omezeny jen na gramatikalizované pozice). Slovesa tohoto typu jsou nejméně stabilní (mohou být artikulována na různých místech, různými tvary ruky a s různým pohybem) a ve velké míře využívají charakteristické rysy znakového jazyka – jeho existenci v prostoru a jeho simultánnost. Do sloves tohoto typu patří např. slovesa HOLIT (SE), KLEPAT, KRVÁCET, MÍT-OBVAZ, MÍT-PIHY, MÝT SE, OPEROVAT, POTIT SE, PRAŠTIT, STŘÍLET.

Do této skupiny se řadí také slovesa vyjadřující pohyb v prostoru (v češtině rozlišovaná předponami, jako např. *přiletět, odletět, vyletět, vzletět, doletět, sletět* apod.). Také u těchto sloves je využita schopnost znakového jazyka prostorové vztahy vizualizovat. Výchozím bodem pro uspořádání prostoru nemusí být jen „já“ autora sdělení, ale může jím být jakékoliv jiné fixované umístění osoby, předmětu či místa pomocí indexikálního odkazu. Podle umístění tohoto východiska budou mít různou podobu například slovesa PŘILETĚT-KE-MNĚ a PŘILETĚT-DO-PRAHY: v prvním případě bude pohyb směřovat k autorovi sdělení, v druhém k výchozímu umístění PRAHA. (srov. Macurová, Bímová 2001, s. 293).

Rozdíly ve fungování sloves českého znakového jazyka a sloves češtiny se u neslyšících promítají do několika oblastí české gramatiky. Jednou z nich jsou osobní zájmena. Macurová k tomu uvádí: „*Problémy s nepřímými pády českých osobních zájmen (mu, ho, nás, je atd.) se přímo odvíjejí od způsobu vyjadřování argumentů shodových sloves: roli tady hrají dva rozdílné rysy českého znakového jazyka a češtiny: (a) v českém znakovém jazyce nejsou argumenty shodových sloves vyjadřovány lexikálně, ale inkorporací místa artikulace, (b) vztahy argumentů shodových sloves nejsou v českém znakovém jazyce vyjadřovány změnou tvaru příslušné lexikální položky, ale přímo, vizualizovaně.*“ (Macurová, Bímová 2001, s. 295).

8. Osobní zájmena v jiných znakových jazycích

8. 1. Americký znakový jazyk

V americkém znakovém jazyce (dále ASL) (Baker-Shenk, Cokely, 1980) se rozlišují **zájmena odkazující k přítomným osobám**, věcem a místům a zájmena odkazující **k nepřítomným osobám**, věcem a místům.

Zájmena odkazující k přítomným osobám

Jednotné číslo:

Pro označení osobního zájmena *já* ukazuje znakoví pomocí tvaru ruky „1“ (D) na sebe sama. Když ukazuje tímž tvarem ruky na osobu, s níž komunikuje (na adresáta – A), představuje tento znak zájmeno *ty*. V případě, že ukazuje na jinou osobu než na sebe sama nebo adresáta, odpovídá to zájmenu *on/ho* či *ona/ji*. Pro porozumění pronominálního odkazování je také důležitý směr pohledu mluvčího (např. pro porozumění ke komu nebo čemu mluvčí odkazuje). Pokud tedy znakoví osoba ukazuje na adresáta (A) a současně k němu směřuje svůj pohled, používá tak zájmeno *ty*. Avšak směr pohledu se nemusí vždy shodovat se směrem ukazování. Pokud mluvčí směřuje svůj pohled na třetí osobu (osobu jinou, než je adresát – např. osobu stojí vpravo od něj – B) a potom ukáže na adresáta (osobu proti sobě – A), význam tohoto odkazování je zájmeno *on/ho* či *ona/ji* (srov. Baker-Shenk, Cokely, 1980, s. 206n.).

Množné číslo:

V plurálu u zájmena *vy* lze v ASL odlišit, zda mluvčí odkazuje ke skupině jako celku, nebo ke každému jednotlivci zvlášť. Při individuálním odkazování ukazuje produktor tvarem ruky „1“ (D) postupně na více osob (např. na osobu stojící proti němu (A) a osobu stojící vpravo (B) a vlevo od něj (C)) ve významu „*ty a ty a ty*“. Podobné ukazování můžeme vidět například v situaci, kdy učitel vybírá ze skupiny dětí několik dobrovolníků. Pokud chce mluvčí odkázat ke skupině osob (tří a více) bez zdůrazňování některého ze členů skupiny, může použít tvar ruky „1“ (D) a provést obloukový pohyb zahrnující všechny osoby, o nichž chce mluvit. V tomto případě se jedná o neindividuální odkazování.

Pokud mluvčí začne daný pohyb ukázáním na sebe sama a ukončí jej u poslední osoby na opačné straně, znamená tento obloukové ukazování „*my*“ nebo „*všichni z nás*“. Existuje také jiná forma pohybu, která má také význam „*my*“. Mluvčí v tomto případě udělá pouze malý pohyb – oblouček, a to tak, že začne pohyb kontaktem na jedné straně svojí hrudi a vede ho obloukem na druhou stranu.

Tuto formu nelze zaměňovat s jiným zájmenem, které má také význam „my“ a je užíváno k odkázání k dalším osobám, které nejsou přítomny. Produktor u tohoto typu odkazování ukáže nejprve na jednu stranu svého hrudníku (s kontaktem na hrudi) a poté provede pohyb směrem na opačnou stranu hrudníku, kde je pohyb kontaktem ukončen. Pohyb není v tomto případě veden obloukem, ale přímo.

V ASL existují také specifické typy plurálu, které mohou odkazovat ke dvěma referentům (duál) či ke skupině tří až pěti osob (triál, kvadrál a kvintál). Tento typ plurálu se nazývá specifický výčtový plurál a používá se k označení maximálně pěti osob. U duálu je užito tvaru ruky „2“ a pohyb je veden mezi dvěma osobami, které toto zájmeno zahrnuje. Pokud pohled produktora směřuje na osobu naproti (A) a pohyb je veden mezi mluvčím a adresátem (A), význam zájmena je „my dva“. Pokud mluvčí promlouvá k osobě naproti (A) a pohyb ruky v témž tvaru směřuje k osobě napravo (B), význam je také „my dva“, ale je odkazováno k mluvčímu a osobě B. Obvykle je připojen krátký pohled na osobu B pro zřetelné objasnění, kdo je referentem zahrnutým do zájmena. U triálu je užito tvaru ruky „3“ a význam tohoto zájmena je „my tři“, „vy tři“ nebo „oni tři“. Tohoto tvaru ruky je užíváno stejně jako duálového, avšak navíc je zahrnut kruhový pohyb (dlaní nahoru), který je veden v těsné blízkosti tří osob, k nimž zájmeno odkazuje. Pro označení skupiny čtyř nebo pěti osob lze užít kvadrál a kvintál, tj. zájmena s tvarem ruky „4“ a „5“ s dlaní směřující nahoru a podobným kruhovým pohybem ruky jaký je u triálu. K označení většího množství osob již tento typ plurálu nelze z fyziologických důvodů použít (srov. Baker-Shenk, Cokely, 1980, s. 207n.).

Dalším způsobem odkazování k určité osobě je **honorifikace** (vzdávání pocty). Ta byla již zmíněna v souvislosti s mluvenými jazyky. Při honorifikaci v ASL se užívá tvar ruky s napnutými prsty u sebe a palcem trčícím směrem ven, přičemž prsty směřují k určité osobě. Pokud znakující směřuje honorifikaci k sobě, jeho dlaň je natočená směrem k němu a vzhůru a prsty jsou ohnuté v pravém úhlu. Pokud mluvčí vzdává poctu jiné osobě (*ty, on/ona*), dlaň směřuje vzhůru. Tento typ honorifického odkazování se často objevuje ve formálních kontextech, jako jsou oficiální projevy či náboženské obřady, v uměleckém projevu (např. podání poezie, písně, dramatu). Honorifikaci je však možno užít také jako projev sarkasmu, kdy znakující osoba přidává příslušnou mimiku. Obecně je při tomto typu odkazování užito buď samotného pohybu směrem k osobě, ke které je odkazováno, nebo může být toto odkázání navíc doplněno malou úklonou před adresátem, která naznačuje ještě větší poctu (srov. Baker-Shenk, Cokely, 1980, s. 207).

Zájmena odkazující k ne-přítomným osobám

Výhodou fungování ASL v trojrozměrném prostoru je využití prostoru v blízkosti těla znakujícího pro vymezení pozic zastupujících ne-přítomné osoby (referenty). Mluvčí k těmto pozicím v dalším vyprávění odkazuje a toto ukazování má funkci zájmena zastupujícího danou osobu – k osobám je tedy možné odkazovat stejně jako kdyby byly přítomny.

Existuje různé způsoby, jak a kde může mluvčí umístit referenty do prostoru:

1. Reálný princip

Pokud mluvčí vypráví o události z minulosti, při níž byly osoby nějak specificky rozmístěny, uspořádá je do prostoru stejným způsobem. Pokud tedy produktor sdělení popisuje situaci, v níž určitá osoba seděla nalevo od něj, umístí osobu na stejnou pozici v prostoru. Když mluví o jiné situaci, kdy seděly čtyři osoby v kruhu, vymezení jednotlivým postavám v prostoru pozice, které odpovídají jejich skutečnému rozmístění v dané situaci. Později může mluvčí mluvit o týchž čtyřech lidech v jiné situaci, kdy byli rozmístěni odlišně. V tomto případě tedy přemístí (pozmění) jejich pozice v prostoru tak, aby opět odpovídaly jejich skutečnému uspořádání.

2. Uspořádání referentů s neznámým rozmístěním

V případě, že mluvčí vypráví o minulé události a neví, jak při ní byly osoby rozmístěny, nebo mluví o nějaké budoucí události, u níž reálné rozmístění osob v prostoru ještě nemůže znát, užívá při určování pozic zastupujících jednotlivé osoby jinou strategii. Může referentům určovat pozice v prostoru v závislosti na tom, kdy se ve vyprávění objeví, s využitím pravidel střídavého modelu. Mnoho znakujících praváků umísťuje prvního zmiňovaného referenta po své pravé straně (mezi sebe a adresáta naproti). Když ve vyprávění přibude další referent, je umístěn nalevo od mluvčího (mezi mluvčího a adresáta naproti). Pokud adresát stojí či sedí více směrem na jednu stranu (např. mírně nalevo od mluvčího), potom jsou oba zmínění referenti umístěni na stejné straně (např. napravo od mluvčího).

Při rozmísťování většího množství referentů (tři a více osob) do prostoru existuje více možností. Jednotlivým referentům jsou v tomto případě určovány pozice v závislosti na vztahu mezi nimi a také v závislosti na tom, kdy se ve vyprávění objeví (srov. Baker-Shenk, Cokely, 1980, s. 223n.).

8. 2. Dánský znakový jazyk

E. Pedersenová zmiňuje v dánském znakovém jazyce rozdíl mezi osobními zájmeny a pouhými ukazovacími gesty. Tato gesta jsou užívána k odkazování směrem k referentovi a nerozlišují, o jakého referenta se jedná – zda o mluvčího, adresáta nebo osobu stojící mimo komunikaci.

K označení 1. a 2. osoby osobních zájmen užívá Pedersenová termín „shifters“ (Tzn. posunovače – prostředky, které mohou měnit svůj význam v závislosti na tom, kdo je užije.). Zájmena první a druhé osoby slouží k odkazování k mluvčímu a adresátovi. Zájmeno „já“ (příp. „ty“) má ustálený význam, záleží však na tom, kdo jej užije. V závislosti na mluvčím pak odkazuje „já“ pokaždé k jiné osobě.

Obecně jsou osobní zájmena v dánském znakovém jazyce dělena na zájmena první osoby a ne-první osoby, jako je tomu také v některých dalších znakových jazycích.

Pedersonová se zmiňuje také o plurálu v dánském znakovém jazyce. Uvádí existenci morfologicky příbuzných znaků, které jsou užívány k odkazování ke dvěma, třem či čtyřem osobám, případně k nespécifickému množství entit. V textu není uveden termín pro tento typ zájmen, jedná se však pravděpodobně o podobný typ plurálu, který je v americkém znakovém jazyce označován jako „multiple“ (specifický výčtový plurál).

Při porovnání informací o vyjadřování osobních zájmen v různých znakových jazycích lze říci, že je možné pozorovat mnoho podobností ve fungování jednotlivých znakových jazyků (např. dělení zájmen na zájmena první osoby a ne-první osoby, existence výčtového plurálu apod.). Tento způsob fungování zájmen se zcela liší od mluvených jazyků.

9. Rozdíly v užívání osobních zájmen v češtině a v českém znakovém jazyce

V užívání osobních zájmen lze v obou jazycích najít výrazné rozdíly. Podle Macurové a Bímové (2001, s. 286) se jedná o tyto odlišnosti:

„(a) Český znakový jazyk nerozlišuje u zájmena třetí osoby rod.

(b) Český znakový jazyk má víc osobních zájmen než čeština: vedle tvarů pro množné číslo má také tvary pro číslo dvojné, trojné a čtverné. Jejich prostřednictvím se vyjadřuje (nějaký) vymezený počet větší než 1, tj. dva, tři, čtyři, srov. v typech výrazů jako MY-DVA, ONI-TŘI apod.

(c) Zájmena českého znakového jazyka poskytují – ve srovnání s češtinou jaksi „navíc“ – informace také o tom, kde je v znakovacím prostoru situován referent, k němuž zájmena odkazují; to je důležité např. pro rozvíjení mechanismu textového odkazování.

(d) Jednoznačněji než čeština vyjadřuje český znakový jazyk různé typy plurálu, zvláště tzv. plurál exkluzivní a plurál inkluzivní: už na první pohled je vždycky zřejmé (a explicitně vyjádřené), zda „my“ odkazuje k „já + ty“ (a zahrnuje tedy do „my“ adresáta – plurál inkluzivní), nebo k „já + on, resp. ona nebo oni“ (a adresáta vylučuje – plurál exkluzivní).“ (Macurová, Bímová 2001, s. 286).

Také Půlpánová (2004, s. 67) uvádí jako specifika znakových jazyků v souvislosti s osobními zájmeny nerozlišování rodu u 3. osoby a bližší rozlišení plurálu. Zmiňuje existenci výčtového plurálu („multiple“), který je užíván k označení maximálně pěti osob. Jako další odlišnosti uvádí skutečnost, že ve znakovém jazyce není jasné fonologické rozlišení mezi zájmenem 2. a 3. osoby a také fakt, že tvar zájmen ve znakovém jazyce se změnou gramatické role (zájmeno v roli podmětu x předmětu) nemění.

9. Učebnice

Ucelená řada učebnic českého jazyka pro základní a střední školy pro sluchově postižené zatím neexistuje. V osmdesátých letech vyšla sice řada učebnic českého jazyka pro 6. až 9. ročník pro neslyšící a pro žáky se zbytky sluchu (SPN, 1983 – 1986), avšak tyto učebnice jsou již svým obsahem i didaktickými postupy neaktuální a tedy pro výuku nevyhovující. Jedněmi z mála současných učebnic českého jazyka pro neslyšící jsou publikace *Umíme číst a psát česky* (Macurová a kol., 1998) a *Rozumíme česky* (Macurová, Hudáková, 2001). Tyto učebnice však nejsou určeny pro konkrétní vzdělávací stupeň, ale pro neslyšící populaci obecně. Není tedy možné podle nich systematicky vyučovat žáky na základní či střední škole, lze je použít spíše jako vodítko při výuce určitých jazykových jevů.

V roce 2005 vyšla učebnice *Český jazyk pro 2. stupeň ZŠ pro sluchově postižené*, jejíž autorkou je Jitka Silovská. Žádné další učebnice v knižní podobě určené přímo pro neslyšící neexistují. Při výuce češtiny je dále možné využít také audiovizuální pomůcky, o kterých se podrobněji zmíním později.

Vhodného materiálu pro výuku sluchově postižených žáků je tedy nedostatek, a proto učitelé často používají také různé typy učebnic pro slyšící žáky nebo pro cizince učící se češtinu a vybírají z nich pasáže vhodné pro použití u neslyšících žáků, případně si dané materiály upravují pro své potřeby. V hodinách se používají také pracovní sešity z českého jazyka pro sluchově postižené, které jsou na rozdíl od učebnic českého jazyka zpracovány pro jednotlivé ročníky základní školy. Jejich nevýhodou je skutečnost, že k nim neexistují příslušné učebnice.

Co se osobních zájmen týče, je jim ve většině učebnic či pracovních sešitů věnováno jen několik málo stran textu. Nyní se blíže zaměřím na existující tištěné a audiovizuální učebnice českého jazyka a pracovní sešity pro neslyšící, konkrétně na části věnované osobním zájmenům.

9. 1. Učebnice češtiny pro neslyšící

V této kapitole se zaměříme na učebnice češtiny pro neslyšící, a to konkrétně na tištěné publikace *Umíme číst a psát česky*, *Rozumíme česky* a *Český jazyk pro 2. stupeň ZŠ pro sluchově postižené*, na pracovní sešity českého jazyka pro 5., 6. a 7. ročník základní školy a také na audiovizuální pomůcky (CD-ROMy) *Čeština pro neslyšící* a *Čeština pro neslyšící v českém znakovém jazyce*.

9. 1. 1. Tištěné učebnice

Umíme číst a psát česky

Alena Macurová, Jiří Homoláč, Anna Schwabiková, Irena Vaňková

Tato učebnice se soustřeďuje pouze na psanou podobu češtiny. Hlavním cílem autorů je dosáhnout u neslyšících studentů češtiny porozumění jazyku a jeho pravidlům a porozumění smyslu textů. V každé lekci se opakuje podobná struktura řazení – krátký text týkající se běžného života (např. inzeráty, krátký dopis či vzkaz), gramatická část, cvičení a krátká četba. Text určený k četbě je poutavý a zároveň přiměřený délkou, tudíž je podle mého názoru vhodný pro neslyšící učící se češtinu.

Osobní zájmena jsou v této učebnici prezentována pomocí obrázků, první postavička ukazuje na sebe a u ní je v bublině napsáno zájmeno *já*, druhá ukazuje na postavu proti sobě a u ní je napsáno zájmeno *ty*, dále ukazuje na různé další osoby (*on*, *ona*, *vy*, *oni* atd.). Tato forma je vhodná, jelikož tento způsob znázornění zájmen vizualizuje způsob, jakým se užívají osobní zájmena ve znakovém jazyce, a může neslyšícím pomoci v pochopení jejich významu. U obrázků je rovněž přidána tabulka s osobními zájmeny pro jednotlivé tři osoby jednotného a množného čísla a také poznámka, že zájmeno *vy* se někdy (při vykání) používá pro jednu osobu, a jsou rovněž uvedeny příkladové věty. Myslím si, že tato informace je pro neslyšící podstatná, jelikož „vykání“ ve znakovém jazyce neexistuje a jeho neznalost by jim mohla způsobit zbytečné problémy.

Dále jsou zájmena uváděna u časovacího paradigmatu slovesa *být*. Následuje několik cvičení na užívání osobních zájmen. Většina z nich je zaměřena na doplňování vhodných osobních zájmen k určitým tvarům sloves, nebo naopak na doplnění správného tvaru slovesa k zadaným zájmenům. Tato cvičení považuji za vhodná pouze v počáteční fázi osvojování zájmen, jelikož mohou vést k problému nadužívání osobních zájmen. V závěru oddílu

o zájmenech jsou jednoduché texty určené k četbě. Jedná se o krátké vtipné texty, které pouze pomocí zájmen *já, ty, on* a *ona* vyjadřují obsah pojmů sobectví, hádka a láska. Předpokládám, že tento způsob představení zájmen studenty zaujme a dobře si tak použitá zájmena a jejich význam zapamatují.

V dalších částech této učebnice jsou osobní zájmena zahrnuta pod výklad jednotlivých pádů. U každého pádu jsou vždy uvedeny tvary pro jednotlivá zájmena (s rozlišením tvarů po předložce a bez předložky). Krátce a jednoduše je zmíněno užití dlouhých tvarů zájmen na začátku a na konci věty s uvedením příkladových vět. Myslím si, že toto objasnění je stručné a pro žáky srozumitelné.

Rozumíme česky

Alena Macurová, Andrea Hudáková, Markéta Othová

Tato učebnice navazuje na publikaci *Umíme číst a psát česky*. Je méně zaměřena na výklad gramatických jevů a více na jejich užití v praxi a na rozvíjení porozumění. Tomu odpovídá i výběr textů. Jedná se většinou o autentické texty převzaté z knih, periodik a dalších tištěných materiálů, kterým potřebujeme rozumět, abychom byli soběstační. V knize se tedy pracuje například s texty převzatými (případně upravenými) z internetu, z beletristických knih, encyklopedií, dále například s programem kina, ale i s formuláři (žádost o vydání občanského průkazu, přihlašovací lístek k trvalému pobytu, hlášení o stěhování atd.).

Cílem v předložených cvičeních není pouze prokázat znalost gramatických jevů či pravopisu, ale především prokázat porozumění textu a schopnost informace z textu získat a prakticky použít, případně vyvodit z nich informace další. Zvolené texty i typy cvičení jsou pro studium češtiny motivující. Obě učebnice (*Umíme číst a psát česky* a *Rozumíme česky*) se podle mého názoru navzájem vhodně doplňují.

Český jazyk pro 2. stupeň ZŠ pro sluchově postižené

Jitka Silovská

Tato učebnice nezačíná přímo výkladem gramatických jevů češtiny, ale nejprve kapitolou o vývoji českého jazyka a o různých útvarech češtiny. Připojeny jsou také stručné informace o jazycích používaných v Evropě. Kromě gramatiky (slovotvorba, tvarosloví,

skladba) se věnuje také slohu, a to těmto útvarům: vyprávění, popis, dopis, výtah, životopis, tiskoviny a inzerát.

Gramatické jevy nejsou v knize vysvětleny systematicky, výběr zařazených informací působí spíše nahodile. Cvičení nepůsobí motivačně. Jedná se o typická učebnicová cvičení jako doplňování správných písmen či tvarů slov, doplňování vhodných předložek do vět, doplňování předpon *s/z*, určování pádů atd. Většinou po sobě následuje osm až deset takových typů cvičení bez jakéhokoli dalšího zpestření. Kladem učebnice je barevné zvýraznění důležitých slov či písmen (např. koncovky jmen a sloves, hláskové změny, důležité pojmy, vzory), které vede k upozornění na tyto jevy a pravděpodobně také k lepšímu zapamatování.

Oddíl věnovaný osobním zájmenům je velmi krátký, zahrnuje pouze definici zájmen a jejich rozdělení na jednotlivé druhy (osobní, přivlastňovací, ukazovací atd.), výčet všech osobních zájmen, tabulku s tvary zvrtných zájmen *se, si* a několik cvičení. Zcela chybí tabulky tvarů všech ostatních osobních zájmen, ze kterých je třeba při další výuce vycházet. Znalost tvarů osobních zájmen nelze podle mého názoru u neslyšících druhého stupně základní školy očekávat. Vzhledem k obtížnosti používání osobních zájmen a také vzhledem k velké odlišnosti užívání zájmen v češtině a českém znakovém jazyce by bylo třeba informace o této jazykové oblasti v učebnici rozšířit.

9. 1. 2. Pracovní sešity pro neslyšící

Pro druhý stupeň základních škol pro sluchově postižené žáky je k dispozici ucelená řada pracovních sešitů českého jazyka pro 5., 6. a 7. ročník. K těmto pracovním sešitům bohužel nebyly vydány učebnice, které by spolu se sešity tvořily celek a obsahově by s nimi souvisely. Ze zmíněné řady sešitů jsem vybrala a stručně zhodnotila sešity *Český jazyk pro 6. ročník ZŠ pro sluchově postižené – pracovní sešit III* a *Učíme se češtinu – pracovní sešit II pro 7. ročník ZŠ pro sluchově postižené*, v nichž je obsažen oddíl věnovaný osobním zájmenům.

Český jazyk pro 6. ročník ZŠ pro sluchově postižené – pracovní sešit III

Eva Ducháčková

V tomto pracovním sešitě jsou v části věnované osobním zájmenům následující informace:

- definice zájmen a jejich funkce
- tabulka s osobními zájmeny – jednotlivá zájmena jsou názorně prezentována pomocí obrázků s příslušnou postavičkou či více postavičkami, u zájmena *já* si student nalepí vlastní fotografii
- zmínka o různých tvarech zájmen a o skloňování
- tabulka s tvary osobních zájmen

Cvičení v tomto sešitě jsou zaměřena na nahrazování jmen vhodnými osobními zájmeny, doplňování příslušných zájmen k určitým tvarům sloves a identifikaci osobních zájmen v textu.

Zařazeny jsou tedy pouze běžně užívané typy cvičení, přičemž jedno z nich považuji za ne zcela vyhovující. Jedná se o doplňování správných zájmen k určitým tvarům sloves. Myslím si, že toto cvičení přispívá ke vzniku problému nadužívání zájmen neslyšícími v kontextech, ve kterých rodilí mluvčí zájmeno nepoužijí. Tato cvičení však mohou být i přínosná, jelikož mnozí neslyšící neumějí vyjádřit příslušnou slovesnou osobu, tzn. kdo nebo co je ve větě podmětem pomocí slovesného tvaru, proto často použijí (nadužijí) zájmeno. Ve cvičeních tohoto typu si tedy mohou osvojit a procvičit souvislost mezi určitým slovesným tvarem a osobou, kterou tento tvar zastupuje. Je však nezbytné, aby v určité fázi výuky byla tato cvičení z výuky odstraněna, a především, aby studenti byli poučeni o pravidlech užívání osobních zájmen ve větě (nepříznakové a příznakové užití zájmen).

Učíme se češtinu – pracovní sešit II pro 7. ročník ZŠ pro sluchově postižené

Anna Lacinová

V tomto pracovním sešitě výklad problematiky osobních zájmen chybí. Lze v něm najít pouze několik cvičení zaměřených na zájmena. Úkolem v jednotlivých cvičeních je například podtrhnout ve větách (spolu nesouvisejících) osobní zájmena, určit, v jakém jsou pádu a napsat k nim tvar 1. pádu; doplnit do vět tvary zájmen *já*, *ty* v předepsaném pádu, doplnit do vět tvary zájmen *ty*, *vy* a určit, v jakém jsou pádu; doplnit do vět odpovídající zájmena (je

dána dvojice vět, přičemž v první z nich je užito jméno, ve druhé větě ho mají studenti nahradit zájmenem a určit jeho pád), identifikovat v textu osobní zájmena, určit jejich pád a poté zájmena nahradit vhodnými podstatnými jmény. Tato cvičebnice tedy pracuje u osobních zájmen s pády, zvláště s rozpoznáním pádu podle tvaru slova a naopak vytvoření správného tvaru zájmena podle pádu předepsaného v zadání. Pro správné užívání zájmen je znalost pádů a jejich vazba na sloveso určitě důležitá. Použitá cvičení však považuji za příliš jednotvárná a nemotivující.

9. 1. 3. Audiovizuální učebnice češtiny pro neslyšící

Čeština pro neslyšící

Zvýšení kompetence neslyšících ve čtené a psané češtině

Alena Macurová, Markéta Othová, Václav Prokeš, Martin Vančát

Tato audiovizuální učebnice navazuje na tištěné publikace *Umíme číst a psát česky* a *Rozumíme česky*. Je zaměřena na porozumění čtenému textu. Informace v ní obsažené mají neslyšícím také pomoci v produkci vlastních gramaticky správných textů. Výklad je zaměřen především na morfologii.

Každá z osmnácti lekcí obsahuje tyto pododdíly – text, četba, gramatika, pamatuj, slova a svět. V oddílu „text“ najdeme krátký autentický text (vzkaz, pozdrav z tábora, inzeráty atd.), v „čethě“ najdeme úryvky z literatury, v oddílu gramatickém je vždy vyložen nějaký gramatický jev či více jevů pomocí přehledných tabulek, obrázků a krátkých pouček. Tučně jsou zvýrazněny důležité informace, např. hláskové změny. V části nazvané „pamatuj“ lze nalézt upozornění na pravidla a výjimky, které je nutné si zapamatovat. V posledním oddíle s názvem „slova s svět“ je slovníček. Nejedná se o běžný typ slovníčku, kde je souhrn nových slov použitých v dané lekci, jde spíše o ucelenou slovní zásobu k určité oblasti (př. evropské státy, ostrovy, jejich obyvatelé; zařízení v kuchyni – kuchyňské nádobí, jeho typy a druhy, úkony v kuchyni a jejich výsledky – *dušit, dušený, péct, pečený*; rodina a její členové, rodinný stav atd.).

Osobní zájmena jsou zahrnuta v několika lekcích vždy na základě pádu – u každého pádu je uveden souhrn tvarů všech zájmen v daném pádu, a to v podobě s předložkou a bez předložky, případně s krátkou poučkou (např. kdy užíváme krátké a kdy dlouhé tvary zájmen). Blíže se tato učebnice zájmeny bohužel nezabývá.

Velkou výhodou této učebnice pro neslyšící je zapojení znakového jazyka do výkladu gramatických jevů a také porovnání odlišností se znakovým jazykem. V každé lekci je možnost zvolit si výklad v psané češtině, nebo si pustit video s výkladem ve znakovém jazyce. Za další výhodu považují názorné tabulky a jednoduché obrázky, které většinou dobře ilustrují určitý jev (např. jmenný rod je prezentován pomocí postavičky muže, ženy a dítěte; množné číslo je jednoduše a srozumitelně znázorněno opakováním (zmnožením) určitého obrázku či číslovkami, kdy 1 označuje jednotné číslo a 2, 3, 4 číslo množné). Pro zpestření by bylo vhodné přidat také barevné ilustrace.

Tato audiovizuální učebnice není určena pro konkrétní vzdělávací stupeň, může však učitelům ve výuce pomoci při objasňování určitých jazykových jevů, studenti si navíc mohou sami testovat své vědomosti v interaktivních cvičeních, která se nacházejí v každé lekci.

Čeština pro neslyšící v českém znakovém jazyce

R. Petrářová a kol.

Mezi audiovizuální pomůcky pro výuku češtiny lze zařadit také sadu CD-ROMů od Petrářové a kolektivu. Jednotlivé učebnice se zaměřují na předložky pojící se s určitým pádem, a to s pádem třetím, čtvrtým a sedmým. V každé z nich autoři studentům předkládají několik předložek, které se s daným pádem užívají. V těchto učebnicích je rovněž pro výklad užito znakového jazyka, uživatel si tedy může vybrat, zda si přečte pouze text, nebo zda využije také video. Toto video má formu rozhovoru mezi dvěma neslyšícími figuranty (rodilými mluvčími znakového jazyka), z nichž jeden se ptá, jak fungují různé jazykové jevy v češtině, a druhý mu odpovídá.

Autoři této sady CD-ROMů se blíže osobními zájmeny nezabývají, najdeme tu jen stručné zmínky o nich (např. „*Zájmena jsou slova nahrazující podstatná jména, např. já, on, tvůj, jeho, ten, ta, to... Zájmena rozlišují pád, číslo a některá i rod.*“). Najdeme zde také informace o skloňování jmen a o tom, co je pro určení pádu při skloňování důležité. Svou roli v tom hraje užitá předložka, která se pojí s určitým pádem, a také sloveso, jehož valence vyžaduje užití jména či zájmena v určitém pádu.

Tyto učebnice jsou zpracovány poutavou formou, zajímavé je zapojení dialogu dvou figurantů, barevné zpracování doprovodných ilustrací a účelná jsou i interaktivní cvičení, která zde nalezneme.

9. 2. Učebnice češtiny pro cizince

Ve výuce neslyšících jsou často právě z důvodu nedostatku učebnic určených přímo pro neslyšící používány také učebnice češtiny pro cizince. Neslyšící mají při učení se češtině situaci s cizinci stejnou v tom, že čeština je pro ně také druhý – nikoliv tedy mateřský – jazyk. Otázkou je, zda lze neslyšící, kteří jako svůj první jazyk mají jazyk znakový, učit stejným způsobem jako cizince, kteří mají za mateřský jazyk sice jiný, avšak také mluvený jazyk. Různé mluvené jazyky jsou si obecně ve způsobu své existence a v používaných jazykových prostředcích mnohem podobnější než jazyk znakový a národní mluvený jazyk země, ve které neslyšící žije – v tomto případě tedy čeština a český znakový jazyk.

Domnívám se tedy, že existuje mnoho jazykových jevů, které některým slyšícím cizincům (v závislosti na jejich mateřském jazyce) v češtině není třeba explicitně vysvětlovat, jelikož daný jev znají ze svého jazyka, zatímco neslyšícím ano, protože znakový jazyk v dané jazykové oblasti funguje naprosto jinak. Nyní se pokusím o stručný popis a zhodnocení několika vybraných učebnic českého jazyka pro cizince. Zvolila jsem učebnice věnované výuce studentů různé pokročilosti – od úplných začátečníků až po pokročilé. Některé z vybraných učebnic jsou psané pouze v češtině, jiné používají jako výchozí jazyk angličtinu.

Czech Express 1

Lída Holá

Program *Czech Express* je primárně zaměřen na rozvoj řečových dovedností, proto se v textu často objevují krátké každodenní dialogy (př. seznamování, pozvání do restaurace, rozhovor mezi kamarády v restauraci, objednávání jídla atd.). Tato učebnice je určena pro úplné začátečníky. Zajímavostí je barevné rozlišování jmenných rodů v textu – pro ženský rod je použita červená barva, pro střední zelená a pro mužský modrá. Mužský rod je dále rozlišen na životný (pomocí světle modré barvy) a neživotný (pomocí tmavě modré barvy). Některé informace (např. skloňovací a časovací paradigmaty; výčet tázacích, neurčitých a záporných zájmen; základní číslovky) jsou uvedeny v tabulkách. Kniha je oživena barevnými ilustracemi, z nichž některé mají formu komiksů, a fotografiemi.

V knize nejsou obsaženy obecné informace o osobních zájmenech – jejich funkce, užití atd. Není uvedeno ani rozdělení zájmen na jednotlivé druhy či přehledná tabulka všech tvarů osobních zájmen. Najdeme tu pouze zájmena užitá ve 3. a 4. pádu s uvedením situací, kdy se

zájmena v těchto pádech užívají, a příkladové věty (př. u vyjádření věku, pocitů, emocí, sympatií a antipatií). Zahrnuty jsou i běžně používané fráze, v nichž se osobní zájmena v dativu a akuzativu vyskytují. Zmíněna je také krátká a dlouhá forma zájmen. Autorka seznamuje studenty jen s tvary aktuálně potřebnými a užívanými, proto jsou v přiložené tabulce obsaženy pouze krátké formy, tedy *mi*, ale nikoliv *mně*; *ti*, ale nikoliv *tobě*; *mu*, ale nikoliv *jemu* atd.

Tato učebnice určitě není vhodná pro systematickou výuku neslyšících. Je zaměřená na anglicky mluvící cizince, a proto je mnoho textu psáno v angličtině. Anglicky je napsán nejen obsah učebnice, ale také výklad gramatiky, popisky v tabulkách či poučení o českých zvycích (užití slova *prosím*, tykání/vykání, omluvy, nedorozumění, oslovení). Do angličtiny jsou také přeložena nová slovíčka a fráze v jednotlivých lekcích – v případě slovíček považuji užití angličtiny spíše za přínosné. Další nevýhodou učebnice pro využití neslyšícími je zahrnutí mnoha cvičení výslovnosti spojených s poslechem, která neslyšící studenti použít nemohou, a také nácvik českých jazykolamů. Za nevýhodu považuji přílišné nahuštění textu, které mírně znesnadňuje orientaci ve vykládané látce. Dalším záporem pro použití učebnice při výuce neslyšících jsou instrukce psané v angličtině. Samotná čeština je pro neslyšící cizím jazykem, použití dalšího jazyka je tedy zřejmě zbytečnou zátěží navíc. Tuto knihu bych proto nedoporučila pro neslyšící-samouky.

Za výhodu považuji barevné značení jmenných rodů u podstatných jmen, přídavných jmen a zájmen. Jmenný rod je také oblastí, která, jak ukazuje například diplomová práce J. Wagnerové (2008), činí neslyšícím jedincům oproti slyšícím lidem výrazně větší potíže, proto považuji toto barevné rodové rozlišení za přínosné. Dalším kladem této knihy jsou fotografie a zajímavé barevné ilustrace, které podle mého názoru knihu oživují a studenty upoutají.

Čeština pro cizince

Karla Hronová, Milada Turzíková

Tato učebnice je určena začátečníkům, obsahuje proto jen základní slovní zásobu a gramatiku. Autorky uvádí, že tato publikace má sloužit všem zahraničním studentům; je tedy psána pouze v češtině a není v ní užito žádného jiného zprostředkovacího jazyka. Učebnice je přehledně graficky členěna – některé gramatické jevy jsou předloženy v tabulkách, pro zvýraznění je užíváno buď tučného, nebo barevného písma. U některých cvičení je uvedena příkladová věta či slovní spojení vytištěné modrou barvou (velký > větší,

sešit > se sešitem atd.). Jmenný rod je vyznačen zkratkou uvedenou za slovem (mužský životný rod – MŽ, mužský neživotný rod – Mn, ženský rod – F, střední rod N).

Při výkladu osobních zájmen je použita horizontální koncepce, což znamená, že jednotlivé pády jsou studentům předloženy postupně v několika lekcích. Nejprve je uveden seznam všech osobních zájmen v češtině podle jednotlivých osob. Je ukázáno užití zájmen s předložkou a bez předložky a jsou uvedeny příkladové věty takových užití. Přínosné je zdůraznění tvarů zájmen následujících po předložce nebo naopak užitých v bezpředložkovém spojení rámečky. Je dobře viditelné, že tyto tvary se u 3. osoby po předložce liší a to tak, že začínají na *n-* (př. *jej x na něj; ji x na ni; je x na ně*). Dále jsou zdůrazněny věty k pamětnímu osvojení. Na závěr je jednoduchým způsobem ukázáno užití přízvučných a nepřízvučných tvarů zájmen a opět jsou připojeny příkladové věty. Toto pojetí osobních zájmen je možné využít i ve výuce neslyšících, je však třeba, aby učitel problematiku osobních zájmen studentům nejprve srozumitelně vysvětlil v její úplnosti pomocí kontrastivní metody. Kladem učebnice je její grafická stránka a také skutečnost, že je psána pouze česky a není v ní tedy užito dalšího – pro neslyšící cizího – jazyka.

Učíme se česky

Eva Roubalová

Jedná se o učebnici pro cizince se stručným výkladem v angličtině. Tato kniha je určena pro studenty-začátečníky a pro mírně pokročilé. Pro samostudium kniha není podle mého názoru vhodná ani pro cizince, ani pro neslyšící, jelikož gramatické jevy jsou vyloženy velmi stručně. Tyto heslovité výklady je třeba doplnit vysvětlením učitele.

Všechny lekce mají stejnou strukturu – začínají krátkým textem, jehož obtížnost se s dalšími lekcemi zvyšuje. K úvodnímu textu se obsahově váží i výkladové části (věty z textu bývají užity jako příkladové věty pro určité jazykové jevy) a také některá cvičení. Každá lekce je rozdělena do několika oddílů, přičemž v každém z nich je nejprve uvedena gramatická část a poté následují cvičení. Na konci každé lekce je zařazen slovníček. Učebnice je poměrně přehledná, gramatické jevy jsou předloženy v přehledných tabulkách, nové a důležité informace jsou podtrženy či zdůrazněny tučným písmem. Pro neslyšící by toto pojetí mohlo být vyhovující pro procvičování již naučených gramatických jevů, nikoliv však pro samostatné studium. Problematika osobních zájmen je v této učebnici zahrnuta celkem do pěti lekcí, vždy je jí věnován pouze krátký oddíl. Zájmena jsou studentům předložena podle pádů, na začátku příslušného oddílu lekce bývá tabulka s tvary zájmen

(vyznačeny jsou oboje tvary – krátké i dlouhé). Dále jsou zahrnuty informace o rozdílech v použití zájmen *ty* a *vy* (dvojí *vy* – označení skupiny osob x vykání), o rozdílu mezi zájmeny jednotného a množného čísla (*on* x *oni*, *ona* x *ony*). U každého pádu je připojena tabulka s příslušnými tvary zájmen – oddělena jsou zájmena užitá s předložkami a bez předložek. Uvedeny jsou také některé fráze, v nichž se objevují osobní zájmena. Na konci každé lekce je připojen slovníček nových slov.

Nebojte se češtiny

Ana Adamovičová.

Tato učebnice je určena pro středně pokročilé. Je zaměřena na běžnou konverzaci v každodenních situacích. Studenti si mohou nacvičit například vyjádření souhlasu, nesouhlasu, pochybností, vyjádření svého názoru. Osobní zájmena jsou vyložena velmi stručně podle jednotlivých pádů – u každého z nich je uvedeno pouze několik příkladových vět. Na rozdíl od ostatních slov ve větě jsou osobní zájmena psána kapitálkami, přičemž jsou oddělena od předešlé části věty výraznou mezerou mezi slovy. Myslím si, že toto grafické členění působí rušivě a není zcela jasné, že jednotlivá slova těchto příkladových vět spolu souvisejí, že tvoří jednu větu. Najdeme tu také dvě cvičení, z nichž první je zaměřené na nahrazování zvýrazněných slov (většinou podstatných jmen) osobními zájmeny a druhé na nahrazování nepřízvučných tvarů zájmen přízvučnými. Obě tato cvičení by byla vhodná pro práci s neslyšícími, jelikož tyto jazykové aktivity (nahrazení jmen zájmeny a užívání přízvučných a nepřízvučných tvarů zájmen) jim dělají často potíže. Pro objasnění osobních zájmen a jejich fungování bych ale tuto učebnici neslyšícím nedoporučila.

Čeština pro život

Alena Nekovářová

Jedná se o konverzační učebnici určenou středně pokročilým až pokročilým studentům, kteří se chtějí přiblížit svými znalostmi a vyjadřovacími schopnostmi rodilým mluvčím češtiny. Učebnice je prakticky a komunikativně zaměřená a svou grafickou úpravou i obsahem působí velmi aktuálně.

Na začátku každé lekce je několik otázek pro diskuzi či samostatná vyprávění studentů. V lekci s názvem „Taková normální rodinka“ jde například o otázky: *Odkud jste? Jste ženatý/vdaná? Máte děti? Kde pracujete?*; v lekci nazvané „Jezte a pijte! Dobrou chuť“: *Jaké*

jídlo máte rád(a)/nerád(a)? Co vůbec nejíte? Máte rád(a) exotická jídla? atd. Po těchto otázkách následuje text, poté frazémy, různé typy cvičení, část poslechová a na závěr jsou uvedena nová slovíčka ve třech jazycích (v levém sloupci česká, v prostředním anglická a v pravém německá).

Osobním zájmenům je v knize věnována jediná strana, na níž se nacházejí dvě cvičení. V obou z nich je úkolem nahradit podstatná jména ve větách zájmeny pouze s rozdílem, že v prvním cvičení se doplňují tvary bezpředložkové a v druhém tvary předložkové. Výklad problematiky osobních zájmen zde nenajdeme.

Nadbytečnou částí učebnice jsou pro neslyšící poslechová cvičení, která využít nemohou, a částečně také konverzační otázky v úvodu každé lekce. S těmi však lze pracovat také v písemné podobě. Určitým negativem může být také malá velikost písma v seznamu slovní zásoby v závěru každé lekce. Je to zřejmě způsobeno uváděním slov vždy ve třech jazycích a tudíž menším prostorem pro jednotlivá slova. Domnívám se, že pro zapamatování si nových slov je naopak lepší jejich dostatečná zřetelnost.

Velkou výhodou této učebnice je její grafické ztvárnění, a to zvláště barevné provedení – každé lekci je přidělena určitá barva, tzn. že stejnou barvu mají listy papíru příslušné lekce, nadpisy (jsou pouze psány sytější odstínem) a také název lekce v obsahu knihy. Toto barevné odlišení lekcí usnadňuje orientaci v učebnici. V knize jsou navíc použity zajímavé ilustrace a aktuální fotografie (např. typická česká rodinka, různé potraviny a nápoje, české sídliště, interiér bytu, známé české pamětihodnosti atd.). Po vizuální stránce je tedy tato kniha atraktivní, což považuji u neslyšících za velký klad.

Také některá obsažená cvičení jsou zajímavá a pro neslyšící by mohla být přínosná, např. cvičení zaměřené na frazémy (Úkolem studentů je vybrat odpovídající překlad.) – *Je kost a kůže.* (*Je velmi hezká.* x *Je velmi hubená.* x *Je velmi stará.*); *Jsem utahanej jako pes.* (*Jsem hodně naštvaný.* x *Jsem hodně unavený.* x *Jsem hodně unavený.*); *Může na ní oči nechat.* (*Bolí ho oči.* x *Velmi se mu líbí.* x *Všimá si jí jen občas.*). Tato učebnice není svým základním (konverzačním) zaměřením příliš vhodná pro výuku neslyšících, přesto si myslím, že v některých ohledech pro ně může být přínosná.

Hodnocení učebnic češtiny pro cizince

Učebnice pro cizince jsou svým způsobem výkladu neslyšícím pravděpodobně bližší než učebnice češtiny pro slyšící Čechy. Slyšící Češi si totiž češtinu spontánně osvojují od narození v každodenním životě a v době, kdy se ji začnou cíleně učit ve škole, už mají zvládnuty jak základní gramatické jevy, tak poměrně velkou slovní zásobu. Neslyšící tuto znalost nemají a začínají s češtinou na základní škole jako s cizím jazykem. Situace je tedy podobná jako u cizinců, kteří se rozhodnou naučit česky.

Slyšící cizinci však mají jako výchozí jazyk jiný mluvený jazyk, který je češtině svým způsobem fungování podobnější než znakový jazyk. Některé jazykové jevy proto nemusí být podrobně vyloženy, jelikož studenti-cizinci znají jejich obdobné fungování ve svém mateřském jazyce. To se týká také osobních zájmen, která fungují podobně v mnohých mluvených jazycích, které se v učebnicích češtiny pro cizince vyskytují jako zprostředkující (např. angličtina a němčina). Mezi podstatné odlišnosti patří například to, že čeština má na rozdíl od zmíněných jazyků více pádů, a tedy více tvarů pro jednotlivá zájmena, a také skutečnost, že zájmeno v roli podmětu nemusí být ve větě vyjádřeno.

Specifikem učebnic pro cizince je tedy to, že například problematika osobních zájmen (co jsou zájmena a k čemu ve větě slouží) v mnohých z nich není dostatečně objasněna. Další zvláštností je užití zprostředkovacího jazyka v některých učebnicích pro cizince (např. angličtina v učebnicích *Czech Express 1* od Lídy Holé a *Učíme se česky* od Evy Roubalové či němčina ve *Wollen sie Tschechisch Sprechen ?* od Čechové a Remediosové); jiné učebnice jsou psány česky, avšak obsahují vícejazyčnou slovní zásobu (např. *Čeština pro život* od Aleny Nekovářové v češtině, angličtině a němčině či *Adam a Eva v Českém ráji* v češtině, angličtině, němčině, francouzštině a ruštině.) Myslím si, že přítomnost dalšího cizího jazyka (kromě češtiny) či dokonce více cizích jazyků je pro neslyšící zbytečnou zátěží, zvláště u studentů-začátečnicků. Zahrnutí mnoha jazyků do slovní zásoby s sebou navíc nese problém příliš malého písma slovíček, které ztěžuje jejich čtení.

Časté je také užívání latinské terminologie. Běžně se objevují termíny pro jednotlivé pády (tedy *nominativ*, *genitiv*, *dativ* atd. místo *1. pád*, *2. pád*, *3. pád* atd.), označení dokonavých a nedokonavých sloves jako *perfektiva* a *imperfektiva*, názvy přítomného, minulého a budoucího slovesného času jako *présens*, *préteritum* a *futurum* atd. Týká se to i užívaných zkratk, např. M (maskulinum) pro mužský rod, F (femininum) pro ženský rod a N (neutrum) pro rod střední. Další typický prvek mnoha učebnic pro cizince je propojení tištěné učebnice se zvukovým nosičem, a tedy zahrnutí poslechových cvičení do výuky.

Obečně lze tedy říci, že učebnice češtiny pro cizince nejsou příliš vhodné pro výuku neslyšících. Mají svá specifika, která jsou vyhovující pro cílovou skupinu těchto učebnic, tedy pro slyšící cizince (např. jiný zprostředkující jazyk než čeština, cizí terminologie, poslechová cvičení atd.), ne však pro sluchově postižené jedince. U neslyšících je třeba zaměřit výuku češtiny na nácvik čtení a psaní, zatímco u slyšících cizinců je nemalá pozornost věnována také dalším řečovým dovednostem (jazykovým oblastem), a to mluvení a poslechu. I v učebnicích pro cizince lze nalézt prvky přínosné pro výuku neslyšících (např. bohaté a poutavé ilustrace vázící se k textům učebnice, barevné zvýraznění důležitých slov či gramatických jevů, barevné rozlišení jmenných rodů či určité typy cvičení), nelze podle nich však systematicky vyučovat. Jsou totiž určeny jiné cílové skupině (tedy slyšícím cizincům) a tomu je přizpůsobena jejich forma a obsah.

10. Praktická část

10. 1. Analýza získaných materiálů

Test obsahuje tři části – překlad větných celků ze znakového jazyka do češtiny, vyprávění o pejskovi a čtyři cvičení. Pouze v poslední části, tj. ve cvičeních, lze jednoznačně určit správnost odpovědí respondentů, věty obsažené ve cvičeních totiž vyžadují konkrétní odpovědi (příp. určitou konkrétní opravu v posledním cvičení). V další části testu – v překladech vět – existuje u některých větných celků více možností překladu. Ve vlastních vyprávěních respondentů je hodnocení jednotlivých textů ještě složitější. Jednotlivá vyprávění se samozřejmě liší po obsahové stránce a také svou délkou a mírou dodržení zadání.

Obecně lze hodnocení odpovědí zaměřit na dva aspekty, a to na formu a význam jednotlivých slov – v tomto případě osobních zájmen. Lze tedy hodnotit, zda dotazovaný uvedl správnou, tj. ve spisovné češtině existující formu zájmena, a dále také to, zda tato forma významově odpovídá kontextu, v němž byla použita. Při použití osobních zájmen v textu je významová stránka rozhodující pro porozumění – funkcí osobních zájmen je zastupovat jména, vyjadřovat slovesnou osobu, případně označovat mluvčího a adresáty promluvy. Je tedy nutné užít po významové stránce vhodná zájmena, aby tyto funkce mohly být splněny. V dalším hodnocení získaných materiálů proto uvádím jako správné pouze ty odpovědi (tvary), které odpovídají jak po stránce formální, tak po stránce významové.

10. 1. 1. Větné celky

První část dotazníků tvoří překlad devíti větných celků či souvětí a jedné jednoduché věty. Pro překlad jsem zvolila záměrně krátké větné celky. Jejich výhodou je snadná zapamatovatelnost a také to, že je možné do nich zahrnout zastupování jmen, která byla vyjádřena v první části větného celku či souvětí, zájmeny, a tím zjistit, zda dotazovaní jsou schopni použít zájmena v jejich zastupovací a odkazovací funkci.

Podkladem pro tento úkol byl text překladu větných celků do znakového jazyka, který jsem předložila respondentům. Jejich úkolem bylo přeložit tyto věty do češtiny.

Při vytváření větných celků jsem zohlednila existenci tří typů sloves v českém znakovém jazyce, jelikož u těchto jednotlivých skupin lze zaznamenat odlišnosti v používání osobních zájmen. Pouze u prostých sloves je nutné vždy vyjadřovat osobní zájmeno, které se s daným slovesem pojí. U sloves směrových a prostorových není nutné zájmena použít,

jelikož jsou zřejmá z kontextu. Domnívám se, že tyto odlišnosti ve fungování sloves a osobních zájmen ve znakovém jazyce oproti češtině mohou neslyšící respondenty při práci s českými osobními zájmeny ovlivnit a způsobit tak v některých případech nadužívání a v jiných naopak absenci osobních zájmen v jejich českých textech.

Do větných celků jsem záměrně zahrnula tato slovesa: *vařit, spát, koupit, líbit se, vrátit, pozvat, navštívit, krmit, vychovávat, holit se, napadnout, zastřelit, uhodit (praštit)*. Zastoupení jednotlivých slovesných typů je tedy následující:

Slovesa prostá:

vařit, spát, koupit, líbit se

Slovesa shodová:

vrátit, pozvat, navštívit, krmit, vychovávat, napadnout, zastřelit (střílet)

Slovesa prostorová:

holit se, zastřelit (střílet), uhodit (praštit)

Při sestavování větných celků jsem se také pokusila zahrnout všechny tři osoby jednotného i množného čísla. Zastoupena jsou tato zájmena (V závorkách je uveden počet výskytů daného zájmena.): *já* (4), *ty, on* (5), *ona* (2), *my* (5), *vy* a *oni* (2), přičemž započítána jsou nejen přímo osobní zájmena, ale také přísudky s nevyjádřeným podmětem, které se v textu vyskytují. Předpokládala jsem totiž, že právě v případě, kdy je podmět nevyjádřený a vyrozumívá se z osobní koncovky slovesa, budou mít neslyšící respondenti tendenci přidat ke slovesu osobní zájmeno.

V následujícím přehledu je uveden seznam osobních zájmen, která se v jednotlivých větných celcích vyskytují, a také nevyjádřených podmětů, které jsou vždy uvedeny v závorkách.

1. větný celek

ona – 3. pád

2. větný celek

(my) – 1. pád, *(my)* 1. pád

3. větný celek

já – 3. pád, *(on)* – 1. pád, *já* – 3. pád, *vy* – 3. pád

4. větný celek

(já) – 1. pád, *(on)* – 3. pád, *já* – 3. pád, *ona* – 4. pád

5. větný celek

my – 4. pád, *(my)* – 1. pád, *(my)* – 1. pád, *on* – 4. pád

6. větný celek

oni – 4. pád

7. větný celek

oni – 4. pád

8. větný celek

(ty) – 1. pád

9. větný celek

on – 4. pád

10. větný celek

(ona) – 1. pád, *on* – 4. pád, *on* – 1. pád

U každého větného celku se nachází jeho původní znění (zadání) v češtině, pod ním záznam překladu ve znakovém jazyce, verze překladů od všech 33 respondentů a na závěr rozbor textů respondentů. V některých případech je u čísla respondenta místo překladu větného celku uvedeno pouze slovo „nerozumím“, které znamená, že respondent sám vyjádřil, že danému větnému celku ve znakovém jazyce nerozumí. Značka <...> použitá na několika místech textu označuje nečitelné slovo či jeho část.

1. Maminka vařila oběd. Nepovedl se jí.

MÁMA + OBĚD + VAŘÍ + ONA + NEPOVĚST SE („nepovedlo“).

1. Máma vaří oběd a jíst, ale tohle nepovedlo.
2. Maminka vaří oběd, ale nepovedlo.
3. Maminka vaří oběd a nepovedlo se jí.
4. Maminka vaří na oběd a nepovedlo to.
5. Maminka vařila oběd, ale nepovedlo se.
6. Maminka vaří na obědu, ale nepovedlo.
7. Maminka vaří oběd, ale ono nevede.
8. Matka nepovedlo vařit oběd.
9. Maminka vařila oběd, ale nepovedlo.
10. Maminka obědvala na obědě, ale ona nepovedla vařila na obědě.
11. Máma jí oběd, ale vařila to nepovedlo.
12. Mama vaří oběd, aby neumí vařit.
13. Maminka vaří na obědě „jí“ ale nepovede.
14. Máma váří obed, ona je nepovedlo.
15. Máma uvařila oběd, který se nepovedl.
16. Maminka vaří oběd, ale nepovedlo to.
17. Mámě se to nepovedlo uvařit oběd.
18. Maminka uvařila oběd, ale nepovedl se.
19. Máma uvařila oběd. To jí vůbec nepovedlo.
20. Máma oběd vaří a nepovedlo.
21. Maminka váří oběd a ona nepovedlo oběd.
22. Mamince se oběd nepovedla.
23. Máma uvařila oběd, ale to se jí nepovedlo.

24. Maminka vaří oběd nepovedl.
25. Máma vaří na obědě, ale nepovedla.
26. Maminka vaří oběd, ale nepovedlo.
27. Maminka vaří na obědu, že to nepovedlo.
28. Maminka uvařila na obědě, ale se nepovedlo.
29. Máma vaří oběd a nepovedlo se mu.
30. Maminka uvařila oběd, ale nepovedlo se.
31. Maminka oběd vaří ale nepovedlo.
32. Maminka vaří oběd, ale nepovedlo.
33. Maminka vaří oběd nepovedo.

U tohoto větného celku existuje několik variant překladu, a to *Maminka vařila oběd. Nepovedl se jí.* nebo *Maminka vařila oběd. Nepovedl se.* Druhá z nich sice neobsahuje osobní zájmeno, ale je gramaticky správná. Další variantou, kterou by bylo možné uznat za správnou, je *Maminka vařila oběd. Oběd se nepovedl.* Původní dvě samostatné věty by se také daly vyjádřit souvětím.

V odpovědích respondentů se objevily pouze dvě varianty, které lze uznat za správné. Jedná se o odpověď číslo 18 (*Maminka uvařila oběd, ale nepovedl se.*) a číslo 15 (*Máma uvařila oběd, který se nepovedl.*). Určitým problémem v posledně jmenované variantě je výskyt nepravé vedlejší věty vztažné místo souvětí souřadného se spojkou *ale*, které by významově lépe odpovídalo. Nepravá věta vztažná však nijak nebrání porozumění, a proto ji také zahrnuji mezi správné varianty. Ani v jednom ze zmiňovaných překladů se nevyskytuje osobní zájmeno *ona (ji)*. Tohoto rizika jsem si byla v případě daného větného celku vědoma.

Mnohé odpovědi dalších respondentů vykazují určité stopy interference ze znakového jazyka. Tato výpověď by se ve znakovém jazyce dala zapsat jako: MAMINKA + OBĚD + VAŘÍ + ONA + NEPOVEDLO. V odpovědích studentů se vyskytlo mnoho různých variant, přičemž u mnohých z nich je zřejmá souvislost se znakovým jazykem. Nejčastěji se jednalo o věty typu *Maminka vaří oběd, ale nepovedlo*. Samotné slovo *nepovedlo* se objevilo jedenáctkrát (v jednom případě ve variantě *nepovedo*, tj. s vypuštěným *-l-*), v dalších 3 případech bylo doplněno zvrtným *se* (*ale nepovedlo se* – u 2 respondentů; *ale se nepovedlo*), zájmenem *to*, příp. *tohle* (př. *ale tohle nepovedlo*; *a nepovedlo to*; *ale vařila to nepovedlo* – celkem šestkrát), ve 3 případech bylo sice spolu se slovesem užito zájmeno *ona*, avšak nikoliv v dativu, ale v nominativu (*ale ona nepovedla vařila na obědě*, *ona je nepovedlo*, *ona nepovedlo oběd*). Jednou se vyskytlo zájmeno *ono* (*ale ono nevede*). Ve třech případech byl

užit slovesný tvar s koncovkou ženského rodu, důvodem je pravděpodobně snaha přizpůsobit tvar slovesa substantivu v ženském rodě *maminka* (*ona nepovedla vařila na obědě, mamince se oběd nepovedla, máma vaří na obědě, ale nepovedla*).

Osobního zájmena *ona* (příp. tvar *ji*) bylo užito v 8 případech, avšak žádná z výpovědí nebyla gramaticky zcela správná. U výpovědi *Máma uvařila oběd, ale to se jí nepovedlo* najdeme jen malou nesrovnalost ve slovosledu; osobní zájmeno je užito ve správném tvaru. Odpovídající tvar zájmena je užit také v následujících větných spojeních: *Máma uvařila oběd. To jí vůbec nepovedlo.* (jedinou chybou je absence zvratného *se*) a *Maminka vaří na obědě „jí“ ale nepovede.* (chybou je absence zvratného *se*, nesprávný slovosled a také adice předložky). V jedné výpovědi bylo užito správného zájmena *ona*, avšak v nesprávném pádu – *ji* místo *jí*, tedy akuzativ místo dativu (*Maminka vaří oběd a nepovedlo se jí*). U dalších odpovědí bylo zájmeno *ona* užito v nominativu (př. *ona je nepovedlo, ona nepovedlo oběd*). Jeden z dotazovaných užil ve větě zájmena ve správném pádu (dativu), jednalo se však o nevhodně zvolené zájmeno *on* (*nepovedlo se mu*).

Celkově lze říci, že v překladu tohoto větného celku do psané češtiny se projevuje vliv znakového jazyka nejvíce v konstrukcích jako *nepovedlo, nepovedlo se, nepovedlo to* a také ve spojeních *ona je nepovedlo, ona nepovedlo oběd* atd.

2. Spíme jen 5 hodin denně, protože nemáme víc času.

MY + SPÁT + DENNĚ + JENOM + 5 HODIN (inkorporace číslovky) + DŮVOD + ČAS + VÍC + NEMÍT.

1. My spí jenom 5 hodin, důvod víc čas.
2. Celý den venku sama 5 hodin, ale víc čas nemá.
3. My spíme jen 5 hodin denně, protože víc času nemáme.
4. My spíme v 5 hodin, protože nemáme času.
5. Spali jsme jen 5 hodin, že nemáme dost času.
6. Oni spí jen 5 hodiny, protože nemají čas.
7. Spím jenom 5 hodiny denně, protože nemáme žádný čas.
8. My jsme málo spali jen 5 hodiny, že jsme neměli čas.
9. Spali jsme jen 5 hodin a víc času jsme neměli.
10. My jen spali 5 hodin den, ale málo času.
11. My spíme jen 5 hodin, protože nebylo víc času.

12. My spíme den malý 5 hodin, nejde dlouho spát.
13. My spíme jen 5 hodin, protože nemáme čas.
14. My jsme spali jen 5h, důvod jsme neměli čas.
15. Spíme denně jen pět hodin, protože nemáme moc času.
16. My spíme jen 5h, a více času nebylo.
17. My spíme jen 5 hodin denně, protože více času nemám.
18. Denně spíme pouze 5 hodin, protože máme málo času.
19. My jsme spali jen za 5 hodin, protože jsme neměli na to čas.
20. My spíme jednoduché pět hod důvod.
21. Sami spí jen 5 hod.
22. My spíme jen 5 hodiny denně, protože více času nemáme.
23. My jsme spali jen 5 hodin, že jsme měli málo času.
24. My spali jen 5 hod.
25. Nemáme víc čas, důvod jen pět hodiny spáli.
26. My spali jen celý den 5 hodin, důvod málo čas.
27. My spíme každý den 5 hodin, protože nemá čas.
28. My spíme jenom celé pět hod, ale není více čas.
29. Osoba spí jen 5 hodin denně, důvod více času nemám.
30. Spali jsme denně jen 5 hodin, víc času nemáme.
31. My spíme denně jen 5 hodin navíc není.
32. My spíme v dny jen 5 hodin, čas víc nemá.
33. My spíme jen pět hodin důvod neměli jsme více času.

V tomto souvětí bylo mým cílem zjistit, zda studenti užívají osobní zájmeno, i když slovesnou osobu lze vyjádřit tvarem slovesa. Také jsem se zaměřila na to, zda se shoduje osoba (a číslo) v první a druhé části souvětí.

Sloveso *spát* užitá ve větě patří ve znakovém jazyce mezi slovesa prostá, tzn. že vyžaduje připojení osobního zájmena. Ve výpovědi ve znakovém jazyce se tedy vyskytuje spojení zájmena a slovesa „MY + SPÁT...“. Ve 23 případech se v překladech respondentů objevilo osobní zájmeno – jednou *oni*, v ostatních případech *my*. Použití zájmena v tomto větném celku však není nutné, jelikož osoba a číslo jsou v češtině zřejmé ze slovesného tvaru. Jeho užití je tedy nadbytečné.

V několika výpovědích, a to u respondentů č. 7, 17, 25 a 32, neodpovídá užitá osobní zájmeno slovesné osobě a číslu ve druhé části souvětí (Příklady: *My spíme jen 5 hodin denně*,

protože více času nemám. Spím jenom 5 hodiny denně, protože nemáme žádný čas. Nemáme víc čas, důvod jen pět hodiny spáli. My spíme v dny jen 5 hodin, čas víc nemá. Osoba spí jen 5 hodin denně, důvod více času nemám.)

V 6 případech se druhé slovesné spojení *nemáme čas* (nebo jeho odpovídající ekvivalent) vůbec nevyskytlo (př. *Sami spí jen 5 hodin. My spíme jen 5h, a více času nebylo. My spí jenom 5 hodin, důvod víc čas.*), ve třech dalších bylo nahrazeno spojeními *protože nebylo víc času; a více času nebylo; ale není více cas.*

V odpovědi respondenta č. 5 není jednoznačné, o kom věta vypovídá, tzn. kdo je jejím podmětem (*Celý den venku sama 5 hodin, ale víc čas nemá.*).

I v tomto větném celku je u některých respondentů zřejmý vliv znakového jazyka na jejich psanou češtinu. *My jen spali 5 hodin den, ale málo času. My spíme jen 5h, a více času nebylo.*

My spíme každý den 5 hodin, protože nemá čas. My spíme jenom celé pět hod, ale není více cas. Patrný vliv znakového jazyka je například v záměně sloves vlastnictví a existence (*být a mít*) a také ve vyjadřování příčiny pomocí slova *důvod*, i tento způsob je ve znakovém jazyce běžný.

3. Rodiče mi (mně) koupili zelený svetr. Nelíbí se mi. (Mně se nelíbí.) Vám se líbí?

MAMINKA + TATÍNEK + ONI + KOUPIŤ + SVETR + ZELENÝ + „dali mi“
(inkorporace zájmena) + JÁ + NELÍBIT + LÍBIT + VY?

1. Máma a táta koupili zelený svetr, mě se nelíbí a líbíte vy?
2. Moji rodiči si koupili svetr a dostal mě zelený svetr, ale mě nelíbí a líbí na vás.
3. Moje rodiče mi koupili zelený svetr, ale mně se nelíbí. Líbí se Vám?
4. Rodiče koupili nový zelený svetr, mě to nelíbím, vy ho líbíte?
5. Moje rodiče si koupili svetr pro mě, ale nelíbí se mu, líbíte se vám?
6. Moje rodiče koupí svetr zelený, ale nelíbí. Líbíš?
7. Moje maminka a tatínek koupili pro mě zelený svetr, ale se mi nelíbí. Líbí se vám?
8. Moje rodiče koupili zelenou tričko a dali mi tričko, ale mně se nelíbí a ptám se Vás, že líbí se Vás?
9. Moje máma a táta koupili pro mě zelený svetr, ale se mi nelíbí. Líbí se ti?
10. Moji rodiči mamka a tatínek kupovali se zelený svetr, ale on nelíbí se. Líbíte se svetr.
11. Rodiče si koupí zelený svetr. Nelíbí se ti nebo líbí se ti?
12. Moje rodiče koupila zelený svetr, který dala mi, jste nelíbí se mě a líbí se Vás?
13. Moje rodiče kupují zelený svetr, dají mi svetr, ale mě se nelíbí a tobě se líbí.
14. Moji rodiče koupili svetr pro mě, se mi nelíbí ale co vy líbí?
15. Rodiče mně koupili zelený svetr, který se mi nelíbí. Líbí se vám?
16. Moji rodiče koupili zelený svetr, a on se nelíbí, a líbilo se ti?
17. Rodiče mi koupili zelený svetr, ale mě se nelíbí. Vám se to líbí?
18. Rodiče mi koupili zelený svetr, ale nelíbí se mi. Vám ano?
19. Mí rodiče koupili nový zelený svetr. Dal mi ho, ale vůbec se mi nelíbí. Ten svetr se Vám líbí?
20. Rodiče koupí svetr zelený dala mi, mi nelíbí a vy líbíte?
21. Rodiče koupí svetr zelený, já nelíbím a vy líbíte?
22. Moje rodiče mi koupili zelený svetr, ale nelíbí se mi. Líbí se Vám?
23. Moje rodiče pro mě koupili zelený svetr, mě se nelíbí. Líbí se Vám?
24. Rodiče mně koupil zelený svetr a tak co nelíbí nebo líbí?
25. Rodiče koupili zelený svetr, ale je mi nelíbí.
26. Moji táta a máma se koupili zelený svetr dostat jsem, je mi se nelíbí. A líbí se Vám?

27. Moje rodiče koupí zelený svetr, ale nelíbí ho. Co vy nelíbíte?
28. Naše rodiče koupili mi zelený svetr, ale nelíbil se mi a vám se líbilo?
29. Lidé kupují rodiči zelený svetr a rodiče nelíbily.
30. Rodiče mi koupili zelený svetr, ale nelíbí se mi. Líbí se Vám?
31. Moje rodiče koupí a dostal mi zelený svetr, mně nelíbí a líbíte?
32. Moji rodiče koupil zelený svetr, ale mně nelíbí. Vy líbíte?
33. Můj dědeček mi koupil zelený svetr a nelíbí se mi. Líbí se ti svetr?

Tento větný celek obsahuje celkem tři osobní zájmena – dvakrát zájmeno *já* (*mi/mně*) a jednou zájmeno *vy* (*vám*). Zájmeno *mi* se vyskytuje ve spojení *koupili mi/mně*; případně *dali mi/mně*. Ve výpovědi ve znakovém jazyce je totiž význam „koupili mi“ vyjádřen jako „ONI + KOUPIT + „dali mi“. Obojí – *koupili mi/mně* i *dali mi/mně* – lze považovat za správnou verzi překladu. V dalších větách tohoto větného celku se dvakrát objevuje sloveso *líbit se*, které patří mezi prostá slovesa a vyžaduje proto vyjádření osobního zájmena. Ve znakovém jazyce zůstává tvar zájmen nezměněn v závislosti na pádech a výpověď vypadá takto: JÁ + NELÍBIT. LÍBIT + VY? Oproti tomu v češtině vyžaduje toto sloveso jméno či zájmeno v dativu.

U 13 respondentů se v jejich překladu ze znakového jazyka do českého jazyka neobjevilo ani jedno z požadovaných tří zájmen ve správném tvaru. Dva dotazovaní v překladu tohoto celku neužili žádné zájmeno, jedná se o respondenta č. 6 (*Moje rodiče koupí svetr zelený, ale nelíbí. Líbíš?*) a č. 29 (*Lidé kupují rodiči zelený svetr a rodiče nelíbily.*). U respondenta č. 10 se objevilo jediné zájmeno (*on*), které je navíc ve větě spíše nadbytečné – *Moji rodiči mamka a tatínek kupovali se zelený svetr, ale on nelíbí se. Líbí se svetr.*

Čtyři respondenti naopak napsali všechna zájmena ve správné podobě. (*Moje rodiče mi koupili zelený svetr, ale mně se nelíbí. Líbí se Vám?; Rodiče mně koupili zelený svetr, který se mi nelíbí. Líbí se vám?; Rodiče mi koupili zelený svetr, ale nelíbí se mi. Vám ano?; Moje rodiče mi koupili zelený svetr, ale nelíbí se mi. Líbí se Vám?*).

Osobní zájmena ve správném tvaru byla použita i v následující výpovědi *Můj dědeček mi koupil zelený svetr a nelíbí se mi. Líbí se ti svetr?* V tomto případě se jedná o vhodná zájmena užitá ve správném pádu, avšak překlad zcela neodpovídá původnímu významu ve znakovém jazyce (místo *maminka a tatínek* je podmětem *dědeček* a místo *líbí se vám?* je uvedeno *líbí se ti?*). V poslední větě je navíc nadbytečně zopakováno jméno.

Osm respondentů užilo zájmeno v nominativu místo v dativu, což pravděpodobně souvisí s vlivem znakového jazyka, v němž se tvar zájmena nemění. Jednalo se v 7 případech o zájmeno *vy* a v jednom případě o zájmeno *já* (*mě se nelíbí a líbíte vy?*; *vy ho líbíte?*; *ale co vy líbí?*; *mi nelíbí a vy líbíte?*; *já nelíbím a vy líbíte?*; *Co vy nelíbíte?*; *Vy líbíte?*). Třikrát se objevil tvar *vás* místo *vám*. Čtyřikrát se zájmeno u slovesa *líbit se* neobjevilo vůbec (*Líbíš?*; *tak co nelíbí nebo líbí?*; *a rodiče nelíbily; mně nelibi a líbíte?*).

Ve 12 odpovědích chybělo zájmeno *já* (*mi*) v první části souvětí u slovesa *koupit* (*Rodiče mi koupili zelený svetr...*), např. *Máma a táta koupili zelený svetr*; *Rodiče koupili nový zelený svetr*; *Moje rodiče koupí svetr zelený*; *Mojí rodiči mamka a tatínek kupovali se zelený svetr*; *Rodiče si koupí zelený svetr.*). U dalších 6 respondentů sice nebylo vyjádřeno zájmeno u slovesa *koupit*, avšak objevilo se v následující větě spolu se slovesem *dát* (např. *Moje rodiče koupili zelenou tričko a dali mi tričko*; *Moje rodice koupila zelený svetr, který dala mi*; *Moje rodiče kupují zelený svetr, dají mi svetr.*). V jednom případě respondent pravděpodobně zaměnil slova *dát* a *dostat*. Je také možné, že použil osobní zájmeno *mě* místo pomocného slovesa *být* a napsal tak *dostal mě* místo *dostal jsem* (*Mojí rodiči si koupili svetr a dostal mě zelený svetr.*). Dvacet dotazovaných uvedlo u slovesa *koupit*, případně *dát* (*koupili, dali*), správný tvar zájmena (*mi, mně, případně pro mě*). Čtrnáct respondentů napsalo správný tvar *mně/mi* u slovesa *koupit* (*koupili*). V jednom případě byl sice tvar zájmena správný, ale slovosled nikoli (*Naše rodiče koupili mi zelený svetr.*).

Problémem je často také postavení příklonek ve větě, zvláště v případě několika příklonek jdoucích za sebou (př. spojení *nelíbil se mi*). V tomto případě se objevila chyba ve slovosledu ve 4 případech (př. *ale se mi nelíbí; je mi se nelíbí*). Ve své práci se však zaměřuji na osobní zájmena, proto jsem i tyto případy s nesprávným slovosledem a odpovídajícím tvarem zájmena hodnotila jako správné.

Ve větě *Nelíbí se mi/Mně se nelíbí* se objevovala pravopisná chyba v psaní *mě* místo *mně* (u 6 respondentů). Výjimečně – pouze dvakrát – se objevilo zcela jiné zájmeno, než bylo v původní výpovědi ve znakovém jazyce (*nelíbí ho; nelíbí se mu*), což může souviset s tím, že respondent vztahoval výpověď nikoliv k sobě, ale k neslyšícímu figurantovi.

4. Půjčil jsem kamarádovi knihu. Nevrátil mi ji. (Půjčil jsem kamarádovi knihu, ale on mi ji nevrátil.)

KNIHA + PŮJČIT + KAMARÁD + PŮJČIT + ON + „nevrátí mi“ (inkorporace zájmena).

1. Já půjčil knihu pro kamarádovi. On nevrátil knihu.
2. Půjčila jsem kniha kamarádce, ale ona nevrátila.
3. Půjčil jsem si knihu kamarádovi a on mně nevrátil.
4. Kamarád půjčil knihu, ale on nevrátil.
5. Ta kniha mi půjčil kamaráda, ale mi nevrátil knihu.
6. Půjčím ho knihu, ale on mi nevrátí.
7. Ta knížka vypůjčím kamarádku, ale ona mě nevrátí.
8. Jsem pujčila knihu kamaradku, ale nevrátila mi knihu.
9. Kamarád mi půjčil knihu, ale mi nevrátil knihu.
10. Pujcil ho knihu, ale on mi nevrátil knihu.
11. Můj kamarád pujčí knihu, ale nevrátí knihu.
12. Moje kniha pujčel kamarád, pak kamarad nevrazi mi.
13. Půjčím ho knihu, ale nevrátí mi knihu.
14. Jsem byl pujčil kniha jí ale on nevrátil mě.
15. Půjčil jsem kamarádovi knihu. On mi ji nevrátil.
16. Kamarad mi pujčil, a on se nevratil.
17. Půjčil jsem kámošovi knížku a on mi ho ještě nevrátil.
18. Kamarád mi nevrátil knihu, kterou jsem mu půjčil.
19. Tu knihu půjčil můj kamarád. Ještě se mi nevrátil.
20. Půjčí knihu ale nevrátí mi...
21. Můj kamarád půjčil kniha a on nevrátil kniha mně.
22. Půjčila jsem kamarádce knihu, ale ona mi nevrátila.
23. Půjčil jsem kamarádovi knihu, nevrátil mi ji.
24. Kamarád půjčil kniha pak nevrátím.
25. Byl pujčil kniha od kamarád, ale on nevrátí.
26. Půjčím si kamarád knihy, on mi nedát.
27. Moje kamarádka půjčila knihy, ale nevrátila se to.
28. Pujčím ho knihu, ale se mi nevratil.

29. Já půjčím kamarádovi knížku a nevrátí mi.
30. Půjčil jsem kamarádovi, ale on mi nevrátil.
31. Kniha pujcil kamarad ale on nevratil.
32. Já půjčila kamarádovi knihu, on nevrátil.
33. Půjčil jsem ti knihu a nevrátil.

V tomto větném celku se vyskytují dvě (případně tři) zájmena, a to ve druhé větě (*Nevrátil mi ji; příp. On mi ji nevrátil.*). Sloveso *vrátit se* řadíme mezi shodová slovesa. Znamená to tedy, že osobní zájmena (kdo je subjektem a objektem děje) u něj nemusí být povinně vyjádřena. Neslyšící figurant ve svém překladu vyjádřil druhou větu jako ON + „nevrátí mi“, přičemž zájmeno *mi* není přímo vyjádřeno a vyrozumívá se pouze ze způsobu provedení pohybu ve znaku – od místa, které zastupuje kamaráda směrem k mluvčímu a zájmeno *ji* (knihu) není ve výpovědi vyjádřeno vůbec a pouze vyplývá z kontextu.

U 18 respondentů se v překladu objevilo užití zájmena *on* ve druhé větě, resp. ve druhé části souvětí (př. *Půjčil knihu pro kamarádovi. On nevrátil knihu; Půjčila jsem kniha kamarádce, ale ona nevrátila; Pujcil ho knihu, ale on mi nevrátil knihu; Můj kamarád půjčil kniha a on nevrátil kniha mně.*). Nelze to jednoznačně považovat za nadužití zájmena, jelikož podmínky v obou větách se liší a určité zdůraznění pomocí užitého zájmena ve druhé větě je opodstatněné. Nadužití zájmena *já* v první větě či v první části souvětí se vyskytlo jen u 3 studentů: *Já půjčila kamarádovi knihu; Já půjčím kamarádovi knížku; Já půjčil knihu pro kamarádovi.*), což souvisí pravděpodobně se skutečností, že neslyšící figurant ve výpovědi ve znakovém jazyce žádné zájmeno u slovesa *půjčit* neužil. Ve dvou z těchto tří případů bylo současně s užitím zájmena *já* vypuštěno pomocné sloveso *být* v přítomném čase (př. *já půjčila místo já jsem půjčila*).

U slovesa *vrátit se* jsem zaznamenala častou adici zvrtného *se/si* nepatřících do věty (př. *Pujčím ho knihu, ale se mi nevrátil; Kamarad mi pujčil, a on se nevrátil; Tu knihu půjčil můj kamarád. Ještě se mi nevrátil; Půjčil jsem si knihu kamarádovi a on mně nevrátil; Půjčím si kamarád knihy, on mi nedát.*), která svědčí o tom, že respondenti nedokáží rozlišit význam zvrtné a nezvrtné podoby slovesa (rozdíl ve významu *vrátit* x *vrátit se*).

Problémem v tomto souvětí je pro neslyšící pravděpodobně postavení dvou osobních zájmen bezprostředně za sebou (*Nevrátil mi ji.*). Devět respondentů nepoužilo v překladu ani jedno z obou zájmen (*mi, ji*), ani jméno *kniha* (př. *Kniha pujcil kamarad ale on nevrátil; Byl pujčil kniha od kamarád, ale on nevrátí; Kamarád půjčil knihu, ale on nevrátil.*). V naprosté většině případů (u 30 respondentů) chybělo alespoň jedno z obou zájmen (zájmeno *mi* nebo

zájmeno *ji*). Jedenáctkrát chybělo zájmeno *mi/mně* (př. *Můj kamarád půjčí knihu, ale nevrátí knihu; Byl půjčil kniha od kamarád, ale on nevrátí; Kniha půjčil kamarád ale on nevrátil*). Celkem se toto zájmeno objevilo u 22 studentů, z toho dvakrát v nesprávné pravopisné podobě *mě*. Zájmeno *ji* (případně jméno *kniha* v akuzativu) chybělo u 21 respondentů (př. *Půjčím ho knihu, ale on mi nevrátí; Půjčí knihu ale nevrátí mi...; Půjčím ho knihu, ale se mi nevrátil*). Toto časté chybění obou zájmen je způsobeno interferencí ze znakového jazyka, v němž ani jedno ze zájmen nebylo přímo vyjádřeno.

Dalších 8 dotazovaných uvedlo jméno *kniha* a nenahradilo ho zájmenem (př. *Já půjčil knihu pro kamarádovi. On nevrátil knihu; Ta kniha mi půjčil kamaráda, ale mi nevrátil knihu; Můj kamarád půjčí knihu, ale nevrátí knihu*). Důsledkem tedy je nežádoucí opakování jména *kniha* v obou částech větného celku.

Pouze u dvou respondentů se v jejich překladu tohoto větného celku do psané češtiny objevila obě zájmena ve správném tvaru – tedy *mi* a *ji* (respondent č. 15 – *Půjčil jsem kamarádovi knihu. On mi ji nevrátil*; respondent č. 23 – *Půjčil jsem kamarádovi knihu, nevrátil mi ji*). Respondent č. 18 vyjádřil obsah větného celku jinak, než jak zněla výchozí věta, avšak jeho překlad je správný, a to včetně užitých osobních zájmen – *Kamarád mi nevrátil knihu, kterou jsem mu půjčil*). V jednom případě se sice objevila dvě zájmena (*mi* a *ho*), avšak jedno z nich – zájmeno *ho* – je v dané větě nesprávné (*Půjčil jsem kámošovi knížku a on mi ho ještě nevrátil*).

Oproti časté absenci osobních zájmen v dativu a v akuzativu ve druhé části větného celku (*mi* a *ji*), se naopak vyskytovalo časté užití zájmen v nominativu. Osmnáct studentů užilo osobní zájmeno *on* či *ona* ve tvaru 1. pádu (př. *Půjčil jsem kamarádovi, ale on mi nevrátil; Můj kamarád půjčil kniha a on nevrátil kniha mně; Půjčil jsem si knihu kamarádovi a on mně nevrátil*).

Zcela správné a gramatické jsou pouze výpovědi respondentů číslo 15, 18 a 23: *Půjčil jsem kamarádovi knihu. On mi ji nevrátil; Kamarád mi nevrátil knihu, kterou jsem mu půjčil; Půjčil jsem kamarádovi knihu, nevrátil mi ji*.

5. Kamarád nás dnes pozval na návštěvu. Dnes nemáme čas, navštívíme ho/jej zítra.

KAMARÁD + ON + MY+ „pozval nás“ (inkorporace zájmena) + NÁVŠTĚVA + NAVŠTÍVIT + ALE + MY + ČAS + NEMÍT + „navštívíme ho“ + ZÍTRA.

1. On pozval všech, ale všichni neměli čas až zítra návštěvu.
2. Moje kamaráka mě pozvali na návštěvu, ale my nemáme čas až zítra.
3. Kamarád nás pozval na návštěvu, ale nemáme čas. Přijedeme k nim až zítra.
4. Kamarád pozvala lidé návštěvu na oslavu, ale nemají času tak až zítra.
5. Kamarád nás pozval na návštěvu, ale nemáme čas na zítře.
6. Kamarád mi pozvali na návštěvu, ale nemají čas. Můžeme zítra návštěvu.
7. Moje kamarádka nám zve, abychom šly na návštěvu, ale dneska nemáme čas a jdeme až zítra.
8. Kamarádka pozvala nás, ale neměla jsme čas.
9. Kamarád nás pozvou na návštěvu, ale my nemáme čas až zítra k nim půjdeme na návštěvu.
10. Můj kamarád mně pozvali se na návštěvu, ale my nemáme čas zítra přijdeme k vám.
11. *Nerozumím.*
12. Moje kamarád chtěl přát (vzat) nami, ale nemáme čas a zítra budeme v tom.
13. Náš kamarád nás pozvou na návštěvě, ale my nemáme čas a až zítra navštívíme ho.
14. Můj kamarád pozval jsme ale jsme neměli čas až zítra.
15. Kamarád nás pozval na návštěvu. Ale my jsme nemohli zítra k němu.
16. Kamarád se pozve všemi, ale oni nemají čas, tak prodloužíme na zítřek.
17. Kamarád nás pozval na návštěvu, ale my nemáme čas. Přijeli budou až zítra.
18. Kamarád nás pozval na návštěvu, ale nemáme čas. Navštívíme jej zítra.
19. Kamarád nás pozve na návštěvu, ale my nemáme na to čas. Můžeme ho navštívit až zítra.
20. Kamarádka pozvaná kamarádi ale nebyli času až zítra.
21. Můj kamarád pozvání návštěvu nám, my nemáme čas a zítra.
22. Kamarád nás pozval k sobě, ale my času nemáme. Zítra k němu přijdeme.
23. Kamarád nás zítřejší návštěvu pozval, ale my nemáme čas.
24. Kamarádi mně pozvali, ale nemam čas může zítra.
25. Kamarádky pozvali nás, my nemáme čas. Můžeme zítra přijít.

26. Můj kamarád ozvat my návštěvu tam oslavit, ale my nestihnou až zítra.
27. Kamarád pozve kamarády navštívit se, ale nemáme čas tak, až zítra přijdeme.
28. Kamarád nás pozval na návštěvu ale nemáme čas. Lepší zítra půjdeme na návštěvu.
29. Kamarád chce na návštěvu k nám, ale my nemám čas. Můžete až zítra.
30. Kamarád nás pozval na návštěvu, ale my jsme neměli čas, navštívíme až zítra.
31. Kamarád nás pozve, ale my nemáme čas tak až zítra <...>
32. Kamarád mě pozval na návštěvu, ale my nemáme čas, navštívím zítra.
33. My nepůjdeme na návštěvu protože neměl dost času ale zítra.

Tento větný celek obsahuje dvě osobní zájmena – zájmeno *my* a *on*, která se pojí se slovesy *pozvat* a *navštívit* (*pozval nás; navštívíme ho*). Obě tato slovesa lze zařadit mezi slovesa shodová, tzn. že gramatický význam osoby vyjadřují tato slovesa sama a užití zájmen spolu s nimi není povinné. V překladu figuranta u slovesa *navštívit* tedy žádné zájmeno přímo vyjádřeno není; informace o subjektu a objektu děje (kdo koho navštíví) jsou inkorporovány do slovesa a vyjádřeny směrem pohybu ruky k místu, které zastupuje kamarád. U slovesa *pozvat* figurant zájmeno *my* vyjádřil – KAMARÁD + ON + MY+ „pozval nás“ (inkorporace zájmena) + NÁVŠTĚVA + NAVŠTÍVIT, a to z důvodu nutnosti odlišit *já* a *my* (*pozval mě x pozval nás*). Pokud by zájmeno v této výpovědi vyjádřeno nebylo, měla by význam „Kamarád mě pozval na návštěvu“; je tedy nutné, aby mluvčí nejprve vyjádřil, že mluví o skupině osob, již je členem a kterou zastupuje, uvedením zájmena *my*. Sloveso *pozvat* v češtině vyžaduje jméno či zájmeno *my* v akuzativu (*pozval nás*). Zájmeno v této větě uvedlo 24 respondentů; v jednom dalším případě se sice vyskytlo zájmeno *my*, avšak překlad respondenta byl věcně nepřesný a neobsahoval sloveso *pozvat* (*Kamarád chce na návštěvu k nám...*). Správný tvar zájmena (*nás*) napsalo 14 dotazovaných. V několika dalších případech se sice objevilo zájmeno *my*, ale v nesprávném pádu (*Můj kamarád ozvat my návštěvu tam oslavit; Můj kamarád pozvání návštěvu nám; Moje kamarád chtěl přát (vzat) nami; Moje kamarádka nám zve*). U dalších 5 respondentů se objevuje zájmeno *já* místo *my*, a to dvakrát ve správném tvaru *mě* (*Moje kamaráda mě pozvali na návštěvu; Kamarád mě pozval na návštěvu*), dvakrát v nesprávné pravopisné podobě *mně*, která neodpovídá kontextu věty, a jednou ve špatném tvaru *mi* (*Kamarád mi pozvali na návštěvu; Můj kamarád mně pozvali se na návštěvu; Kamarádi mně pozvali*).

V poslední části zadání tohoto větného celku se objevuje sloveso *navštívit* spolu se zájmenem *on* ve tvaru akuzativu. Zájmeno spolu se slovesem *navštívit* či jeho významovým ekvivalentem se však v odpovědích respondentů vyskytovalo zřídka; celkově pouze osmkrát.

Ve 3 případech uvedli respondenti sloveso *navštívit* a spolu s ním správný tvar zájmena *on* (*až zítra navštívíme ho; navštívíme jej zítra; můžeme ho navštívit až zítra*). V 5 případech bylo sloveso *navštívit* nahrazeno slovem podobného významu (*jít/přijít/přijet*), přičemž osobní zájmeno bylo ve všech případech užito vzhledem k danému slovesu ve správném tvaru; jednalo se však většinou o jiné zájmeno (*přijedeme k nim; zítra k nim půjdeme na návštěvu; zítra přijdeme k vám; my jsme nemohli zítra k němu; zítra k němu přijdeme*). Mnohem častěji bylo zájmeno, případně i sloveso *navštívit*, zcela vypuštěno (př. *my nemáme čas až zítra; nemají času tak až zítra; ale jsme neměli čas až zítra; navštívím zítra; můžete až zítra; až zítra přijdeme; nemam čas může zítra; přijeli budou až zítra; ale jsme neměli čas až zítra*). Častá elize zájmena v této větě je pravděpodobně interferencí ze znakového jazyka. Vyjádření zájmena u shodového slovesa *navštívit* totiž ve znakovém jazyce na rozdíl od češtiny není nutné a ve výpovědi figuranta se zájmeno opravdu nevyskytovalo.

Zajímavostí je také nahrazování slova *navštívit* jiným slovesem. Sloveso *navštívit* použilo jen 5 dotazovaných, ve většině případů bylo toto sloveso buď vypuštěno, nebo nahrazeno slovesem jiným (*ale všichni neměli čas až zítra návštěvu; ale my nemáme čas až zítra; přijedeme k nim až zítra; zítra k nim půjdeme na návštěvu; tak prodloužíme na zítřek; ale my nestihnou až zítra*).

I v tomto větném celku lze zaznamenat nadužití osobního zájmena. Jedná se o zájmeno *my* užité ve druhé větě spolu se spojením *nemáme čas*, které užilo 17 dotazovaných (př. *ale my nemáme čas; my nemáme čas až zítra k nim půjdeme na návštěvu; ale my nemáme čas zítra přijdeme k vám; ale my nemáme na to čas; my nemáme čas, ale my času nemáme aj.*). V některých případech se objevuje diskrepance mezi osobním zájmenem a tvarem slovesa (*ale my nestihnou až zítra; ale my nemám čas*). V prvním případě bylo navíc spojení *nemít čas* nahrazeno jiným slovesem s podobným významem (*nestihnout*).

V překladu tohoto celku do psané češtiny se tedy vyskytlo u dotazovaných mnoho typů chyb a odlišností oproti původnímu významu věty. Pouze překlad respondenta č. 18 (*Kamarád nás pozval na návštěvu, ale nemáme čas. Navštívíme jej zítra.*) je po všech stránkách jazykově správný a nejvíce odpovídá významu tohoto větného celku prezentovanému ve znakovém jazyce.

6. Bratr a sestra ještě neumějí jíst. Maminka je krmí.

BRATR + SESTRA + ONI + JÍST + UMĚT + JEŠTĚ NE + MAMINKA + JÍDLO + DÁVAT (KRMIT) – pohyb směřuje opakovaně k bratrovi a sestře.

1. Bratr a sestra neumí jíst a ještě je malý a máma jí <...□ davá jídlo.
2. Sestra a bratr umí ještě nejíte, ale maminka dá jídlo.
3. Bratr a sestra ještě neumí jíst a matka je živí.
4. Bratr a sestra neuměli jíst, mamka pomáhala jíst sestra a bratra.
5. Bratr a sestra neuměli jíst, ale maminka musí jí krmít.
6. Sestra a bratr neumí vařit, ale maminka dá jíst.
7. Sestra a bratra neumí jíst sám a jejich matka pomáhá jíst jim.
8. Sestra a bratr neumeli jíst. Matka krmila děti jíst.
9. Bratr a sestra neumí jíst a máma se stará dětem jíst.
10. Bratr a sestra neuměli jedli ale mamka krmili syn a dcera.
11. Bratr a sestra neumejí jíst. Maminka se krmí jejich.
12. Bratr a sestra neumí jíst, mama pomaha jíst oni.
13. Sestra a bratr ještě neumějí jíst a jejich maminka krmí jim.
14. *Nerozumím.*
15. Bratr a sestra ještě neumí papat. Máma je krmí.
16. Bratr a sestra ještě neumí jíst, a maminka se podává s jídlem.
17. Bratr a sestra ještě neumějí/neumí jíst, a tak máma jim/je krmí.
18. Bratr a sestra ještě neumí jíst sami. Mamka je krmí.
19. Sourozenci ještě neuměli jíst sami. Jejich maminka dále jim krmí.
20. Sestra a bratr živí neví ještě a máma přidává jídlo.
21. Bratr a sestra není ještě umí jídlo, jen maminka dostala jídlo.
22. Sestra a bratr ještě neumí jíst, máma je krmí.
23. Bratr se sestrou jíst ještě neumí, maminka jim krmí.
24. Bratr a sestra nejesté jídlo pak maminka už dat oběd.
25. Bratr a sestra ještě neumí jedl, máma pomáhá rozdává jedl.
26. Sestra a bratr nevařili večeřet, ale maminka dát večeře.
27. Sourozenci umí jíst ale neumí. Maminka pomáhá sourozenci jíst.
28. Sestra a bratr neumějí sami jíst, ale maminka jim pomohla jíst pro děti.
29. Bratr a sestra ještě neumí sami jíst. Musela máma krmít.

30. Bratr a sestra ještě neumějí jíst. Maminka je krmí.
31. souzenec jesle neumí jíst, mamka musí rozdat jídlo.
32. Malé sourozenci sami jíst ještě neumí a máma živí.
33. Bratři a sestra jí ještě neumí a máma musí davát jídlo.

Jedná se o větný celek, v němž jsou v první větě uvedena jména *sestra* a *bratr* a ve větě druhé se k těmto jménům odkazuje. Rodilý mluvčí češtiny by v tomto kontextu pravděpodobně užil osobního zájmena.

Ve znakovém jazyce jsou v první větě také užity znaky pro jména *bratr* a *sestra*; ve druhé větě se již neobjevují ani jména, ani nejsou přímo vyjádřena zájmena. Sloveso *krmít* (příp. *dávat jídlo*) je totiž shodové a objekt děje je u něj vyjádřen inkorporací pomocí směru pohybu ruky. V tomto případě pohyb opakovaně směřuje k místům, která zastupují bratra a sestru, a naznačuje tak postupné krmení obou osob. Tento jev ve znakovém jazyce mohl ovlivnit překlady respondentů a způsobit tak poměrně časté chybní zájmena *oni* v akuzativu (*je*).

Celkem užilo zájmeno v této větě 12 dotazovaných. Pouze u šesti (příp. sedmi) respondentů bylo užito odpovídající zájmeno ve správném tvaru – akuzativu (př. *Máma je krmí; Maminka je krmí; Matka je živí*). V jednom z těchto sedmi případů není jednoznačné, zda lze odpověď považovat za správnou či nikoliv. Respondent totiž ve větě uvedl dva tvary zájmena (*Máma jim/je krmí*), jelikož se buď nedokázal rozhodnout, který z obou tvarů do této věty patří, nebo považoval obě varianty za správné.

Tři respondenti napsali zájmeno v nesprávném pádu (dativu), přestože sloveso *krmít* vyžaduje užití akuzativu (př. *Jejich maminka dále jim krmí; Maminka jim krmí; Maminka krmí jim*). V jednom případě se vyskytlo užití přivlastňovacího zájmena *jejich* namísto zájmena osobního (*Maminka se krmí jejich*). V dalším překladu se vyskytlo nevhodné zájmeno, které je současně v nesprávném tvaru, a to v dativu. Respondent zřejmě zvolil zájmeno odkazující pouze k jedné části podmětu první věty – k sestře, nikoliv k celému podmětu *bratr a sestra* (*Bratr a sestra neuměli jíst, ale maminka musí jí krmít*).

Odpověď prvního respondenta nelze jednoznačně zhodnotit. V jeho překladu se objevuje nečitelné slovo, které může představovat zájmeno *jí*, což by značilo také odkazování pouze k sestře, ale také sloveso *jíst* s vypuštěným písmenem či písmeny (*Bratr a sestra neumí jíst a ještě je malý a máma jí <...□ davá jídlo*), což by znamenalo elizi zájmena ve větě.

Častým jevem bylo nahrazování slovesa *krmít* jinými slovy či slovními spojeními podobného významu. V 10 případech se jednalo o spojení *dát jíst/dát jídlo* apod.

(př. *Maminka dá jídlo; Maminka se podává s jídlem; Máma musí davát jídlo; Bratr a sestra ještě neumí jedl; Máma pomáhá rozdává jedl.*). Tento jev také vypovídá o vlivu znakového jazyka, jelikož překlad neslyšícího figuranta by se dal slovy vyjádřit jako MAMINKA + JÍDLO + DÁVAT (KRMIT). V dalších 6 případech šlo o nahrazení slovesa spojením *pomáhat jíst*. Respondenti, kteří užili spojení *dát jíst*, k němu zájmeno nepřipojili. V překladech se spojením *pomáhat jíst* se vyskytlo dvakrát užití jména (*Mamka pomáhala jíst sestra a bratra; Maminka pomáhá sourozenci jíst.*), dvakrát zájmena (*Matka pomáhá jíst jim; Matka pomáhá jíst oni.*), jednou jména i zájmena současně (*Maminka jim pomohla jíst pro děti.*) a v posledním případě nebyl objekt děje vyjádřen (*Máma pomáhá rozdává jedl.*). Zájmena byla tedy dvakrát ve tvaru dativu (*Matka pomáhá jíst jim; Maminka jim pomohla jíst pro děti.*) a jednou nesprávně ve tvaru nominativu (*Matka pomáhá jíst oni.*). Tvar dativu je vzhledem k použitému slovesu také gramaticky správný, avšak v prvním případě je ve větě chybný slovosled a v druhém je nadbytečně užito podstatného jména ve spojení s předložkou (*pro děti*) a jméno *děti* je navíc vzhledem ke slovesné valenci ve špatném tvaru.

Dvanáct dotazovaných nevyjádřilo předmět děje, tedy koho maminka krmí (př. *Maminka dá jídlo; Maminka se podává s jídlem; Maminka dát večeře; Mamka musí rozdat jídlo.*). Dalších 5 respondentů vyjádřilo předmět jménem, nikoliv zájmenem (*Mamka pomáhala jíst sestra a bratra; Matka krmila děti jíst; Máma se stará dětem jíst; Mamka krmili syn a dcera; Maminka pomáhá sourozenci jíst.*).

Z odpovědí lze vyzorovat, že respondenti mají často problém nahradit jméno vhodným zájmenem a také použít zájmeno (či jméno) v odpovídajícím pádu dle valence slovesa použitého ve větě.

7. Františkovi a Aleně umřeli rodiče. Vychovávala je babička.

FRANTIŠEK + ALENA + ONI + MAMINKA + TATÍNEK + JEJICH + UMŘÍT + BABIČKA + ONI + VYCHOVÁVAT.

1. Alena jeho rodiče zemřeli a Alečina babička staral pro Alenu.
2. František a Aleně je umřela, ale babička je vychovávala.
3. Františkova a Alenina rodiče umřeli a jejich babička je vychovává.
4. František a Alena jeho rodiče umřeli, babička ho stará.
5. František a Alena nemá rodinu, ale babička se jemu starala.
6. František a Alena jejich rodiče umřeli, její babička se starát.

7. Aleniny rodiče zemře a její babička jí se vychová.
8. Alena a František její rodiče zemřeli, že babičká jím vychová.
9. František a Alena její rodiče zemřeli a babička se vychovala dětem.
10. František a Alena jejich maminka a tatínek umřeli, ale babička vychovala se.
11. *Nerozumím.*
12. Alena její maminka a jeho tatínek je mrtví a její babička chová.
13. František a Alena jejich rodiče už zemřeli, ale jejich babička vychová se.
14. Alena i František jeho rodiče jsou zemřeli, ale babička vychovala.
15. Františkovy a Alenčiny rodiče zemřeli. Babička je vychovávala.
16. *Nerozumím.*
17. František a Alena zemřeli rodiče, takže babička je bude vychovávat.
18. Františkovi a Aleně zemřeli rodiče. Vychovává je babička.
19. Františkovy rodiče zemřeli. Teď jej se vychovává jeho babička.
20. Alena a František její rodiče zemřeli a babička vychová dítě...
21. František a Alena její rodiče je zemřelo, jen babička výchova dvě děti.
22. Aleniny a Františkovy rodiče zemřeli, babička je vychovává.
23. František a Alena rodiče zemřeli, babička jim vychovává.
24. Jeho rodiče zemřel babička vychová.
25. František a Alena její rodiče umřeli, babička hlídá.
26. –
27. Tatínek a maminka zemřeli a babička vychovala Fr<...> a Alenu.
28. Alena a Fanta její rodiče zemřeli. její babička vzala dítě a starala se o děti.
29. František a Alena a její rodiče zemřeli, vychovávali ji dědeček a babička.
30. Františkovy a Alenčiny rodiče jsou mrtví. Stárá se o ně babička.
31. Frantisek a Alena jeho rodiče zemřeli a Babičk ho vychovatel.
32. Alena a František její rodiče zemřeli a její babička stárá.
33. František a Alena její rodiče zemřeli a babička bude se stará.

Tento větný celek obsahuje jedno osobní zájmeno; jedná se o zájmeno *oni* v akuzativu. Pouze v 7 variantách překladu se objevilo příslušné zájmeno *oni* ve správném tvaru (*babička je vychovávala; jejich babička je vychovává; babička je vychovávala; babička je bude vychovávat; vychovává je babička; babička je vychovává; stárá se o ně babička.*). U jednoho respondenta je ve větě obsaženo sice správné zájmeno, ale v nesprávném tvaru (*babička jim vychovává*).

Dvanáctkrát nebylo užito žádné osobní zájmeno (*staral pro Alenu; babička se starát; její babička chová; babicka vychovala; babička vychová dítě; babička výchova dvě děti; babička vychová; babička hlídá; vychovala Fr<...> a Alenu; starala se o děti; její babička stárá; babička bude se stará*). Několik respondentů užilo zájmeno vztahující se jen k jedné osobě obsažené ve výpovědi – tedy pouze k Františkovi, nebo pouze k Aleně (př. *babička ho stará; babička se jemu starala; teď jej se vychovává jeho babička; vychovávali ji dědeček a babička; babičk ho vychovatela; její babička jí se vychová; vychovávali ji dědeček a babička*), přičemž bylo navíc většinou uvedeno ve špatném tvaru.

Při překladu tohoto souvětí lze zaznamenat také nesprávné vyjadřování posesivity – 18 respondentů totiž užilo navíc přivlastňovací zájmeno. Tři respondenti užili zájmeno *jejich*, které sice odpovídá osobám, kterým je přivlastňováno, avšak je užito nadbytečně (př. *František a Alena jejich rodiče umřeli, její babička se starát; František a Alena jejich maminka a tatínek umřeli, ale babička vychovala se; František a Alena jejich rodiče už zemřeli, ale jejich babička vychová se*). Dalších 15 respondentů užilo přivlastňovací zájmeno, které neodpovídá nominativu 3. osoby množného čísla (tedy Františkovi a Aleně). V naprosté většině případů se objevilo zájmeno přivlastňující jen jedné osobě i u respondentů, kteří uvedli v překladu obě jména (Františka a Alenu) – zájmeno *jeho* přivlastňující pouze Františkovi se objevilo celkem třikrát (*František a Alena jeho rodiče umřeli, babička ho stará; Alena i František jeho rodiče jsou zemřeli, ale babicka vychovala; František a Alena jeho rodiče zemřeli a Babičk ho vychovatela*.) a zájmeno *její* odkazující pouze k Aleně celkem devětkrát (př. *Alena a František její rodiče zemřeli, že babička jím vychová; František a Alena její rodiče zemřeli a babička se vychovala dětem; František a Alena její rodiče umřeli, babička hlídá*).

Dále se vyskytly různé další typy chyb, například nesprávné užití zájmena *jeho* odkazující ke jménu *Alena* (*Alena jeho rodiče zemřeli a Alečina babička staral pro Alenu*), užití jiného přivlastňovacího zájmena u jména *maminka* a jiného u jména *tatínek* zřejmě v závislosti na rodu daných jmen (*Alena její maminka a jeho tatínek je mrtví a její babička chová*.) a také neúplný překlad (*Jeho rodiče zemřel babička vychová*).

V tomto případě, kdy jsou ve větě vyjádřena vlastní jména osob, se posesivita vyjadřuje přímo na těchto jménech, a to vytvořením přídavných jmen přivlastňovacích (*Františkovi a Alenini rodiče*), nikoliv přidáním přivlastňovacího zájmena ke jménům. Tento jev je pravděpodobně interferencí ze znakového jazyka, jelikož v překladu ve znakovém jazyce se objevují vlastní jména spolu s přivlastňovacím zájmenem (FRANTIŠEK + ALENA + ONI + MAMINKA + TATÍNEK + JEJICH).

V tomto větném celku se rovněž objevil problém se zvratnými slovesy – respondent č. 32 zvratné *se* vypustil u slovesa *starat se* (*její babička stárá*) a ve 4 dalších případech lze u slovesa *vychovávat* zaznamenat adici zvratného *se* (*jejich babička vychová se; babička vychovala se; babička se vychovala dětem; její babička jí se vychová*). Někteří respondenti tedy pravděpodobně zaměňují obě zmíněná slovesa, resp. jejich zvratnou a nezvratnou podobu (*vychovávat se* a *starat* místo *vychovávat* a *starat se*). Je tedy zřejmé, že respondenti mají se zvratnými slovesy a jejich užíváním značné potíže.

8. Holíš se každý den?

TY + HOLIT + KAŽDÝ DEN + TY?

1. Ty holíš tě každý den?
2. Každý den holíš vousy.
3. Holíš se každý den?
4. Holíš vousy každý den?
5. Každý den se holíš?
6. Každý den holíš?
7. Holíš každě?
8. Každý den holíš?
9. Holíš se každý den.
10. Každý den holíš se.
11. Ty se holíš každý den?
12. Holíš se každý den?
13. Holíte se každý den?
14. Holís jsi kazdy den?
15. Holíš se každý den?
16. Holíš se každý den?
17. Holíš každý den?
18. Holíš se každý den?
19. Holíš vousema každý den?
20. Ty holíš každý den?
21. ty holí každý den?
22. Oholíš každý den?

23. Holíš každý den?
24. kazdý den ti holení.
25. Já holím káždy den.
26. Ty holíš káždy?
27. Ty holíš každý den?
28. Každý den holíš?
29. Holím každý den.
30. Holíš každý den?
31. Holíš každy den?
32. Holíš každý den?
33. Oholíš se každý den?

V překladu této věty jsem u respondentů očekávala nadužívání zájmena *ty*. V překladu ve znakovém jazyce je totiž toto zájmeno vyjádřeno dokonce dvakrát, a to na začátku a na konci výpovědi. Nadužívání zájmena *ty* v této větě se potvrdilo, avšak v menší míře, než jsem předpokládala. Žádný z respondentů neužil zájmeno opakovaně na začátku a na konci věty. V 7 případech se zájmeno objevilo na začátku věty, u 6 respondentů se jednalo o zájmeno *ty* a v jednom případě bylo použito zájmeno *já*. Těchto sedm případů užití osobního zájmena v 1. pádu lze hodnotit jako nadužití zájmena. Osobní koncovka užitého slovesa jednoznačně ukazuje, kdo je podmětem, a není tedy třeba přidávat do věty osobní zájmeno.

U 22 respondentů chybí v překladu zvrtné *se*, je tedy pravděpodobné, že mnozí respondenti neznají obě podoby uvedeného slovesa (*holit* a zvrtné *holit se*) a pravidla pro jejich užívání. Zajímavostí je spojení *ty holíš tě*, které užil respondent č. 1.

Třikrát se objevilo přidání slova *vousy* (v jednom případě v nesprávném tvaru), které je spíše nadbytečné (*Každý den holíš vousy. Holíš vousy každý den? Holíš vousema každý den?*).

Ve dvou variantách překladu této věty nesouhlasilo užití osobní zájmeno či slovesný tvar s původní výpovědí ve znakovém jazyce (*Holím každý den. Já holím káždy den.*) U respondenta č. 13 (*Holíte se každý den?*) není zřejmé, zda jde o chybu v čísle, nebo o vykání. V jednom případě se objevila absence slovesa, místo něj bylo užitó podstatné jméno slovesné (*kazdý den ti holení*). Je také možné, že v tomto případě šlo pouze o neznalost správné podoby slovesa a tedy jeho zkomolení. U respondenta č. 21 se objevuje diskrepance mezi užitým zájmenem a tvarem slovesa (*ty holí každý den?*).

V 7 případech byla věta přeložena bezchybně.

Hlavními problémy v této větě je tedy nadužívání osobního zájmena a absence zvrátného *se* u slovesa *holit*.

9. Medvěd napadl v horách dva muže. Myslivec ho zastřelil.

HORY + TAM + MEDVĚD + 2 MUŽI + MEDVĚD + NAPADNOUT (pohyb směřuje nejprve k jednomu a potom k druhému muži) + MYSLIVEC + HO + MEDVĚD + ZASTŘELIT.

1. Na horách mají medvěd. 2 muži chytil medvěda. Myslivec zastřelil pro medvěda.
2. Medvěd seřřal dvě muže, ale myslivec zastřelil na medvěda.
3. *Nerozumím.*
4. Hory tam jsou medvěd, medvěd zabil 2 muže, myslivec zastřelil medvěda a zemřel.
5. *Nerozumím.*
6. Hory medvěd zabil dva muže, pán ji zabil medvěd.
7. Na horách dva medvědy zabili dvěma muži a myslivec jím...
8. Na horách medvěd zabil dvě muže a myslivec zastřelil medvědu.
9. Na horách jsou dva muži a medvěd jim seřřal, myslivec medvěda zastřelil.
10. Hory žije medvěd chytili zvíře, ale myslivec <...>střelil medvěd.
11. Medvěd žije hory. Medvěd seřře 2 muže. Myslivec ho<...>
12. Hory (2 kluci) medvěd jedl 2 kluci, pak kluk zabil med'...
13. *Nerozumím.*
14. *Nerozumím.*
15. Na horách medvěd přepadl dva lidi. Myslivec ho zastřelil.
16. Na hory je medvěd, a medvěd přepadli dvě muže, a ten myslivec ho zastřelil.
17. Medvěd seřřal dva kluky a tak myslivec medvěda zastřelil.
18. Na horách medvěd napadl dva muže. Myslivec jej (medvěda) zastřelil.
19. Na horách žijí dva medvědi. Medvěd zabil dva muže. Myslivec ho zabil puškou.
20. Hory medvěd dva muži a ho chytá muži, Myslivec zastřelí medvědi...
21. Na horách medvěd, dvě myslivici. Medvěd chytí a myslivice.
22. Na horách medvěd napadl dva muže a myslivec medvěd zastřelil.
23. Na hoře medvěd napadl 2 muže, myslivec medvěda zastřelil.
24. Hory tam má medvěd a 2 muž chytá pak myslivci nestřelí medvěd.

25. Na hoře je medvěd chytá dvě muži, jeden myslivec střílí.
26. Na horách tam je Medvěd, Mědvěd kousel 2 pánem je mrtvý. Obě Páne je lovecký.
27. Na hory žije medvěd, tam dvě muži a tak medvěd zabyje dvě muži a myslevec střehí medvěda.
28. Medvěd utočí dvě muži v horach a myslivec střílí medvěd.
29. Na horách měli dva muži a medvěd ho sežrali, myslivec ho střílel mědvěda.
30. Na horách je medvěd, dva muži medvěda napadli, myslivec je zastřelil.
31. V h<... □ ti medveda a ty 2 lide medvedí chytil. Myslivec medvedí stříli.
32. V hory žije medvěd, medvěd zabili 2 muži. Myslevec střelil medvěd.
33. Na hoře medvěd zežrali dva muži a myslivec zastřelí medvěda.

U tohoto větného celku jsem se zaměřila na užití zájmena *on* ve větě *Myslivec ho zastřelil*. Sloveso *zastřelit* valenčně vyžaduje zájmeno (či jméno) v akuzativu, v této větě tedy *ho* či *jej*. Mnoho dotazovaných však zájmeno neužilo. Nejčastěji (v 16 případech) respondenti zopakovali jméno *medvěd* a zájmenem ho nenahradili. Toto jméno bylo navíc mnohdy ve špatném tvaru; nejčastěji ve tvaru nominativu. Respondent č. 8 užil tvar *medvědu* (*myslivec zastřelil medvědu*), což může být způsobeno neznalostí správného tvaru či pádu, který vyžaduje sloveso *zastřelit*. Je také možné, že nesprávně určil rod slova *medvěd*, a použil tak koncovku pro ženský rod.

Zaznamenala jsem také tvary *medvědi* a *medvedí* (*myslivec zastřelí medvědi*; *myslivec medvedí střílí*), které nelze jednoznačně interpretovat. Záměrem respondentů mohlo být převedení slova do množného čísla, ale může se jednat také o neznalost správného tvaru slova, případně o jeho zkomolení. U respondentů č. 1 a 2 lze pozorovat adici předložky ke jménu (*myslivec zastříeli pro medvěda*; *myslivec zastřelil na medvěda*).

Ve 3 případech bylo v překladu věty užito jméno i zájmeno současně (*Myslivec jej (medvěda) zastřelil*; *Na horách měli dva muži a medvěd ho sežrali, myslivec ho střílel mědvěda*; *Pán ji zabil medvěd*). Jde pravděpodobně o ovlivnění výpovědi ve znakovém jazyce, jelikož figurant vyjádřil ve větě jméno i zájmeno současně (MYSLIVEC + HO + MEDVĚD + ZASTŘELIT). Ve druhém případě je v poslední větě souvětí také užito jméno *medvěd* a zároveň zájmeno *ho*, které pravděpodobně k medvědovi odkazuje. Ve druhé větě tohoto souvětí se rovněž objevuje zájmeno *ho*; v tomto případě se jedná pravděpodobně o záměnu singuláru a plurálu u zájmena a slovesa (*medvěd ho sežrali* místo *medvěd je sežral*). V posledním případě respondent také zahrnul do výpovědi jméno i zájmeno, avšak v tomto případě zájmeno danému slovu *medvěd* neodpovídá (*pán ji zabil medvěd*).

Osobní zájmeno začlenili do výpovědi také respondenti č. 7 a 30 – u prvního z nich nelze určit, co nebo koho dané zájmeno zastupuje (*Na horách dva medvědy zabili dvěma muži a myslivec jím...*), a u druhého je překlad jazykově zcela správný a je v něm vzhledem ke kontextu užito správné zájmeno, avšak překlad tohoto větného celku věcně nesouhlasí s výpovědí ve znakovém jazyce (*Na horách je medvěd, dva muži medvěda napadli, myslivec je zastřelil.*). U respondenta č. 11 je zápis posledního slova ve větě nečitelný (*Myslivec ho<...>*), slovo začíná písmeny *ho* a dále navazuje několik dalších písmen, která nelze přečíst. Nelze tedy určit, zda došlo pouze k chybnému spojení tvaru zájmena *on* v akuzativu s dalším slovem, nebo zda se jedná o úplně jiné slovo.

Správné zájmeno v odpovídající tvaru uvedli pouze čtyři respondenti, u respondenta č. 29 bylo užito, jak již bylo řečeno, zájmeno i jméno současně. Zcela správný z hlediska věcného obsahu, pravopisu i gramatické správnosti je pouze překlad respondenta č. 18 (*Na horách medvěd napadl dva muže. Myslivec jej (medvěda) zastřelil.*). U respondentů č. 15 a 19 se vyskytly pouze drobné chyby (*Na horách medvěd přepadl dva lidi. Myslivec ho zastřelil; Na horách žijí dva medvědi. Medvěd zabil dva muže. Myslivec ho zabil puškou.*). U prvního z nich jde o chybu v diakritice (*dva lidí* místo *dva lidi*), u druhého o věcnou nesprávnost v počtu medvědů. V první větě totiž mluvčí píše o dvou medvědech a dále pouze o jednom, čemuž odpovídá i zájmeno použité v poslední části větného celku.

Součástí tohoto cvičení byl i desátý větný celek ve znění *Zloděj sahal staré paní do tašky. Praštila ho kabelkou a on utekl*. Neslyšící konzultant však odhalil v překladu figuranta gramatickou chybu, a proto jsem získané materiály dále nehodnotila. Překlady všech respondentů uvádím alespoň k nahlédnutí v přílohách.

10. 1. 2. Cvičení

Cvičení 1

V 1. cvičení bylo úkolem doplnit do vět správné tvary osobních zájmen. Toto cvičení obsahuje celkem 6 vět. Nyní uvádím věty i s doplněnými správnými tvary zájmen a celkovým počtem správných a špatných tvarů, které respondenti uvedli, a také variantami špatných odpovědí. U některých variant špatných odpovědí je v závorkách uveden počet respondentů, kteří daný tvar užili. V ostatních případech, kdy počet není uveden, se tvar objevil pouze jednou.

1. věta: *Vzal si to od nás.*

Správně: 14 respondentů

Špatně: 16 respondentů, varianty: *nám* (4), *mně* (2), *mne*, *mnou*, *moje*, *moji*, *mé*, *vám*, *nas*, *náš*, *namě*, *děti*

Nevyplněno: 3 respondenti

2. věta: *Půjdu tam bez tebe.*

Správně: 24 respondentů

Špatně: 6 respondentů, varianty: *tobě* (2), *tebou*, *mne*, *psi*, *vás*

Nevyplněno: 3 respondenti

3. věta: *Zeptal se vás.*

Správně: 19 respondentů

Špatně: 11 respondentů, varianty: *vám* (4), *váš* (2), *vaše* (2), *vámi*, *vám*, *ukolý*

Nevyplněno: 3 respondenti

4. věta: *Udělám to s tebou.*

Správně: 25 respondentů

Špatně: 5 respondentů, varianty: *tobě*, *učitelé*, *vás*, *tým*

Nevyplněno: 3 respondenti

5. věta: *Leknul se vás.*

Správně: 17 respondentů

Špatně: 12 respondentů, varianty: *vám* (5), *vaše* (2), *váš*, *na posteli*

Nevyplněno: 4 respondenti

6. věta: *Podíval se na ně.*

Správně: 5 respondentů

Špatně: 24 respondentů, varianty: *jim* (4), *mně* (2), *ni* (2), *něj* (2), *její*, *mnou*, *němi*, *nim*, *oni*, *mi*, *ní*, *vás*, *je*, *námi*, *nás*, *tvoji*, *jejich*, *děti*

Nevyplněno: 4 respondenti

Z porovnání údajů vyplývá, že největší množství správných tvarů (25) se vyskytlo ve 4. větě *Udělám to s tebou*. Srovnatelný počet správných tvarů (24) byl ve 2. větě *Půjdu tam bez tebe*. Naopak nejvíce chyb (24) se objevilo u 6. věty *Podíval se na vás*. Správný tvar uvedl pouze 1 respondent.

Jedním z důvodů nejvyšší úspěšnosti odpovědí ve větách *Udělám to s tebou* a *Půjdu tam bez tebe* může být užití předložkového spojení. Použité předložky *bez* a *s* se totiž pojí pouze s jediným pádem – předložka *bez* se 2. pádem a předložka *s* se 7. pádem. Tuto podmínku však splňuje také předložka *od* (se 2. pádem), u které se vyskytlo méně správných odpovědí. Svou roli může hrát také užití konkrétního zájmena – v obou případech se jednalo o stejné zájmeno (*ty*).

Výrazně nejnížší množství správných odpovědí (5) se vyskytlo u poslední věty *Podíval se na ně*. V tomto případě se sice také jedná o předložkové spojení, avšak předložka *na* se pojí se dvěma pády a situace je navíc rozdílná v tom, že u zájmena *oni* se po předložce mění podoba slova (dochází ke změně počátečního písmene – *je* x *na ně*), což také může některým respondentům činit potíže.

Cvičení 1 – tabulka

Věta	spr. tvar	1	2	3	4	5	6	7	8
Vzal si to od...	nás	nás	-	nás	vám	nás	moje	nám	nám
Půjdu tam bez...	tebe	tobě	tebe	tebe	tobě	tebe	tebe	tebe	tebou
Zeptal se...	vás	vám	-	vás	vás	vás	vás	vám	vás
Udělám to s...	tebou	tobě	tebou	tebou	tebou	tebou	tebou	tebou	tebou
Leknul se...	vás	vám	-	vám	vás	vás	vás	vás	Vám
Podíval se na...	ně	vás	-	je	námi	jim	mně	jim	jim

Věta	spr. tvar	9	10	11	12	13	14	15	16
Vzal si to od...	nás	moji	nám	náš	namě	nás	mně	nás	nás
Půjdu tam bez...	tebe	tebe	-	tebe	tebe	tebe	tebe	tebe	mne
Zeptal se...	vás	vám	vám	váš	vás	vás	vaše	vás	váš
Udělám to s...	tebou	tebou	-	tebou	tebou	tebou	tebou	tebou	tebou
Leknul se...	vás	vás	vám	vaše	vás	vám	vaše	vás	váš
Podíval se na...	ně	nim	tvoji	jejich	oni	jim	mí	ně	ní

Věta	spr. tvar	17	18	19	20	21	22	23	24
Vzal si to od...	nás	nás	nás	nás	nám	-	nás	mne	děťmi
Půjdu tam bez...	tebe	tebe	tebe	tebe	-	-	tebe	tebe	psi
Zeptal se...	vás	vás	vás	Vás	-	-	vás	vás	ukoľý
Udělám to s...	tebou	tebou	tebou	tebou	-	-	tebou	tebou	učitelé
Leknul se...	vás	vás	vás	Vás	-	-	vás	vás	na pos-teli
Podíval se na...	ně	ně	ně	ně	-	-	ně	nás	děťmi

Věta	spr. tvar	25	26	27	28	29	30	31	32	33
Vzal si to od...	nás	nás	mnou	-	nas	mé	nás	nás	nás	mně
Půjdu tam bez...	tebe	vás	tebe	tebe	tebe	tebe	tebe	tebe	tebe	tebe
Zeptal se...	vás	vaše	Vás	vámi	vám	vás	vás	vás	vás	vás
Udělám to s...	tebou	vás	Vámi	tebou	tebou	te-bou	te-bou	te-bou	te-bou	tým
Leknul se...	vás	vaše	Vás	vámi	nas	-	vás	vás	vás	vás
Podíval se na...	ně	její	mnou	němi	ni	něj	něj	ni	-	mně

Cvičení 2

V horním řádku jsou uvedeny věty ze zadání tohoto cvičení z dotazníku. Úkolem bylo identifikovat zájmeno (resp. slovesnou osobu), která odpovídá slovesnému tvaru v jednotlivých větách.

Věta	Maluješ obraz.	Psal jsem dopis.	Budeme péct dort.	Nakupuje.	Jezdili jste na kole.	Umývají nádobí.
spr. odpověď	ty	já	my	on/ona/ono	vy	oni
1	-	-	-	-	-	-
2	ty	on	my	ona	my	oni
3	ty	já	my	my	vy	oni
4	my	já	my	on/ona/ono	vy	oni/ ony
5	ty	já	My	ona	vy	oni
6	ty	on	my	on	oni	oni
7	ty	já	my	ona	vy	oni
8	ty	on	my	on	vy	oni
9	ty	já	my	ona/on	vy	oni/ ony
10	ty	já	my	on	vy	oni
11	ty	já	my	on	vy	oni
12	ty	já	my	ona/on	vy	oni
13	ty	já	my	on	vy	oni
14	ty	já	my	on	vy	oni
15	ty	já	my	on/ona/ono	vy	oni
16	ty	já	my	on/ona/ono	vy	oni
17	ty	já	my	on	vy	oni
18	ty	já	my	on/ona	vy	oni
19	ty	já	my	on/ona	vy	oni/ ony
20	ty	on	my	ona	vy	oni
21	ty	já	my	ona	vy	oni

22	já	já	my	on	vy	oni
23	ty	já	my	on/ona	vy	oni
24	ty	já	my	on	oni	my
25	ty	já	my	on	oni	já
26	ty	já	my	on	vy	oni
27	ty	já	my	on	vy	oni
28	ty	já	my	on/ona	vy	oni
29 ²	ty	já	my	on/ona/ono	vy	oni/ona/ ono
30	ty	já	my	on/ona	vy	oni/ ony
31	ty	já	my	on	vy	oni
32	ty	já	my	on	vy	oni
33	ty	on	my	on	vy	oni

²: U respondenta č. 29 nelze jednoznačně rozhodnout, zda je odpověď správná či špatná. Uvedena jsou tři zájmena *oni*, *ony*, *ono*, přičemž poslední zájmeno je nesprávné. S daným tvarem slovesa *umývají* se mohou pojít tři různá zájmena (*oni*, *ony*, *ona*). Jako úspěšné jsem hodnotila všechny odpovědi, kde bylo alespoň jedno zájmeno odpovídající tvaru slovesa (nejčastěji se jednalo o zájmeno *oni*). Proto jsem i tuto odpověď vyhodnotila jako správnou.

Hodnocení odpovědí respondentů

V závorkách u některých variant je uveden počet respondentů, kteří tvar užili.

1. věta: *Maluješ obraz. – Ty.*

Správně: 30 respondentů

Špatně: 2 respondenti, varianty: *já, my*

Nevyplněno: 1 respondent

2. věta: *Psal jsem dopis. – Já.*

Správně: 27 respondentů

Špatně: 5 respondentů, varianty: *on* (5)

Nevyplněno: 1 respondent

3. věta: *Budeme péct dort. – My.*

Správně: 32 respondentů

Špatně: 0 respondentů

Nevyplněno: 1 respondent

4. věta: *Nakupuje. – On/ona/ono.*

Správně: 31 respondentů

všechny rodové varianty *on/ona/ono*: 4 respondenti

varianta mužského a ženského rodu *on/ona*: 7 respondentů

Špatně: 1 respondent, varianty: *my*

Nevyplněno: 1 respondent

5. věta: *Jezdili jste na kole. – Vy.*

Správně: 28 respondentů

Špatně: 4 respondenti, varianty: *oni* (3), *my*

Nevyplněno: 1 respondent

6. věta: *Umývají nádobí. – Oni/ony/ona.*

Správně: 30 respondentů

všechny rodové varianty: 0 respondentů

varianta mužského a ženského rodu *on/ona*: 4 respondenti

Špatně: 2 respondenti, varianty: *já, my, ono*

Nevyplněno: 1 respondent

V tomto cvičení byli respondenti nejúspěšnější. Je tedy zřejmé, že ve většině případů dokáží podle tvaru slovesa identifikovat příslušnou slovesnou osobu. Například u 3. věty *Budeme péct dort* se objevila jediná nesprávná, resp. chybějící odpověď. Jedná se o respondenta č. 1, který pravděpodobně nepochopil zadání tohoto cvičení. Všechny věty totiž převedl pouze do otázek, ale odpovídající osobní zájmeno k nim neuvedl (př. *Kdo maluje obraz? Kdo psal dopis?* atd.) U 4. věty cvičení uvedli 4 respondenti dokonce všechny tři rodové varianty (*on/ona/ono*). Dalších 7 respondentů napsalo variantu mužského a ženského rodu (*on/ona*). U poslední 6. věty se ve 4 případech objevily varianty pro mužský a ženský rod (*oni/ony*) a v jednom případě odpověď *oni/ona/ono*, kde zájmeno *ono* je vzhledem k uvedenému tvaru slovesa nesprávné. Tento respondent však jako jediný uvedl také variantu zájmena pro střední rod (*ona*).

Pomineme-li chybějící odpovědi u prvního respondenta, lze říci, že toto cvičení zvládli všichni respondenti dobře a že u žádného z uvedených zájmen (*ty, já, my, on, vy, oni*) se neobjevily výraznější potíže. Důvodem skutečnosti, že studenti dokážou podle osobní koncovky slovesa rozpoznat, jaké osobní zájmeno se s daným slovesným tvarem pojí, může být to, že časovací paradigmata sloves jsou v učebnicích uváděna často ve spojení s osobními zájmeny a také mnohá cvičení v pracovních sešitech českého jazyka pro neslyšící jsou založena na doplňování příslušných tvarů slovesa k osobním zájmenům či naopak přiřazování příslušných osobních zájmen k určitým tvarům sloves. Studenti mají tedy pravděpodobně spojení mezi osobními zájmeny a určitými tvary sloves naučené a procvičené a nečiní jim větší potíže.

Cvičení 3

Podkladem pro toto cvičení je krátký text – jedná se o popis pokoje, v němž jsou podtržena podstatná jména, a úkolem respondentů je tato jména nahradit vhodnými zájmeny. Podstatná jména, která mají být nahrazena, představují názvy věcí, nikoliv živých bytostí, pro úspěšné zvládnutí tohoto úkolu je tedy třeba znát jejich gramatický rod. Obsažena jsou běžně užívaná jména rodu mužského, ženského i středního, a to *stůl, talíř/talíře, sklenička, věšák, taška, salám* a *křeslo*. Slovo *talíř* bylo zastoupeno v jednotném i množném čísle, ostatní

jména pouze v čísle jednotném. V textu se vyskytují místní předložky *na*, *v*, *mezi*, *pod*, *na*, *nad*, přičemž předložka *v* je obsažena ve 3 větách ve spojeních *v talířích*, *ve skleničce* a *tašce* a předložka *na* ve dvou větách ve spojeních *na stole* a *na křesle*. Jména jsou ve tvaru instrumentálu (4), lokálu (4) a akuzativu (1). (V závorkách je uveden počet výskytů.).

věta	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Na něm leží talíře.	ni	něm	něm	něm	nim	něm	-	něm	něm	něm
V nich je polévka.	němi	sebe	nich	něm	nich	ní	těch	-	ní	nich
Mezi ni mi nimi stojí skle-	ni	sebe	nima	něho	nimi	němi	-	ním	nimi	ní
V ní je čaj.	-	něm	ně	něm	ní	ní	-	-	ní	něch
Pod ním sedí pes.	-	něm	něm	ním	nimi	něm	-	-	ním	ní
V ní je salám.	-	sebe	ně	ním	něm	němi	-	-	ní	nám
Pes má na něj chuť.	-	něm	něho	ní	něm	ní	-	-	něho	něm
Na něm leží koči-čka.	-	něm	něm	ní	ni	ní	-	-	něm	nich
Nad ním visí obrázek.	-	něm	ním	něm	nimi	něm	-	ho	ním	ním

věta	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Na něm leží talíř.	něm	něm	něm	něm	něm	něm	něm	něm	něm	-
V nich je polévka.	nich	ních	něm	nich	nich	nich	nich	nich	nich	-
Mezi ni mi nimi stojí skle-	nima	nami	nimi	nima	nimi	nami	nimi	nimi	nimi	-
V ní je čaj.	ně	něm	jich	ně	ní	tom	ní	ní	ní	-
Pod ním sedí pes.	nich	tvém	němi	-	ním	ho	ním	ním	ní	-
V ní je salám.	?	něm	nim	-	ní	ně	ní	ní	něj	-
Pes má na něj	něm	něm	něm	nim	něho	ně	něj	něj	něm	-
Na něm leží kočka.	-	něm	jich	-	něm	ní	něm	něm	ním	-
Nad ním visí obrázek.	ním	tvém	jím	-	ním	něm	nim	ním	ním	-

věta	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Na něm leží talíře.	-	ní	ní	stolem	stolu	ní	ní	ní	ně	ně
V nich je polévka.	-	něm	něm	talířích	talíře	-	ně	?	-	nich
Mezi ni mi nimi stojí skle-	-	nimi	němi	stolu	talíře	nad	němi	nami	-	nimi
V ní je čaj.	-	něm	ní	stolu	skleničku	na	ně	?	-	něm
Pod ním sedí pes.	-	ním	něj	koberci	věšákí	stole	něm	ní	-	něm
V ní je salám.	-	něm	ní	závesu	tášku	stole	ně	němu	-	ní
Pes má na něj chuť.	-	něho	něj	sálamem	salámi	taška	něho	ní	-	něho
Na něm leží koči-čka.	-	ním	ní	křesle	křeslu	je	ní	ní	-	ní
Nad ním visí obrázek.	-	ním	něm	kočku	křeslo	ní	něm	němu	-	ním

věta	31	32	33
Na něm leží talíře.	stole	stole	ní
V nich je polévka.	taliří	taliře	jí
Mezi ni mi nimi stojí sklenice.	taleř	talířích	ní
V ní je čaj.	sklenici	skleničce	ní
Pod ním sedí pes.	věšák	věšákem	ní
V ní je salám.	taš<...>	tašku	ní
Pes má na něj chuť.	salamu	salám<...>	ní
Na něm leží kočička.	křesl<...>	křesla	ní
Nad ním visí obrázek.	křesle	křesle	ní

1. věta: Na něm leží talíře.

správně: 16 respondentů

špatně: 14 respondentů, varianty: *ní* (6), *ně* (2), *stole* (2), *ni*, *nim*, *stolem*, *stolu*

neodpovědělo: 3 respondenti

2. věta: V nich je polévka.

Správně: 11 respondentů

Špatně: 17 respondentů, varianty: *něm* (4), *ní* (2), *taliře* (2), *němi*, *němu*, *sebe*, *těch*, *ních*, *ně*, *jí*, *talířích*, *taliří*

Nevyplněno: 5 respondentů

3. věta: Mezi nimi stojí sklenička.

Správně: 9 respondentů

Špatně: 20 respondentů, varianty: *nima* (3), *němi* (3), *nami* (3), *ní* (2), *ni*, *sebe*, *něho*, *ním*, *stolu*, *nad*, *taliře*, *taleř*, *talířích*

Nevyplněno: 4 respondenti

4. věta: *V ní je čaj.*

Správně: 9 respondentů

Špatně: 18 respondentů, varianty: *něm* (5), *ně* (4), *něch*, *němu*, *jich*, *tom*, *stolu*, *na stole*, *skleničku*, *sklenici*, *skleničce*

Nevyplněno: 6 respondentů

5. věta: *Pod ním sedí pes.*

Správně: 6 respondentů

Špatně: 20 respondentů, varianty: *něm* (5), *ní* (4), *nimi*, *nich*, *němi*, *ho*, *něj*, *tvém*, *koberci*, *věšákí*, *stole*, *věšák*, *věšákem*

Nevyplněno: 7 respondentů

6. věta: *V ní je salám.*

Správně: 8 respondentů

Špatně: 18 respondentů, varianty: *něm* (4), *ně* (3), *ní*, *němi*, *němu*, *nám*, *nim*, *sebo*, *závesu*, *tášku*, *taška*, *tašku*, *tašce*

Nevyplněno: 7 respondentů

7. věta: *Pes má na něj chuť.*

Správně: 7 respondentů (Další 3 respondenti uvedli tvar *něho*, který odpovídá mužskému rodu a je také ve správném pádu, avšak tento tvar se ve spisovné češtině užívá pouze pro mužský rod životný, nikoliv tedy u slova *salám*.)

Špatně: 20 respondentů, varianty: *něm* (6), *ní* (4), *něho* (3), *nim*, *ně*, *je*, *sálamen*, *salámi*, *salamu*, *salámu*

Nevyplněno: 6 respondentů

8. věta: *Na něm leží kočička.*

Správně: 9 respondentů

Špatně: 16 respondentů, varianty: *ní* (8), *křeslu* (2), *ni*, *nich*, *jich*, *ním*, *křeslem*, *křesla*

Nevyplněno: 8 respondentů

9. věta: *Nad ním visí obrázek.*

Správně: 9 respondentů

Špatně: 18 respondentů, varianty: *něm* (5), *ní* (2), *křesle* (2), *němu*, *nimi*, *jim*, *ho*, *nim*, *tvém*, *sebe*, *kočku*, *křeslo*

Nevyplněno: 6 respondentů

V tomto cvičení bylo množství správných odpovědí výrazně nižší než v předcházejících cvičeních. Při jeho vyplňování jsem dotazovaným napsala příkladovou větu, abych si byla jistá, že porozuměli zadání úkolu. Respondenti č. 1, 7, 8, 20, 21 a 29 přesto buď nenapsali žádný tvar, nebo uvedli pouze jeden správný tvar zájmena. Někteří z nich se přitom ani nepokusili cvičení zpracovat a všechny kolonky nechaly prázdné. Respondenti č. 24, 25, 26, 31 a 32 doplnili pouze slova, která jsou ve výchozím textu, avšak nenahradili je zájmeny. Doplněná slova byla navíc mnohdy uvedena v nesprávném tvaru. Neobvyklé bylo řešení respondenta č. 33, který do všech vět kromě jedné doplnil zájmeno *ona* ve tvaru *ní*, přestože v jednotlivých větách odkazují zájmena ke jménům různého rodu.

Nejúspěšnější byli studenti v 1. větě *Na něm* (na stole) *leží talíře*, v níž se vyskytlo celkem 16 správných odpovědí. Důvodem může být to, že slovo *stůl* je frekventované, studenti ho dobře znají v základní podobě, z jejíž koncovky si snadno odvodili, že se jedná o mužský rod, a bylo pro ně snazší doplnit správný tvar. Je také možné, že u tohoto slova, které patří do základní slovní zásoby, respondenti mluvnický rod znají, jelikož jej mají mechanicky naučený a nemuseli si ho tedy nijak odvozovat. Výsledky v dalších větách byly srovnatelné, pohybovaly se v rozmezí od 7 do 11 správných odpovědí.

Domnívám se, že mnozí studenti nejsou zvyklí vypracovávat úkoly tohoto typu. Výuka ve školách je zřejmě v této oblasti zaměřena jinak. Cvičení zaměřená na popis určitého prostoru jsou většinou postavena tak, že žáci při popisu užívají především předložek spolu se jmény, nikoliv však se zájmeny. Už samotné doplnění správných tvarů slov k užitým předložkám je pro studenty náročné, pokud mají navíc místo jmen pracovat s osobními zájmeny, je cvičení ještě ztíženo. Další komplikací pro respondenty může být fakt, že cvičení je založeno na několika operacích. Pro úspěšné zvládnutí tohoto cvičení je nutné nejprve správně určit rod jména, poté ho nahradit vhodným zájmenem, určit, se kterým pádem se pojí místní předložka užitá ve větě, a poté doplnit správný tvar zájmena. Toto cvičení je tedy oproti předcházejícím úkolům výrazně náročnější. I přesto však bylo několik dotazovaných úspěšných. Jednalo se o respondenty č. 9, 15, 17, 18 a 19; tři z nich napsali správně všechny tvary slov, u dalších dvou se vyskytla jediná chyba.

Cvičení 4

Čtvrté cvičení bylo zaměřeno na korekturu textu. V krátkém vyprávění bylo možné nalézt celkem 8 chyb. Čtyři z nich se vztahují k osobním zájmenům, další chyby byly záměrně jiného rázu, aby se respondenti nesoustředili pouze na zájmena. Chyby týkající se osobních zájmen jsou obsaženy v následujících větách:

1. Vedle nám seděl hodně hlučný kluk, který pořád mluvil.
2. Předě mně seděla vysoká žena.
3. Požádal jsem ji, aby se trošku skrčít.
4. Kamarádce se film líbil, ale mě ne.

Ve třetí a čtvrté větě se jedná o typy chyb, které se běžně vyskytují v písemném projevu slyšících osob. Ve třetí větě jde pravděpodobně o chybu (*ji* místo *ji*) přenesenou z mluvených projevů a ve čtvrté o chybu způsobenou zvukovou shodou tvarů *mě/mně* a neznalostí pravidel pro užívání těchto tvarů. Předpokládala jsem, že neslyšící naopak v této oblasti chybují méně, jelikož se češtinu učí většinou pouze v psané podobě a její mluvenou (zvukovou) podobu vnímat nemohou, a že tedy dané chyby mnozí z nich odhalí a opraví. Nestalo se tak. Pouze 2 respondenti opravili chybný tvar *ji* na správný tvar *ji* a 31 dalších tuto chybu neidentifikovalo. V druhém případě našlo a správně opravilo chybu 5 respondentů, další 3 ji opravili, avšak na jiný špatný tvar *mi* (2) a jednou na zájmeno *já* v nominativu. Dalších 25 dotazovaných chybu neodhalilo.

Úspěšnost v opravování chyb u všech čtyř vět byla srovnatelná. Nejvíce správných oprav, a to sedm, se vyskytlo u věty *Předě mně seděla vysoká žena*. V této větě se respondenti zaměřili také na předložku *předě* a sedm z nich ji opravilo na častější tvar *před*. V této větě je však nutné užít předložku ve vokalizované podobě *předě*, jelikož po ní následuje slovo začínající souhláskovou skupinou. Dva respondenti chybně přepsali předložku *předě* na slovo *předem*. Domnívám se, že neporozuměli významu dané věty, případně celého textu a že tuto opravu provedli jen na základě vizuální podobnosti obou slov. (V závorkách je vždy uveden počet výskytů daného tvaru.).

1. věta: *Šli jsme s kamarádce do kino. – Šli jsme s kamarádkou do kina.*

Správně opravilo: 21 respondentů (Šest respondentů opravilo na „s kamarádem“, což jsem také hodnotila jako správnou opravu.)

Špatně opravilo: 6 respondenti

- varianty špatných oprav: *s kamarádou (3), s kamarád, s kamarádcem, s kamarádkou*

Neopravilo: 6 respondentů

Šli jsme s kamarádce do kino. – Šli jsme s kamarádkou do kina.

Správně opravilo: 18 respondentů

Špatně opravilo: 0 respondentů

Neopravilo: 15 respondentů

Další opravy: žádné

2. věta: *Pokladní nám prodala poslední dva vstupenky. Pokladní nám prodala poslední dvě vstupenky.*

Správně opravilo: 12 respondentů

Špatně opravilo: 1 respondent

- varianty špatných oprav: *dvěmi*

Neopravilo: 20 respondentů

Další opravy:

pokladní na pokladna (5)

prodala na prodal

prodala na prodali

dva vstupenky na dvěmi vstupenky

3. věta: *Vedle nám seděl hodně hlučný kluk, který pořád mluvil. Vedle nás seděl hodně hlučný kluk, který pořád mluvil.*

Správně opravilo: 6 respondentů

Špatně opravilo: 1 respondent

- varianty špatných oprav: *námi*

Neopravilo: 26 respondentů

Dva respondenti opravili chybný tvar zájmena *nám* nikoliv na správný tvar *nás*, ale na zájmeno *mě*. I tuto opravu lze uznat jako správnou. Původní chybný tvar zájmena byl sice nahrazen zájmenem jiným, avšak jedná se o kontextově vhodné zájmeno použité navíc ve správném tvaru.

Další opravy:

hlučný na *hluchý*

odstraněno *hodně*

hodně hlučný na *neslyšící*

hlučný kluk na *hlučný kluci*

mluvil na *mluvili*

mluvil na *mluví*

Dva respondenti změnili část věty, a to takto:

1. *Vedle nám seděl hodně hlučný kluci, který pořád mluvili.*

2. *Vedle nám seděl hodně hluční kluci, které pořád mluvili.*

4. věta: *Uvaděčka ho vyhodila.*

V této větě se nevyskytovala žádná chyba.

Správně užití osobní zájmeno *ho* neopravil žádný z respondentů. Jeden respondent pouze nesprávně opravil tvar slova *vyhodila* na *vyhodil*, čímž byla porušena shoda mezi podmětem a přísudkem věty. Jiné opravy či úpravy respondenti v této větě neprovedli.

5. věta: *Přede mně seděla vysoká žena, takže jsem moc neviděl. Přede mnou seděla vysoká žena, takže jsem moc neviděl.*

Správně opravilo: 7 respondentů

Špatně opravilo: 5 respondentů

- varianty špatných oprav: *mě* (3), *mou*, původní zájmeno *mně* škrtnuto

Neopravilo: 21 respondentů

Další opravy:

přede na *před* (7)

odstraněné *takže*

takže na *ještě*

neviděl na neviděla (píše respondent-žena)

přidáno zájmeno *ji* (*takže jsem ji moc neviděl*)

přidáno zájmeno *toho* (*takže jsem moc toho neviděl*)

Dva respondenti opět změnili část věty, a to následujícím způsobem:

1. *Přede mně seděla vysoká žena, takže ještě jsme neviděl.*

2. *Přede mně seděla vysoká žena, takže nemohu vidět.*

6. věta: *Požádal jsem ji, aby se trošku skrčit. Požádal jsem ji, aby se trošku skrčila.*

Správně opravilo: 2 respondenti

Špatně opravilo: 0 respondentů

Neopravilo: 31 respondentů

Požádal jsem ji, aby se trošku skrčit. Požádal jsem ji, aby se trošku skrčila.

Správně opravilo: 7 respondentů

Špatně opravilo: 8 respondentů

- varianty špatných oprav: *skrčil* (6), *skrči*, škrtnuté slovo *skrčit*

Neopravilo: 13 respondentů

Další opravy:

aby se trošku skrčit na abys se tročku skrčit

skrčit na vyhodil

7. věta: *Kamarádce se film libil, ale mě ne. Kamarádce se film libil, ale mně ne.*

Správně opravilo: 5 respondentů

Špatně opravilo: 3 respondenti

- varianty špatných oprav: *mi* (2), *já*

Neopravilo: 25 respondentů

Další opravy:

ale mě ne na ale mně se nelíbí (Respondent nejen správně opravil tvar zájmena, ale navíc také doplnil sloveso ve správném tvaru a se správným postavením příklonky.)

V původní bezchybné větě *Kamarádce se film líbil* provedlo mnoho respondentů nesprávnou opravu. Ve většině případů došlo k narušení shody přísudku s podmětem. Potíž byla také se slovem *kamarádka*, které 5 respondentů převedlo do nesprávného tvaru.

kamarádce se film líbila (6)

kamarád se film líbil (2)

kamarádce se film líbilo

kamarádce se film líbili

kamarádka se film líbil

kamarádka se film líbila

kamarádky se film líbili

změna ve slovosledu: *kamarádce se film líbil* na *kamarádce se líbil film* (2)

8. věta: *Řekl jsem jí, že příště vyberu film já.*

V této větě se nevyskytovala žádná chyba.

Správně užitě osobní zájmeno *jí* opravili dva respondenti, a to v jednom případě na tvar *ji* a v druhém případě na zájmeno *tebe*. U zájmena *já* se vyskytly čtyři opravy, a to odstranění zájmena *já* z věty (*Řekl jsem jí, že příště vyberu film.*), nahrazení tvaru zájmena *já* tvarem *mi* (*Řekl jsem jí, že příště vyberu film mi.*) a dvě změny ve slovosledu. Tyto změny spočívaly v prvním případě v přesunutí zájmena *já* za slovo *příště* (*Řekl jsem jí, že příště já vyberu film.*) a v druhém případě v přesunutí *já* za slovo *vyberu*, přičemž bylo současně škrtnuto slovo *film* (*Řekl jsem jí, že příště vyberu já.*).

Další opravy:

příště na *příští*

film na *filmu*

vyberu na *budu vyberát*

doplnění zvrátneho *si* ke slovesu *vyberu* (2)

10. 1. 3. Vyprávění

Vysvětlivky k tabulce:

J = podstatné jméno

Z = zájmeno

inf. + J = užití infinitivu a podstatného jména

inf. + 0 = užití infinitivu bez jména či zájmena

urč. = určitý tvar slovesa

– = dané sloveso se ve vyprávění nevyskytlo

V horním řádku jsou uvedena čísla respondentů. V levém sloupečku jsou vypsána slovesa, která měli respondenti použít ve svém vyprávění o pejskovi. V jednotlivých kolonkách je uvedeno, zda respondent použil spolu s daným slovesem podstatné jméno či zájmeno. V případě, že užil zájmeno, je připojen jeho konkrétní tvar.

Všechny odpovědi nelze jednoduše zaznamenat pomocí použitých značek, proto jsem v několika případech v tabulce uvedla celou konkrétní část respondentovy výpovědi.

V případě, že respondent užil určité spojení jako např. *dávat vodu* či *píchnout injekci* bez dalšího doplnění jménem či zájmenem, hodnotila jsem to jako 0. V daném spojení se sice jméno vyskytuje, tato slovesa však vyžadují doplnění dalším argumentem, a to předmětem v dativu.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
krmít	inf. + J	urč. + J	urč. +	urč. + J	urč. + Z ho	-	urč. + Z mu	urč. + J	urč. + J	já ti krmím moje pes
dávat vodu	urč. + J	urč. + 0	Z mu	urč. + 0	-	urč. + J	urč. + Z mu	urč. + J	urč. + 0	dával se vodou
česat srst	inf. + J	urč. + 0	urč. + Z mu	urč. + 0	nečesám se ho	urč. + J	urč. + Z mu	urč. + J	urč. + J	česat srst ne mně ale můj pes
venčít	inf. + 0	urč. + J	urč. + J	jdu venčít + J	-	musím venčít s pesem	-	jdu s psem venčít	urč. + J	pes nebude venčít
vyšetřit	urč. + J	inf. + J	urč. + Z ho	urč. + J	urč. + Z ho	inf. + J	urč. + Z mu	urč. + J	jdu vyšetřit kvůli pejskovi	bude vyšetřit pes
zvážit	delá zvažít pro váhu	urč. + J	urč. + Z ho	urč. + J	pes byl zavážít	urč. + J	urč. + J	-	urč. + 0	inf. + 0
píchnout inj.	inf. + 0	urč. + J	urč. + Z mu	urč. + J	Z ho píchl injekce	inf. + J	urč. + Z mu	musí píchnout injekce i psi	musela píchnout injekci pejskovi	musela píchnout injekci + 0
prohlédn. zuby	inf. + J	urč. + J	Z přívř.	urč. + 0	urč. + Z ho	urč. + J	urč. + Z mu	urč. + J	urč. + 0	bude + inf. + 0
kousnout	J + Z	-	urč. + Z ji	urč. + J	urč. + J	pes byl kousnout	pejsek naučí se	urč. + J	urč. + J	inf. + 0
pozvat na kontrolu	inf. + 0	-	urč. + Z ho	-	-	urč. + 0	-	-	urč. + 0	přijdete za týden na kontrola

Tabulka – vyprávění

	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
krmit	urč. + J	urč. + J	urč. + Z ho	dát si pes	urč. + Z ho	inf. + 0	urč. + Z ho	urč. + J	inf. + Z ho	urč. + 0
dávat vodu	urč. + J	urč. + J	urč. + 0	-II- a voda	urč. + Z mu	musí dávat	urč. + Z mu	urč. + Z mu	urč. + Z mu	urč. + 0
česat srst	urč. + 0	urč. + J	urč. + J	nečesám se ho	česala jeho srst	inf. + J	urč. + Z ho	urč. + Z mu	česám (bez srst) + Z mu	-
venčit	urč. + 0	urč. + J	urč. + J	-	-	inf. + 0	urč. + Z ho	urč. + Z ho	urč. + inf. Z ho	-
vyšetřit	inf. + 0	urč. + J	bude vyšetřit psa	-	urč. + J	inf. + 0	musel vzít na	urč. + Z jej	urč. + Z ho	-
zvážit	-	-	dělá zvážit + 0	-	urč. + Z ho	musí zavažit + 0	mohla zvážit + Z mu	urč. + Z jej	urč. + inf. Z ho	-
píchnout inj.	urč. + 0	-	dá píchout injekci + 0	-	dala mu píchnout injekci	dostane píchnout injekci + 0	mohla píchnout injekci +	urč. + Z mu	dala mu píchnout injekci	-
prohlédno ut zuby	-	urč. + J	urč. + 0	-	urč. + Z mu	inf. + 0	mohla + inf. +.	urč. + Z mu	Z přivl.	-
kousnout	-	urč. + J	urč. + J	-	urč. + J	urč. + 0	urč. + Z jí	Z ji	urč. + Z ji	urč. + J
pozvat na kontrolu	-	inf. + J	urč. + 0	-	urč. + Z nás	urč. + 0	urč. + Z ho (pána)	urč. + Z ho (psa)	urč. + Z ho	-

	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
krmit	urč. + inf. + 0	urč. + 0	-	-	-	-	urč. + J	Z ho	urč. + 0	Z ji
dávat vodu	urč. + inf. + 0	urč. + 0	urč. + Z mu	inf. + J	urč. + 0	urč. + 0	-	Z ho	urč. + 0	-
česat srst	-	urč. + Z ho	-	inf. + 0	-	-	-	urč. + 0	inf. + 0	Z přivl.
venčít	-	inf. + 0	-	inf. + 0	-	-	-	-	urč. + 0	venčila jsem s ní
vyšetřit	-	urč. + Z ho	-	inf. + J	urč. + 0	-	inf. + 0	urč. + 0	urč. + 0	urč. + 0
zvážit	-	urč. + Z ho	urč. + J	inf. + 0	urč. + 0	-	inf. + 0	-	urč. + 0	-
píchnout inj.	bude dávat píchnout	urč. + Z mu	urč. + Z mu	inf. + 0	-	-	inf. + 0	urč. + 0	urč. + 0	urč. + 0
prohlédno ut zuby	inf. + 0	urč. + 0	urč. + Z přivl.	inf. + 0	-	-	-	urč. + J	inf. + 0	urč. + 0
kousnout	inf. + 0	urč. + Z ji	urč. + Z jí	inf. + 0	urč. + J	-	inf. + 0	urč. + 0	urč. + J	Z jí
pozvat na kontrolu	-	-	-	inf. + 0	urč. + 0	-	-	-	inf. + 0	urč. + 0

	31	32	33
krmit	urč. + 0	urč. + J	dával jsem krmítko
dávat vodu	urč. + 0	-	urč. + 0
česat srst	urč. + 0	inf. + 0	-
venčit	-	-	-
vyšetřit	inf. + 0	inf. + J	-
zvážit	inf. + 0	-	-
píchnout inj.	inf. + 0	urč. + J	inf. + 0
prohlédno ut zuby	inf. + 0	urč. + 0	inf. + J
kousnout	inf. + J	urč. + 0	inf. + J
pozvat na kontrolu	-	-	-

Hodnocení vyprávění

Vyprávění všech respondentů jsou rozmanitá, není tedy možné je jednoznačně zhodnotit a porovnat. Aby se jednotlivá vyprávění ubírala alespoň podobným směrem, zadala jsem jedno společné téma. Předem bylo určeno také 10 sloves, která mají respondenti použít. Jako klíčový prvek pro hodnocení jsem si zvolila jednotlivá slovesa a s nimi použitá osobní zájmena. Sledovala jsem, jaká jména či zájmena a v jakých tvarech se v textech objevují.

Z tabulky lze vypožorovat, že respondenti užívali slovesa uvedená v zadání velmi často v infinitivu, mnohdy dokonce bez připojení zájmena či jména. Zadaná slovesa přitom vyžadují valenční doplnění jménem či zájmenem. U několika respondentů se objevilo mnohonásobné opakování jména ve vyprávění, nejčastěji jména *pes* či *štěně*. Několik respondentů však zájmena do svého vyprávění zahrnulo v přiměřené míře a užíli vhodná zájmena, navíc většinou ve správném tvaru (viz odpovědi respondentů č. 3, 15, 18 a 19). U jmenovaných respondentů se v textu objevila spojení jako *rodiče mi koupili štěně; dávám mu vodu; neráda mu česám srst; vzala jsem ho k veterinářce; vyšetřila a zvážila ho; nechá ho zvážit; vyšetřovala mého pejska a zvážila ho; pro jistotu se mu podívala na zuby; jednoho dne se ale zranil; pes ji kousl; pozvala ho na kontrolu, pořídila jsem si pejska; slíbil jsem rodičům, že se o něj dobře postarám*).

Respondent č. 19 ve všech větách kromě jedné užil odpovídající zájmena ve správném tvaru, problémy však měl se slovosledem, konkrétně s postavením příklonek (např. *Také dávám mu vodu; vždycky jdu ho venčit; pejsek málem ji kousl*, atd.). Příklonky a jejich umístění ve větě obecně činily respondentům značné potíže.

Způsob užívání osobních zájmen se u jednotlivých respondentů značně lišil. Někteří užívali zájmena běžným způsobem a v běžné míře, tzn. srovnatelně s rodilými mluvčími; jiní naopak zájmena ve svém vyprávění nepoužili vůbec nebo téměř vůbec. Mezi těmito dvěma krajními případy je několik dalších respondentů, v jejichž textech se osobní zájmena objevila, avšak v menší míře, než vyžadovalo téma a slovesa v něm použitá.

Na základě rozboru jednotlivých textů lze vyčlenit několik skupin respondentů se společnými charakteristikami:

1. Respondenti užívající zájmena v přiměřené míře – tyto respondenti většinou zvolili vhodné zájmeno ve správném tvaru (respondenti č. 3, 15, 18 a 19).

2. Respondenti neužívající zájmena vůbec nebo téměř vůbec. U této skupiny lze vydělit několik menších podskupin se společnými rysy, a to:

a) Stálé opakování jmen v textu (mnohdy navíc ve špatném tvaru). Jednalo se většinou o stálé opakování slova *pes* v každé větě. (Příklad z textu respondenta č. 12: *Člověk krmí psa maso. Dává vodu psa, jeho pije vodu. Člověk česá srst psu, který nemá rád česat spst. Pes chce ven, člověk venčí s psem.*; atd.). Podobně opakovali jméno také respondenti č. 2, 4, 6, a 8.

b) Chybění jmen či zájmen, tzn. užívání sloves či slovesných spojení bez potřebného doplnění jménem či zájmenem (respondenti č. 16, 21, 24, 25, 29, 31). Například u spojení *česal srst* není vyjádřen patiens děje, tedy kdo byl tímto dějem zasažen; totéž se týká spojení *veterinářka vyšetřit i zvážit* a mnoha dalších (př. *potom píchnout injekci a prohlédnout zuby; musel jsem venčit; pak prohlédnout zuby; pak vyšetřovala, zvážala, píchнула injekce; pes kousnout; ještě dával vodu; doktor byl vyšetřil a zvážil; tak příště týden pozval na kontrolu; doktor daš píchnout injekci; musí pozvat na kontrolu; já budu dávat čisté vodu, krmit* atd.). Respondent č. 21 sice dvakrát užil zájmeno *on*, ale pouze v 1. pádu, přičemž ve druhém případě je zájmeno užito nadbytečně (*Já s psem přijed k lékaře, on bude prohlížet psa... On říkal ještě příště týden kontrolu.*). Ve vyprávění respondenta č. 31 se vyskytlo jednou doplnění jménem (*stenec nakonec kousnout na veterinářka*) a jednou zájmenem (*ale se na ní nezlobí*), ale toto zájmeno se nevztahovalo k žádnému ze zadaných sloves.

3. Respondenti, kteří spolu se slovesy neužívali jména ani zájmena a zadaná slovesa navíc používali často v infinitivu (respondenti č. 24 a 27). Tito respondenti někdy k infinitivu připojili určitý tvar modálního či slaběvýznamového slovesa. Př. *A tak česat a klidou? krmit. Doktor už vyšetřit v šteně. Muší něco domluvit zvážit. Doktor daš píchnout injekci. Potom šteně <...> prohlédnout zuby a kousnout.; Paní doktor kontrolovala psa vyšetřit, zvážit a píchnout.; Veterinářka vyšetřit i zvážit. Potom píchnout injekci a prohlédnout zuby. Stenec nakonec kousnout na veterinářka aj.).*

U některých respondentů lze zaznamenat multiverbizaci sloves, nejčastěji *píchnout* a *zvážit*. Některá zadaná slovesa ve vyprávění nahradili dvouslovným spojením. Respondent č. 13 napsal spojení *dělá zvážit; dá píchout injekci*; respondent č. 1 *delá zvážit pro váhu*. U většiny respondentů se objevil problém se slovesem *píchnout (injekci)*. Několik respondentů užilo sloveso *píchnout* v infinitivu pro vyjádření lexikálního významu a spolu s ním jiné sloveso pro vyjádření gramatických významů, tj. osoby a čísla, např. respondenti č. 15, 16, 19 a 21 – *dala mu píchnout injekci (2); dostane píchnout injekci; bude dávat píchnout injekci*. Vyjadřování gramatických významů jinak než tvarem plnovýznamového

slovesa bylo obecně časté. V textech respondentů se objevovalo také spojení infinitivu slovesa a určitého tvaru modálního slovesa: *musela pichnout injekci*; *musela píchnout injekci pejskovi*; *musí pichnout injekci psi*; *mohla píchnout injekci*. V několika případech se objevil analytický slovesný tvar místo syntetického, v němž byly osoba a čas vyjádřeny tvarem pomocného slovesa *být* (např. *bude vyšetřit psa*).

Multiverbizace se objevuje pravděpodobně z důvodu neznalosti časovacích paradigmat u použitých sloves. Respondenti umějí pravděpodobně časovat pouze základní a hodně frekventovaná slovesa jako *dělat* a *dát* (případně modální slovesa) na rozdíl od jiných sloves, která se v textu objevila, jako *pichnout*, *zvážit*, *vyšetřit* atd., proto se pokoušejí gramatické informace vyjádřit tvarem těchto sloves, který přidají k infinitivu slovesa, které vyčasovat neumějí.

11. Celkové hodnocení získaných materiálů

Všechny mé původní hypotézy se při analýze získaného materiálu ve větší či menší míře potvrdily. Většina respondentů užívala v textech osobní zájmena v menší míře, než je tomu obvyklé u rodilých mluvčích českého jazyka, a to i v případech, kdy užití sloveso vyžadovalo valenční doplnění jménem či zájmenem.

V mém vzorku 33 respondentů se objevilo několik osob, které užívají osobní zájmena v míře srovnatelné s rodilými mluvčími, přičemž většinou volí zájmena kontextově vhodná a ve správném tvaru. Nedá se přesně určit, kteří respondenti pracovali se zájmeny úspěšně a kteří nikoliv, míra úspěšnosti v jednotlivých částech dotazníku (větné celky, vyprávění, cvičení) u respondentů kolísala. Lze však říci, že respondenti č. 3, 9, 15, 17, 18 a 22 byli obecně úspěšní ve všech částech dotazníku. Jedná o poměrně různorodou skupinu, co se týče navštěvované základní školy, současně studované školy, stupně sluchového postižení i sluchového postižení/nepostižení rodičů.

Hodnocení úspěšnosti v jednotlivých částech dotazníku:

Srovnání výsledků jednotlivých částí testu ukazuje, že největší množství správných odpovědí respondenti uvedli ve **2. cvičení**, v němž byly navíc výsledky v jednotlivých větách (odpovědích) velmi vyrovnané. Podle míry úspěšnosti lze další cvičení seřadit takto:

1. cvičení – vyrovnané výsledky, pouze u poslední věty se vyskytl výrazně nižší počet správných odpovědí (5).

3. cvičení – respondenti uvedli nejvíce (celkem 16) správných odpovědí ve větě *Na něm (stole) leží talíře*. V dalších větách se vyskytla tato zájmena v *nich* (talířích), *mezi nimi* (talíři) v *ní* (skleničce), *pod ním* (věšákem), v *ní* (tašce), *na něj* (salám), *na něm* (křesle), *nad ním* (křeslem) a počet správných odpovědí (7 až 11) v nich byl poměrně vyrovnaný.

4. cvičení – počet odhalených a opravených chyb v tomto cvičení (korektuře) byl velmi nízký, pohyboval se v rozmezí od 2 do 7 správných odpovědí (odhalených chyb).

Vyprávění

Texty získané v této části dotazníku jsou velmi rozmanité svým obsahem i rozsahem. Liší se i v tom, do jaké míry se jednotliví pisatelé drželi zadání, někteří zahrnuli do svého textu všech 10 zadáných slov, někteří pouze 1 či 2 z nich. I typy chyb, které se objevily, jsou velmi rozmanité, a to často i v rámci jednoho textu. Nejčastějšími nedostatky bylo užívání sloves bez doplnění jménem či zájmenem, stálé opakování téhož jména (jméno bylo navíc často uvedeno ve špatném tvaru) a také užití infinitivu místo určitého tvaru slovesa. V mnohých vyprávěních bylo navíc jedno či více sloves vynecháno.

Typy chyb:

- užívání sloves bez potřebného valenčního doplnění
- špatná volba zájmena (Užité zájmeno často neodpovídalo osobě, kterou má zastupovat.)
- nadužívání zájmen
- užívání zájmen ve špatném tvaru – častější užití 1. pádu, který neodpovídá danému kontextu
- elize nebo naopak adice zvrtného *se/si* u zvrtných sloves
- pravopisné chyby v psaní zájmen (*mě/mně, ji/jí*)

12. Návrh metodiky pro osvojení významu zájmen a jejich užívání

Problematicke osobních zájmen je vymezen ve všech učebnicích pro neslyšící pouze malý prostor. Pozornost je navíc většinou věnována pouze formální stránce, funkční stránka, tedy to, k čemu zájmena slouží a jak je správně používat, je opomíjena. Myslím si, že právě tento typ informací je ve vztahu k neslyšícím velmi důležitý. Neosvojují si totiž česká osobní zájmena stejně jako další gramatické jevy češtiny spontánně jako většinová slyšící populace. Slyšící lidé mluvenou češtinu poslouchají od narození a mnoho informací o ní tak přijmout zcela bezděčně. U neslyšících tomu tak není, a proto je třeba zvolit jinou formu předání informací o českém jazyce a jeho fungování.

Myslím si, že důležitým výchozím bodem pro výuku češtiny u neslyšících je znakový jazyk. Je to za prvé jazyk, kterému neslyšící (nebo alespoň většina z nich) rozumí, a za druhé lze tento výchozí jazyk srovnávat s jazykem cizím, kterým je pro neslyšící čeština. Domnívám se, že právě u osobních zájmen je toto srovnání velmi důležité, jelikož je to oblast, kde se oba zmíněné jazyky velmi odlišují. Důležitým rozlišujícím rysem je skutečnost, že tvar osobních zájmen se v češtině podle gramatické role ve větě mění, zatímco ve znakovém jazyce nikoliv. Na tuto odlišnost i mnohé další je třeba neslyšící upozornit a fungování zájmen v češtině explicitně vysvětlit. To, co slyšící lidé považují za samozřejmé, protože systém fungování zájmen znají z mluvené řeči, pro neslyšící samozřejmé není a je třeba to objasnit.

Nyní předkládám návrh postupu při výuce:

1. Znalost všech osobních zájmen a jejich tvarů.

Myslím si, že v úvodu výuky je vhodné předložit neslyšícím osobní zájmena v jejich úplnosti, tedy komplexně. Znamená to seznámit je se všemi osobními zájmeny a jejich tvary. Vhodné je samozřejmě postupovat od zájmen více frekvencovaných k těm méně používaným jako jsou *ono* (3. os. sg.) a *ona* (3. os. pl.). V této fázi je na místě užití tabulek s tvary jednotlivých zájmen a jejich pamětním osvojením.

2. Cvičení

Po osvojení si jednotlivých tvarů zájmen je třeba začít s jejich užíváním ve větách. V této fázi je možné zahrnout do výuky jednoduché typy cvičení zaměřené na zájmena.

Můžou to být různá doplňovací cvičení, která nevyžadují mnoho dalších znalostí – pro usnadnění je možné užívat nejprve slova více frekventovaná a také ta, u nichž lze snadno určit jejich přirozený rod. Pro práci se zájmeny ve větě je důležité také sloveso a jeho valence. V začátcích je tedy vhodné volit slovesa, jejichž význam a valenci žáci dobře znají. Pokud pracujeme ve větě také s předložkami, je dobré volit takové, které mají jednoznačný význam (nejsou užívána v mnoha různých kontextech) a pojí se pouze s jediným pádem. Jedná se především o předložky primární; např. předložky *do*, *u*, *od* pojící se s genitivem, předložku *přes* pojící se s akuzativem či předložku *s* vážící se s instrumentálem.

V souvislosti se zmíněnými typy cvičení bych ráda zdůraznila skutečnost, že v tomto bodě výuky nelze nácvik užívání osobních zájmen ukončit. Primárním cílem výuky je to, aby žáci dokázali zájmenům v textu porozumět, aby věděli, koho zájmeno zastupuje nebo ke komu odkazuje a aby je následně dokázali také sami náležitě použít. A k tomu jim nestačí pouhé zvládnutí doplňovacích cvičení.

3. Porozumění zájmenům v textu

Důležitý je výběr textů užitých pro nácvik porozumění. Často se pracuje pouze s uměle vytvořenými učebnicovými texty. Avšak učebnicové texty se v běžném životě příliš často nevyskytují, je proto přínosné zahrnout také texty autentické. Podstatným kritériem pro výběr textu je jeho délka a obsah. Užívání osobních zájmen je pro nerodilé mluvčí značně náročné, a proto je podle mého názoru třeba volit zpočátku texty kratší a především motivující. Je třeba, aby to, o čem se v textu píše, žáky zaujalo, aby měli zájem textu porozumět. Při výběru konkrétních textů je tedy třeba vycházet ze znalosti žáků, jejich zájmů a jejich momentálních znalostí v češtině. Při práci s textem je nutné zapojit znakový jazyk, text v češtině v něm převyprávět a pomocí následných otázek zjistit, zda mu žáci porozuměli a zda ví, koho zájmena v něm použita zastupují.

4. Cvičení substituční

Po zvládnutí recepce jednoduchých textů je třeba přistoupit také k vlastní práci s textem. Při výběru textu platí to, co v předešlém případě. V této fázi je možné použít například substituční cvičení, v nichž žáci nahrazují jména vhodnými zájmeny. Právě tento typ cvičení jsem respondentům předložila při svém výzkumu a ukázalo se, že s tímto typem práce se pravděpodobně nesetkali. Ukázalo se, že nahrazování jmen odpovídajícími osobními zájmeny jim činí potíže. Důvodem může být to, že výuka v oblasti osobních zájmen byla zaměřena pouze na zapamatování si tvarů jednotlivých zájmen, nikoliv na práci se zájmeny v textu.

5. Produkce srozumitelných textů s užitím osobních zájmen

I v této oblasti je třeba postupovat od snazšího k náročnějšímu – tedy od produkce jednotlivých vět k větným celkům či souvětím a dále ke krátkým vyprávěním a jiným slohovým útvarům, v nichž v češtině běžně užíváme zájmena.

Jak vyplývá z mého návrhu metodiky výuky osobních zájmen, je důležité neskončit u pouhého osvojení si tvarů jednotlivých zájmen. Při dalším postupu je třeba nejprve zvládnout recepci textů s jejich dostatečným porozuměním a teprve následně přejít k produkci vlastních smysluplných a srozumitelných textů.

13. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem zkoumala užívání osobních zájmen v psané češtině českých neslyšících. Při svém výzkumu jsem nejprve sestavila test, kterým jsem předložila 33 respondentům-studentům. Tento test byl zaměřen na různé oblasti užívání osobních zájmen a obsahoval tři části, a to překlad krátkých větných celků ze znakového jazyka do češtiny, čtyři cvičení a vlastní krátké vyprávění respondentů.

V získaných materiálech lze pozorovat značnou souvislost mezi znakovým jazykem a jeho fungováním a psanou češtinou neslyšících. Zaznamenala jsem v mnoha případech interferenci ze znakového jazyka do češtiny. Jedná se například o nadužití zájmena tam, kde je v češtině zbytečné, avšak ve znakovém jazyce je vyjádřeno; elizi zájmena u sloves, která ve znakovém jazyce patří mezi shodová a osobní zájmena se spolu s nimi nevyjadřují, nesprávný slovosled a nesprávné vyjadřování posesivity, neskloňování zájmen (tzn. jejich častější užívání v nominativu).

Po rozboru získaných dat jsem došla k závěru, že všechny mé hypotézy uvedené na začátku práce se do určité míry potvrdily. V materiálech od neslyšících jsem zaznamenala nižší užívání osobních zájmen oproti rodilým mluvčím češtiny. Vyskytlo se také několik respondentů, kteří užívali osobní zájmena v míře, která je podle mého názoru srovnatelná s mírou (frekvencí) užití zájmen u slyšících Čechů, avšak u většiny dotazovaných se často objevovala elize zájmena ve větách, kde je jejich užití v češtině nezbytné. Ve vlastních vyprávěních o pejskovi se u některých neslyšících často objevovalo mnohonásobné opakování jména *pes*, přičemž zájmeno zastupující dané jméno vůbec nebylo použito. Ukázalo se také, že chybovost v užívání zájmen je u neslyšících výrazně vyšší oproti rodilým mluvčím češtiny.

Větší úspěšnosti dosahovali respondenti v doplňovacích cvičeních, výrazně nižší byla úspěšnost u cvičení, kde je nutné porozumění významu textu, případně nahrazení jmen v textu vhodnými zájmeny ve správném tvaru podle kontextu.

Další má hypotéza se týkala problému nadužívání osobních zájmen neslyšícími v případech, kdy je zájmeno v češtině zbytečné a příznakové, jelikož osobu lze odvodit ze slovesné koncovky či z kontextu. I tato hypotéza se potvrdila, i když v menší míře, než jsem očekávala.

Další otázkou bylo, zda neslyšící dokáží v textu určit, k čemu užití zájmeno odkazuje či jaké jméno zastupuje. Této oblasti se v testu nepřímo týkaly dvě cvičení – třetí cvičení zaměřené na nahrazování jmen zájmeny a čtvrté cvičení zaměřené na korekturu textu. V prvním případě bylo úkolem jméno obsažené ve větě nahradit vhodným zájmenem ve správném tvaru. Toto cvičení dělalo výrazné potíže většině dotazovaných. I tady se však našlo několik respondentů, kteří byli úspěšní. V druhém případě bylo úkolem opravit chyby v krátkém textu. Tento text sestával z osmi vět, které na sebe významově navazovaly. Jednalo se o krátké vyprávění popisující návštěvu kina spolu s kamarádem. Pro úspěšné opravení chyb v osobních zájmenech bylo nutné porozumění smyslu textu a souvislostem mezi jednotlivými osobami a zájmeny, která slouží k zastoupení jmen těchto osob. Většina respondentů správně opravila jen několik málo chyb. Většiny chyb si nepovšimly, případně je opravili způsobem, který naznačuje nepochopení významu textu.

Jak již bylo řečeno, bylo možné v získaných materiálech pozorovat četné interference ze znakového jazyka. Přenášení jevů z prvního (znakového) jazyka mnohých neslyšících do češtiny by bylo možné omezit pomocí výuky kontrastivní metodou. Tato metoda spočívá v porovnání odlišností obou jazyků, tj. prvního jazyka studenta a cizího jazyka. V tomto případě by se jednalo o srovnávání češtiny a českého znakového jazyka, které se od sebe výrazně liší, a to zřejmě více než jednotlivé mluvené jazyky vzájemně.

Využití kontrastivní metody ve výuce nemohou nabídnout učebnice pro cizince, které jsou v současnosti ve výuce neslyšících často používány. Pro lepší osvojení psané češtiny neslyšícími by bylo určité přínosné vytvoření speciálních učebnic pro neslyšící, a to postupně pro jednotlivé ročníky základních a středních škol. Tyto učebnice by byly psány přímo pro cílovou skupinu neslyšících a mohly by tedy využívat kontrastivní metody pro porovnání češtiny a českého znakového jazyka, jejich odlišného fungování a odlišných jazykových prostředků. Učebnice mohou být psány v češtině a doplněny audiovizuálními pomůckami, na kterých lze prezentovat výklad učiva ve znakovém jazyce.

Při výuce osobních zájmen je podle mého názoru nezbytné vysvětlit nejprve studentům, co jsou osobní zájmena, k čemu v textu slouží a jak se správně užívají. Je nutné vysvětlit také odlišné fungování zájmen v češtině a v českém znakovém jazyce. Je třeba uvědomit si těsnou souvislost mezi zájmeny a slovesy. Ve znakovém jazyce existují tři typy sloves, které se v oblasti užívání zájmen odlišují. Lze tedy očekávat chybění zájmen (např. u shodových sloves) nebo naopak jejich nadužití (u sloves prostých) způsobené přenesením ze znakového jazyka. Problém nadužití zájmen může být způsoben také nejistotou neslyšících v oblasti

užívání slovesných tvarů. V mnoha případech si neslyšící nejsou jisti, jakou osobu užitý slovesný tvar zastupuje, a proto raději připojí navíc osobní zájmeno.

Domnívám se, že při osvojování osobních zájmen neslyšícími je vhodnější a pro studenty snazší postupovat od recepce textů k jejich produkci. Důležité je, aby studenti nejprve rozuměli cizím textům v češtině. Teprve potom je podle mého názoru možné, aby úspěšně zvládli produkci vlastních smysluplných textů srozumitelných pro ostatní čtenáře.

Jsem si vědoma toho, že získané materiály by bylo možné analyzovat hlouběji a podrobněji, není to však bohužel v rozsahu méj bakalářské práce. Data vyplněných testů (překlady větných celků, odpovědi ve cvičeních i krátká vyprávění) jsou v mé práci uvedena a tím zpřístupněna pro další zkoumání, které může přinést nové postřehy a souvislosti v oblasti používání osobních zájmen neslyšícími.

14. Seznam literatury

BAKER-SHENK, CH., COKELY, D. : *American Sign Language : A Teacher's Ressource Text on Grammar and Culture*. Washington : Gallaudet University Press, 1980. ISBN 0-930323-84-X.

BENEDIKTOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, K., FLÉGLOVÁ, P., HUDEČKOVÁ, M. *Osobní zájmena v psané češtině nerodilých mluvčích*. Seminární práce. FFUK, Praha, 2010.

CVRČEK a kol., *Mluvnice současné češtiny I*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština, řeč a jazyk*. Praha : ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-12-9.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0154-0.

HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2006. ISBN 80-244-1283-7.

HRUBÝ, J.: *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu: II. Díl*. FRPSP, Praha: 1998. ISBN 80-7216-075-3.

HUDÁKOVÁ, A. Helena nechce hada. *Čeština doma a ve světě*. 2002, roč. X, č. 2 a 3, s. 125-130. ISSN 1210-9339.

KARLÍK, P. (ed.) *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-134-4.

KOŘENSKÝ, J. *Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví*. Praha : Academia, 1986.

MACUROVÁ, A. ...protože já bavím spolu vypravovat (Komunikace v dopisech českých neslyšících). *Slovo a slovesnost*. 1995, roč. LVI, č. 1, s. 23 – 33.

MACUROVÁ, A., BÍMOVÁ, P. Poznáváme český znakový jazyk II. (Slovesa a jejich typy). *Speciální pedagogika*. 2001, roč. 11, č. 5., s. 285 – 296.

PEDERSEN, E. *Space in Danish sign language*. Hamburg : Signum Verl., 1993.

PŮLPÁNOVÁ, L. *Osobní zájmena v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2004.

WAGNEROVÁ, J. *Kategorie rodu v češtině českých neslyšících*. Diplomová práce. Praha : FF UK, 2008.

ZÝKOVÁ, M. Sloveso v psané češtině neslyšící mládeže. *Speciální pedagogika*. 1997, roč. VII, č. 3, s. 16 – 25.

Učebnice, pracovní sešity a CD-ROMy:

ADAMOVIČOVÁ, A. *Nebojte se češtiny*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1059-0.

BISCHOFOVÁ, J. a kol. *Čeština pro středně a více pokročilé*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-921-9.

ČECHOVÁ, E., REMEDIOSOVÁ, H. *Wollen sie Tschechisch Sprechen?* Liberec : Nakladatelství: Putz Harry. ISBN 8086727084.

DUCHAŇOVÁ, E. *Český jazyk pro 6. ročník ZŠ pro sluchově postižené – pracovní sešit - III, Septima*, 1999.

FROULÍKOVÁ, L. *Adam a Eva v Českém ráji*. Praha : Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1673-7.

HOLÁ, L. Czech Express. Praha : Nakladatelství Akropolis s.r.o., 2007. ISBN 978-80-86903-39-2.

HRONOVÁ, K., HRON, J. *Čeština pro cizince*. Praha : Didakta, 2009. 978-80-254-2295-3.

HRONOVÁ, K., TURZÍKOVÁ, M. *Čeština pro cizince*. Plzeň : Fraus, 2006. ISBN 80-7238-028-1.

LACINOVÁ, A. *Učíme se češtinu pro 7. ročník ZŠ pro sluchově postižené – pracovní sešit II*, Septima, 2001.

MACUROVÁ, A., HUDÁKOVÁ, A. *Rozumíme česky*. Praha : FRPSP, 2001. ISBN 80-86792-14-5.

MACUROVÁ, A. a kol. *Umíme číst a psát česky* : Učebnice češtiny pro neslyšící. Praha : Divus, 1998. ISBN 80-902379-8-3.

MACUROVÁ, A. a kol. *Čeština pro neslyšící* : Zvýšení kompetence neslyšících ve čtené a psané češtině. [CD-ROM]. Praha : FRPSP, 2007. ISBN 978-80-86792-24-8.

NEKOVÁŘOVÁ, A. *Čeština pro život*. Praha : Nakladatelství Akropolis s.r.o., 2008. ISBN 978-80-86903-80-4.

PETRÁŇOVÁ, R. a kol. *Čeština pro neslyšící v českém znakovém jazyce* : Předložky 3. pád. [CD-ROM]. Praha : Pevnost – České centrum znakového jazyka, 2004.

PETRÁŇOVÁ, R. a kol. *Čeština pro neslyšící v českém znakovém jazyce* : Předložky 4. pád. [CD-ROM]. Praha : Pevnost – České centrum znakového jazyka, 2008.

PETRÁŇOVÁ, R. a kol. *Čeština pro neslyšící v českém znakovém jazyce* : Předložky 7. pád. [CD-ROM]. Praha : Pevnost – České centrum znakového jazyka, 2007.

ROUBALOVÁ, E. *Učíme se česky*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80-7184-740-3.

SILOVSKÁ, J. *Český jazyk pro 2. stupeň ZŠ pro sluchově postižené*. Praha : Septima, 2005. ISBN 80-7216-227-6.

15. Přílohy

Příloha č. 1 – Tabulka s údaji o respondentech

Příloha č. 2 – Formulář testu

Příloha č. 3 – Vlastní vyprávění respondentů

Příloha č. 4 – 10. větný celek (verze překladů jednotlivých respondentů)

Příloha č. 5 – Obrázek přiložený ke 3. cvičení

Údaje o respondentech

Vysvětlivky k tabulce³:

SZŠ = Střední zdravotnická škola v Praze-Radlicích

SPgŠ = Střední pedagogická škola v Hradci Králové

SOU = Střední odborné učiliště v Hradci Králové

ČNES = obor Čeština v komunikaci neslyšících (FFUK Praha)

HK = Hradec Králové

těžce nedoslých. = těžce nedoslýchavý/nedoslýchavá

roč. = ročník studia

- pokud není v kolonce ZŠ uvedeno jinak, jedná se o školu pro sluchově postižené

	Pohlaví	Rok nar.	ZŠ	SŠ	Stupeň sluch. postiž.	Rodiče
1	žena	1991	Ivančice	SZŠ 2. roč.	neslyšící	slyšící
2	žena	1992	Herálec – běžná ZŠ	SZŠ 3. roč.	těžce nedoslých.	slyšící
3	žena	1992	Valašské Meziříčí	SZŠ 2. roč.	neslyšící	slyšící
4	žena	1992	Ivančice	SZŠ 1. roč.	neslyšící	slyšící

³ Údaje o míře sluchového postižení jsou uvedeny podle vlastního hodnocení respondentů.

5	žena	1988	Praha (Radlice)	SZŠ 2. roč.	zbytky sluchu, těžce nedo- slych.	neslyšící
6	žena	1989	Plzeň	SZŠ 4. roč.	neslyšící	slyšící
7	žena	1990	Praha (Smíchov)	SZŠ 3. roč.	neslyšící	slyšící
8	žena	1989	Liberec	SZŠ 4. roč.	neslyšící	slyšící
9	žena	1990	Ostrava	SZŠ 4. roč.	neslyšící	slyšící
10	muž	1989	Ostrava	SZŠ 1. roč.	neslyšící	slyšící
11	neuv.	neuv.	Praha (Radlice)	SZŠ 2. roč.	neslyšící	slyšící
12	žena	1992	České Budějovice	SZŠ 1. roč.	neslyšící	slyšící
13	muž	1992	neuv.	SZŠ 2. roč.	90%	slyšící
14	žena	1991	Praha (Radlice)	SZŠ neuv.	neslyšící	slyšící
15	žena	1987	Praha (Ječná)	ČNES 4. roč.	neslyšící	slyšící
16	muž	1984	Brno	ČNES 1. roč.	těžce nedoslych.	slyšící
17	muž	1987	Praha (Ječná)	ČNES 1. roč.	80%	neslyšící
18	muž	1989	Valašské Meziříčí	ČNES 1. roč.	praktická hluchota	neslyšící
19	muž	1981	Praha (Holečkova)	ČNES 4. roč.	neslyšící	slyšící
20	žena	1989	Praha (Radlice)	SpgŠ 4. roč.	neslyšící	slyšící

21	žena	1989	Praha (Radlice)	SpgŠ 4. roč.	neslyšící	slyšící
22	žena	1988	Praha (Radlice)	SpgŠ 5. roč.	neslyšící	neslyšící
23	žena	1989	Liberec	SpgŠ 5. roč.	neslyšící	nedoslých .
24	muž	1987	Olomouc	SOU 3. roč.	neslyšící	slyšící
25	muž	1986	Hradec Králové	SOU 3. roč.	90%	slyšící
26	muž	1986	Liberec	SOU 3. roč.	neslyšící	slyšící
27	muž	1988	Praha (Radlice)	SpgŠ 5. roč.	neslyšící	slyšící
28	muž	neuv.	Hradec Králové	SpgŠ 5. roč.	neslyšící	slyšící
29	muž	1991	České Budějovice	SpgŠ 3. roč.	těžce nedoslých.	slyšící
30	žena	1991	Praha (Holečkova)	HK – neuv.	neslyšící	neslyšící
31	muž	1995	Liberec	HK 1. roč.	neslyšící	slyšící
32	žena	1989	Plzeň	SpgŠ 4. roč.	neslyšící	slyšící
33	muž	1987	Ostrava	SOU 2. roč.	neslyšící	neslyšící a slyšící

Existují různé typy sluchových poruch a také různé stupně sluchového postižení. Klasifikace sluchových poruch však není jednotná. Někdy je sluchová ztráta vyjadřována v decibelech (např. v klasifikaci Světové zdravotnické organizace, dále jen WHO), jindy v procentech (Fowlerova stupnice). Také terminologie označující jednotlivé stupně sluchového postižení se různí.

V údajích respondentů týkajících se jejich sluchového postižení převládá označení „neslyšící“, které představuje ztrátu sluchu nad 90dB. Objevily se však také další termíny (hodnoty), a to „těžce nedoslýchavý (odpovídá sluchové ztrátě 56-70 dB), praktická hluchota (odpovídá sluchové ztrátě 71-90dB) a uvedení sluchové ztráty v procentech podle Fowlerovy stupnice (dva respondenti uvedli 90% a jeden 80%). Podle tohoto procentuálního vyjádření sluchové ztráty lze zařadit respondenty se ztrátou 90% do kategorie těžké nedoslýchavosti a respondenta se ztrátou 80% do kategorie středně těžké nedoslýchavosti.

J. Hrubý (1998) uvádí k Fowlerově stupnici toto: „*U nás se bohužel stále ještě používá procentní hodnocení ztráty sluchu, které navrhl před druhou světovou válkou E. Fowler. Fowler stanovil číselně význam jednotlivých frekvencí pro vnímání řeči. Za nejdůležitější považuje kmitočet 2 kHz, jehož úplnou ztrátu hodnotí 40%. Za druhou nejvýznamnější frekvenci považuje 1 kHz, jehož úplné ztrátě přisoudil 30%. Úplným ztrátám kmitočtů 500 Hz a 4 kHz přiřadil po 15%. Ztráta všech těchto frekvencí tedy dává 100%.*“ (Hrubý, J., 1998, s. 53).

U jednoho respondenta není jeho údaj ohledně vlastního sluchového postižení jednoznačný – uvedl totiž termín „zbytky sluchu“, který odpovídá ztrátě nad 90dB a současně termín těžká nedoslýchavost, který označuje ztrátu pouze 56-70dB.

Klasifikace sluchových poruch podle Světové zdravotnické organizace (WHO) (Hrubý, 1998, s. 55):

Velikost ztráty sluchu (v dB) podle WHO	Název kategorie ztráty sluchu
0-25	normální sluch
26-40	lehká nedoslýchavost
41-55	střední nedoslýchavost
56-70	středně těžké poškození sluchu
71-90	těžké postižení sluchu
více než 90	velmi závažné postižení sluchu

Přeložte do českého jazyka:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

Vyprávění

Napište vlastní vyprávění (přibližně 10-12 vět), jak jste si přinesli pejska a jak jste se o něho starali. Použijte ve vyprávění tato slovesa: KRMIT, DÁVAT VODU, ČESAT SRST, VENČIT.

Napište také, jak jste byli u veterinářky a co všechno veterinářka s pejskem dělala. Použijte tato slovesa: VYŠETŘIT, ZVÁŽIT, PÍCHNOUT INJEKCI, PROHLÉDNOUT ZUBY, KOUSNOUT, POZVAT NA KONTROLU.

Cvičení

1. Osobní zájmena v závorkách dejte do správného tvaru a doplňte je do věty.

př.: Podíval se na (já). – Podíval se na mě.

Vzal si to od (my).

Půjdu tam bez (ty).

Zeptal se (vy).

Udělám to s (ty).

Leknul se (vy).

Podíval se na (oni).

2. U každého slovesa napište, jaké osobní zájmeno k němu patří. (Kdo vykonává danou činnost.)

př. **Děláme** domácí úkol. (Kdo dělá domácí úkol?). **My** děláme domácí úkol.

Maluješ obraz. - Kdo?

Psal jsem dopis. - Kdo?

Budeme péct dort. - Kdo?

Nakupuje. - Kdo?

Jezdili jste na kole. - Kdo?

Umývají nádobí. - Kdo?

3. Nahrad'te podtržená podstatná jména osobními zájmeny ve správném tvaru.

V pokoji stojí stůl. Na stole leží talíře. V talířích je polévka. Mezi talíři stojí sklenička. Ve skleničce je čaj. Na stěně je věšák. Pod věšákem sedí pes. Na věšáku visí taška. V tašce je salám. Pes má na salám chuť. V rohu stojí křeslo. Na křesle leží kočička. Nad křeslem visí obrázek.

V pokoji stojí stůl. Na leží talíře. V je polévka. Mezi stojí sklenička. V je čaj. Na stěně je věšák. Pod sedí pes. Na věšáku visí taška. V je salám. Pes má na chuť. V rohu stojí křeslo. Na leží kočička. Nad visí obrázek.

4. V následujícím textu najděte chyby a opravte je.

Šli jsme s kamarádce do kino. Pokladní nám prodala poslední dva vstupenky. Vedle nám seděl hodně hlučný kluk, který pořád mluvil. Uvaděčka ho vyhodila. Přede mně seděla vysoká žena, takže jsem moc neviděl. Požádal jsem jí, aby se trochu skrčit. Kamarádce se film líbil, ale mě ne. Řekl jsem jí, že příště vyberu film já.

Pohlaví (muž/žena), rok naroz.	
Ročník studia	
Základní škola (název a místo)	
Velikost sluchové ztráty	
Rodiče (slyšící, neslyšící, ...)	

Vyprávění

Respondent 1: *Ona dává pro pejskovi krmit jídlo. Také dává vodu pro pejsek. Ona dělá česat srst pro pojseka. Paní velterniářka dává venčit očkované. Paní veterinářka vyšetřuje pro pejsek a také dělá zvažít pro váhu. Paní dala pichnout injekce. Také prohlednout zuby pejseka. Pejsek kousant pro lékařska a ona nebála se. Paní veterinářka pozvat na další kontrolu. Mám doma pejsek. Máma starala pejseka. Také dal vodu a granule a také mosa. Máma vezl 2krát za 2 měsíce na kontrolu. Ona korontroluje pejsk.*

Respondent 2: *Krmila jsem na psa a dala jsem vodu. Pes se koupal do vany, potom suchý a česala jsem srst. Druhý den dopoledne se psem na procházce venčila. Šla jsem se psem vyšetřit. Pes se vážil 3,5 kilogramů. Dokor píchla injekci na psa. Doktor prohlídal zuby na psa.*

Respondent 3: *Krmím psa granule, dávám mu vodu pouze 1x denně. Neráda mu česám srst. Nebaví mně venčit psa. Když nebylo mu dobře, vzala jsem ho k veterinářce, vyšetřila a zvažila ho. Pak mu dala injekci. Když paní veterinářka chtěla prohlédnout jeho zuby, ale pes ji kousl. Paní veterinářka plakala a pozvala ho na kontrolu na jiný termín.*

Respondent 4: *Jsem byla koupit nejkrásnější pejseka Gabi, měla 2 měsíce. Přinesla jsem pejseka domů, krmila jsem na Gabi a dávám vodu. Nečesala jsem srst, protože Gabi má krátké srsti. Každý den jdu s Gabi venčit venku.*

Několik měsíc se stalo Gabi, že Gabi má zánět na nohu a nechtěla jíst. Já s Gabi jedu u veterinářky. Veterinářka vyšetřila a kontorlovala na Gabi. Veterinářka zvažila Gabi a ošetruje na noha Gabi. Pak Veterinářka píchla injekci Gabi, prohlédnovala zuby, ale stalo... Gabi kousla na Veterinářka prsty.

Respondent 5: *Mám doma malého psa a už je mu 6 let, je typ Pražský krysařík. Krmila se ho 2x denně a maličkost odměnu šunku podle pes dneska byl hodný i poslechl mi. Každý den se měním vodu aby mohl pes pít čistá voda. Nečesám se ho, že má malé srsty. Byla jsem jednou na veterinářky s pejskem. Pes se nebál, veterinařka ho vyšetřila. Pes byl zavážít kolem 4 a půl kilo. Veterinařka ho píchla injekce proti vakcíně. Veterinařka se ho prohlédala zuby, byl vpořádku a žádné neměl zánět. Nekousal se veterinařka. Oznámila se mi, že příště jít na kontrolu. Po veterinařka můj pes byl spokojený.*

Respondent 6: *Já přinesu pejska domů. Dám vodu pejska. Dávám vodu pes. Česám srst pes. Mám ráda pes. Musím venčit s pesem. Musím sebou pes do veterinářky na vyšetřit. Veterinářky musí, že pes zváží. Pes váží 15 kg. Veterinářky píchnout injekci na psa. Prohlédnuje zuby pes. Pes je hezký zuby. Pes byl kousnout Veterinářky se nezlobí. Veterinárky říká, že pozvá na kontrolu.*

Respondent 7: *Vzala jsem štěnětko domů, ono má žízeň a jsem mu dala vodu. Pak znovu jsem mu dala krmení a štěnětko krmilo kousek masa. A jsem nezapomněla starat se o pejskovi a česala jsem mu srst. Být hladký srst. Proto jsem musela přinést štěnětko na vyšetření a veterinářka mu vyšetřila. Ona zvažila pejsek na váh<...□. A píchнула mu injekci při obraně proti virusu. Zase ona mu prohlédnula zuby, jak čistí o zubech. Veterinářka mi vysvětlila, že můj pejsek naučí se kousnout.*

Respondent 8: *Každý den krmím jídlo pes. Každý ráno dávám vodu pro psovi. Večer a ráno jdu s psem venčit. Veterinářka vyšetří psovi všechno. Veterinářka musí píchnout injekci psi, aby byl zdravý. Veterinářka si prohlédnuje zuby pes, ale byl špinavé zuby. Pes kousne veterinářku její ruka. Znovu příští týden vyšetří psi.*

Respondent 9: *Když moje rodiče koupili nové štěně. Hned jsem poctivě krmila pejskovi žrádlo, atd. Také jsem dávala čistou vodu a česala jsem pejskovi srst. Každý den venčím se pejskem. Další týden jdu vyšetřit k veterinářky kvůli pejskovi. Veterinářka zvažila a řekla mi, že je akorát váha a pravidelné dává pejskovi žrádlo, atd. Potom musela píchnout injekci pejskovi, aby nebyl infekce, atd. Jako říká ochrana tělo. Prohlídla zuby a řekla, že má všechno v pořádku. Ale najednou pejsek kousal veterinářce, ale ona se nezlobila. Požádala, aby zase pozval na kontrolu příště.*

Respondent 10: *Moje pes měl hlad já ti krmím moje pes a taky žízeň dávala čistou vodou. Já budu česat <...> ne mně ale můj pes. Pes nebude venčit, protože bojí se bouřka venku. Jsem divnej asi pes je špatně nebo něco se stalo. Já musel jít doktorky veterinářka. A doktorka bude vyšetřit moje pes i taky zvážit. Doktorka říkala že musela píchnout injekci. Doktorka bude prohlédnout zuby, ale moje pes nechce otevřít pusu. Nekousnout. Doktorka říkala že zase přijdete za týden na kotrola.*

Respondent 11: *Každý den jsem krmil psovi.*

Dávám vodu psovi, protože jeho velmi zížeň.

Někdy česam srst, aby bylo pěkně.

Jednou za měsíc venčím asi 2.

Každý rok píchnuju injekci proti vir.

A když pes je nemocný, tak musím se sebou jít do lékaře a vyšetřit.

Respondent 12: *Člověk krmí psa maso.*

Dává vodu psa, jeho pije vodu.

Člověk česá srst psu, který nemá rád česat spst.

Pes chce ven, člověk venčí s psem. Pes kakal modry barev. Člověk vidí šok. Vadí vzít s psem do žviti lékař. Pan lékař vyšetřil psa. Pes nemá rád pan lékař. Člověk čeka na chodníky. Pan lékař zvažil, píchнул injekci, zase prohlédnoul zuby psu. Pes zlobí lékaři tak nevadí to. Lékař kousnoul a pozvat na kontrolu psu.

Respondent 13: *Krmím ho jídla a taky dám vodu. Česám na srst psa. Venčím psa ven. Jdu s psem k lekáři a lékař bude vyšetřit psa. Lékař dělá zvažit, dá píchnout injekci a taky prohlédne zuby. pes kousá lékaře. Lékař říká, že příští pondělí pozvu na kontrolu.*

Respondent 14: *Pes byl k doktorovi kontrolní tělo, zuby a dál. Pes je stene. Pes trochu neumí chodit. Pak pes už větší, pak umí chodit. Musí dát si pes jídlo a voda. Pes musí kazdy den venku, protože potrebuje záchod.*

Repondent 15: *Pořídila jsem si pejska, když mu bylo 8 měsíců. Ze začátku jsem ho krmila granule, dávala jsem mu vodu a skoro denně česala jeho jemnou srst. Když bylo pejskovi rok, přešla mu chuť na žrádlo. Něco nebylo v pořádku. Radši jsem ho vzala k veterinářce. Ta vyšetřovala mého pejska a zvažila ho. Pověděla, že má problém s pateří. Dala mu píchnout injekci proti bolesti a pro jistotu se mu podívala na zuby, které si pořádně prohlídla. Pejska to znepokojoval a kousl veterinářku. Ta mi řekla, že je na to zvyklá. Všechno si prohlídla mého pejska a poslala nás na kontrolu na příští týden.*

Respondent 16: *Když se rodili stěně, tak musí víc starát a hodně krmít a víc vodu, protože stěně víc pohybují, tak musí dávat vodu každý den, a večer se odpočívá a mladý kluk se česat srst psovi a venčit. Něco pes má problem onemocnin, tak musel jít na vyšetřit*

vegetařka, za prvé musí zavažit, prohlédnout zuby, a pak dostane píchnout injekci aby nemělo zhoršovat, pes kousl, kvůli zapíchl injekce. Doktora říká příště ještě pozvu na kontrolu.

Respondent 17: Cestou domů jsem našel pejska, kterému bylo teprv 2 měsíce. Vzal jsem ho domů a bylo vidět, že má hlad. Tak jsem mu dal vodu. Krmil jsem ho asi 3x denně. Pejsek vypadal hrozně, tak jsem ho česal srst. Venčil jsem ho jen 2x denně, protože je mu teprv 2 měsíce, aby se nenastydnu. Později jsem musel vzít pejska na vyšetření u veterinářky, aby mu mohla zvážít, píchnout injekci, prohlédnout zuby. Jenže jak mu prohlédla zuby, tak jí kousnul. Veterinářka řekla pánovi, že ho pozve na kontrolu jindy.

Respondent 18: Rodiče mi koupili štěně labradorského retrievra. Bylo nádherné. Slíbil jsem mámě, že se o něj dobře postarám. Pravidelně jsem Rexe krmil, dával mu vodu, rád jsem mu česal srst a nejradši jsem ho venčil. Jednoho dne se ale zranil, a tak jsem Rexe vzal k veterinářce. Veterinářka jej vyšetřila a zvážila. Když mu prohlížela zuby, kousl ji. Doktorka mu píchla uklidňující injekci. Řekla mi, že má jen pohmožděné svaly a pozvala ho na kontrolu, která měla být další týden.

Respondent 19: Mám doma svého mazlíčka – dvouměsíční pejsek. Každý den se starám o něj, např. krmím ho suchary. Také dávám mu vodu. Před odchodem do práce vždycky jdu ho venčit. Po venčení se vždycky mu česám. Už je to všecko.

Byl jsem se svým mazlíčkem u veterinářky. Veterinářka ho vyšetří, pak nechá ho zvážít. Dala mu píchnout injekci a prohlédla jeho zuby. Pejsek málem ji kousl. Naštěstí veterinářka nebyla zraněná. Řekla mu, že příště ho pozve na další kontrolu.

Respondent 20: Já byla přinést stěna (pes) dva měsíc domů a dává krmivo – vodu (čistá) ale týden nejí = přestaňe. Radši jde vzít psa k lékaři. Pes stěna vykousl pán doktorovi a nezlobí se. Až příští týden ještě budu kontrolovat ho.

Respondent 21: Tam byl malý pes, asi dvě měsíc. Já budu starat a dávat čisté vodu, krmím... Já s psem přijed k lékaře, on bude prohlížet psa, dávat píchnout injekci a prohlédnout zuby, kousnout. On říkal ještě příště týden kontrolu.

Respondent 22: *Před měsíce jsem si koupila nového psa a je mu 3 měsíce a jmenuje se Romaty. Krmila jsem a dávala vodu i koupat se. Také jsem ho česala srst a venčit venku. Před týdnem Romatovi nebylo dobře a neustále pozvracel. Vezla jsem ho k veterinářce a ta ho kontrolovala (vyšetřovala). Taky ho zvážila, říkala že má nevolnost a potřebuje proti infekce a dala mu injekci. Veterinářka prohlédla zuby a lekla, že Romaty ji kousl ruku a pak uklidnil. Veterinářka mu dala i lék proti zvracení. Pozvala na kontrolu za měsíc. Dnes Romatovi je lépe.*

Respondent 23: *Koupil jsem malýho psa. Je mu teprve 2 měsíce. Starám se o psa. Dávám mu čistou vodu. Za týden přestal jíst. Tak šli k veterinárovi na vyšetření. Zvážili pejska, dali mu injekci a prohlédli její zuby. Ten pes jí kousnul. Paní veterinářka se nezlobila. Řekla mu, že za týden se má přijet na kontrolu.*

Respondent 24: *Chlapec vzali štěně psa. Pak vychává štěně dávat vodu. A tak česat a klidou krmit. Doktor uz vyšetřit o šteně. Muší něco domluvit zvázit. Doktor daš píchnout injekci. Potom stěně zere prohlédnout zuby. a kousnout. Pak příště tyden musí pozvat na kontrolu. Nashle!*

Respondent 25: *Jsem svesl malé pejske. Byl vychoval s psa. Ješte dával vodu, psa pili. A psa nejedl. To divně přestal jídlo. Odvezu psa do lékaři. Doktorě byl vyšetřil a zvážil, ale psa kousnul lékař. Tak příště týden pozval na kontrolu.*

Respondent 26: *Pán se koupil nové štěna. Dlouho vychová pes až po 2 měsíc. Někdy dáva vodu tam místo, pes už umí sám pije.*

Respondent 27: *Byl malý pes a paní přinesla psa domů, byl 2 měsíců, že paní krmila psa čistou vodou a dalsím věci ale pes nejedl na týd<...>. Paní s psem návštěvila k lékaři pro zvířatu. Paní doktor kontrolovala psa, vyšetřit, zvážit a píchnout. Malý pes kousknout. Paní doktorka nezlobí psovi. Paní řekla doktorovi, že příští týden zase kontrola.*

Respondent 28: *Vezmu štěna a narodilo před dvěmi měsíc. Já krmím ho, vycistím ho, dál ho vodu aby pije pes vodu. Česam srst. Dám jídlo pro pes, ale vůbec nejedlo celý tyden. Prijdu se štenou k doktorovi pro zvířatu. Vysetřila a píchala infekci. Všechno prohledala štěnu a kousne ruku alě doktorka se nezlobí na psa. Řekla mi, ať přijdu zase za tyden.*

Respondent 29: *Já mám psa. Když byl pes malý a mladý. Psovi let je asi 2 měsíce. A odvezli domů. Starám o psovi, protože je mladý. Krmím nějaké jídlo a jsem dával vodu. Pak ještě starám čestat srst, aby měl pěkný krásný. A pak týden pes nic nepápá. Musel jsem venčit a jsem odvezl k veterinářce. Veterinářka prohlíží všechno. Pak vyšetřovala, zvážala, píchla injekce. Pak ještě prohlédnout zuby. Pes nekouse veterináře. Veterinářka řekla „pánovi, že ještě pozvat na kontrolu příští týden.“ Tak dobře. Nashledanou.*

Respondent 30: *Jednou jeden den, jela jsem do Jihlavy za kamarádem koupit štenatku. Vzala jsem je k sobě a dorazila domů. Bylo jí po 2 měsíce. Pustila jsem ji poznávat svůj byt. Připravila jsem kmelík s vodou a položila na zem. Nasypala jsem misku granule a krmila jsem ji. Už bylo jaro, učesala jsem její srst, které na jaře vypadají. Venčila jsem s ní na dlouhou procházku. Vratila vyčerpaně, usnula na gauči. Druhý den jsem dostala od pošty moje objednávka kniha vše o péče pro psa. Zjistila jsem že musí na očkování. Odvezla jsem pejska do veterinářky. Veterinářka pejska prohlížela, kontrolovala váhu, vyšetřila, prohlédla zuby. Píchla injekci a pejsek se jí kousnul ale jí to nevadilo. Zjistila má trochu kašel a dala prašek a pozvala na kontrolu za týden.*

Respondent 31: *Dostál jsem stenu starší 2 měsíci. Odvezl jsem stene domu. Musel vychovat stenu dostane krmivo a vodu, potom česal srst. Za týden prestál jest. Nakonec misel k veterinářku. Odnesl jsem k veterinářka a řekl že není co stena děl prý nejist. Veterinářka vyšetřit i zvažit. Potom píchnout injekci a prohlednout zuby. Stena nakonec kousnout na veterinářka ale se na ní nezlobila. Rekla at příště přijet na kontrolu.*

Respondent 32: *Muž přinesl šteně, je mu 2 měsíců staré. Živila šteně vodu, jídlo, česal srst. Ale týden později šteně jíst přestalo. Muž neví proč, že šteně přestal jíst. Muž vezme šteně do veterinářky. Muž řekl paní veterinářka, že šteně přestal jíst. Veterinářka vyšetřit šteně. Taký prohlédala zuby a šteně kousnulo. Veterinářka si nezlobila. Veterinářka dala šteně píchla injekce. Veterinářka řekla muž, že musí příští týden přijít kontrolu.*

Respondent 33: *Já koupil jsem psa a je mu jen dva měsíce. Dával jsem vodu a krmítko ale už týden nejedli. Já musím s psem do lékaře na vyšetření podívat proč pes nejí a také na kontrola tělo, píchnout injekci a prohlédnout zuby psa kousnout paní doktorka: Paní doktorka řekla nevadí. Řekla že za týden opět kontrolu.*

Desátý větný celek

Překlady respondentů:

1. *Nerozumím.*
2. Pan se ukradl kabelku a paní se bouhala kabelka na pána, pak utekl pryč.
3. Zloděj ukradl staré paní kabelku, stará paní ho mlátil kabelkou a zloděj utekl.
4. Zloděj ukradl kabelku na stará paní, paní mlátila na zloděje, zloděj utekl.
5. Zloděj ukradl paní kabelce, ale paní ho mlátí pak zloděj se utekl.
6. Zloděj kradež tášky, ale zloděj utekl.
7. Krádež ukradl tašku staré ženy, ona mi bila její tašku a krádež utekl.
8. Zloděj ukradl kabelku její babička a babička si všimla a hned zbila zloděje a utekl.
9. Zloděj ukradl kabelku od paní a paní zmlátila, ale zloděj utekl.
10. Zloděj sebral jeden stará baba, ale bába fackovala kabelka ho zloděj utekl někam pryč.
11. *Nerozumím.*
12. Někdo zlodál taška, ona bila taška do muž.
13. Zloděj ukradl babiččinou kabelku a zloděj uloupal až do dno. Babička praštila kabelkou a zloděj uteče.
14. *Nerozumím.*
15. Zloděj se snažil ukrást rukou do tašky starší paní. Ta si ho všimla, praštila kabelkou a on uprchl.
16. Ten zločinec ukradl, a paní má u sebe kabelku, a ukradl v kabelce, a paní zmlátila a utekl.
17. Paní mi řekla, že zloděj chtěl ukrást její tašku, ale naštěstí ta paní ho zbila a tak zloděj utekl.
18. Zloděj se pokusil ukrást stařence kabelku. Stařenka jej uhodila a tak utekl.
19. Zloděj chytil ženu, nakonec žena ho přibila kabelkou. Pak on utekl.
20. Pan zloděj – paní stará jeho taška a ho krást tašku. Paní stará facku (taška) ho hned utekl.
21. Zloděj krádež paní stará jeho tašku a bije tašku.
22. Zloděj ukradl kabelku té paní a paní ho praštila kabelkou. Zloděj utekl.
23. Zloděj vyhrabal staře paní kabelku. Bába jí praštila kabelkou, zloděj utekl.
24. Pán zloděj babička ukradili věci pak babička tebe zloděj biju zloděj utekli.

25. Zloději plán ukradel taška, od paní stará prala. Ale zloději utekl.
26. Zloděj pán ukradil tašky starší pání, ale zloděj to utekl.
27. Zloděj krade babičkova taška a hledal<...□ nějakou věci a babička hned bouchala zlodějovi taška a hned zloděj utekl.
28. Loupež kradl stará žena na kabelu a stará žena se bije kabelu ho, a uteče loupež.
29. Loupež ho kradli něco věci v kabelce a paní ho mlatí kabelky loupežovi a loupež utekl.
30. Zloděj vyhrabal staré paní tašku, stará paní zloděje mlatila taškou. Zloděj utekl.
31. Zloděj, tu starší paní měla taška a zloděj něco bere ze tašk, paní mlát, zloděj utíkal pryč.
32. Zloděj chtěl krást stará paní kabelku, paní zmlátila kabelku a zloděj utekl.
33. Zloděj ukradlé tašky od lidi.

